

**T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER BİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNÜN TÜRK BASININDAKİ
YANKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
İbrahim ÇAKIR**

2007-NİĞDE

**T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER BİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNÜN TÜRK BASININDAKİ
YANKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
İbrahim ÇAKIR**

**Yöneten
Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZKAN**

2007-NİĞDE

ÖZET

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNÜN TÜRK BASININDAKİ YANKILARI

Mustafa Kemal ATATÜRK Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Türk Dünyasının 21. yüzyılda yetiştirdiği en büyük devlet adamıdır. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin son döneminde doğmuş, bu dönemin bütün siyasi karmaşasını bizzat yaşamıştır. Atatürk'ün kişiliği bu şartlar içerisinde oluşmuştur. Mustafa Kemal'in hayatının önemli bir kısmı savaş meydanlarında geçmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası Türk milletinin içine düştüğü vahim durum, Atatürk liderliği etrafında kurulan milli teşkilat ile aşılmıştır. Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında yeni bir devletin tohumlarını atmış, savaşın kazanılmasının ardından da Türkiye Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir. Atatürk, bu yeni devleti çağın gereksinimlerine göre çağdaş bir yapıda oluşturmak için pek çok köklü inkılap yapmıştır. Atatürk, Türkiye Cumhuriyetiyle özdeşleşmiştir.

Atatürk'ün siyasi hayatı kadar, özel yaşamı; dolayısıyla sağlık hayatı da tarihsel olarak büyük önem taşımaktadır. Atatürk, 57 yıl gibi, bir devlet adamı için kısa sayılabilecek bir hayat sürmüştür. Atatürk, hayatının her safhasını Türk milletine hizmetle geçirmiştir. Bu durum da Türk milletinin gönlünde Atatürk'ün yalnız bir devlet adamı olarak değil, örnek bir şahsiyet olarak yer edinmesini sağlamıştır. Atatürk'ün erken yaşta vefat etmesi de Türk milleti, hatta yabancı ülkeler ve milletler arasında da büyük bir üzüntüye sebep olmuştur. Bu bağlamda tez çalışmasının temel amacı, Atatürk'ün beklenmedik ölümünün Türk milleti üzerinde oluşturduğu derin teessürü Türk basınındaki yankıları üzerinden ortaya koymaktır. Atatürk'ün ölümünün Türk halkı üzerinde oluşturduğu etkiyi ortaya koymaya yönelik olan bu çalışmada özellikle dönemin ulusal gazetelerinden faydalanma yoluna gidilerek bu durum gözlemler doğrultusunda ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti, Kurtuluş Savaşı, lider, İnkılap, Türk Milleti, Hastalık, Basın, Yas, Yankı...

ABSTRACT

THE REPERCUSSIONS OF ATATÜRK'S DEATH AT THE TURKISH PRESS

Mustafa Kemal Atatürk was the founder of the Turkish Republic and he was the biggest statesmen who was raised by the Turkish World in 21. century. Atatürk was born in the latest period of the Ottoman Government and he himself had lived all of the politic civic turmoil of this period. His personality had formationed under these circumstances. The most important part of his life had passed in the war fields. After the First World War the Turkish Nation's serious situation, which they were in, had been overcome by the national organization which was founded by Atatürk's leadership. During the War of İndependence Atatürk had sowed the seeds of new government, after winning the war the Turkish Republic had been formally declared. Atatürk, founded this new government according to the requirements of the era in order to form a contemporary construction, had done a lot of radical revolutions. Atatürk had identified with the Turkish Republic.

Atatürk's special life; on account of his health life are as important as his politic life historically. Atatürk had lived a really short life, like 57 years, for the government statesman. He had passed every step of his life in order to serve to the Turkish nation. In this situation he was the man, who had a place in the heart of Turkish nation, not only as a government statesman but also as an ideal person. Atatürk's early death had caused a great sorrow over both the Turkish nation and foreign countries and even foreign nations. In this context the main aim of this thesis to show echos, which were Atatürk's unexpected death had deep sorrow on the Turkish nation, over the Turkish press. In this thesis, which is aim to show that the effect of Atatürk's death over the Turkish nation, it was profited from especially, that period's national newspapers and this situation was shown by the way of observations.

Key Words:

Mustafa Kemal Atatürk, The Turkish Republic, Ottoman Government The War of İndependence, Leader, Revolution, Turkish Nation, Disease, Press, Mourning, Echo...

ÖNSÖZ

Türk basınına yansıdığı oranda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK'ün ölümünün ve ölümü sonrası oluşturduğu etkilerin ele alındığı bu çalışmanın amacı: Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün Türk basınındaki yankılarını aktarmaktır. Ancak, bu çalışmada sadece basın organlarında yer alan verilerle yetinilmemiş, işlenen konulara göre farklı eserlerden de yararlanılma yoluna gidilerek konuya daha geniş bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar, Giriş ve Sonuç bölümleri dışında üç ana bölüm, on bir alt bölüm ve bu alt bölümlere ait toplam otuz bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü başlangıç, ikinci bölümleri gelişme, üçüncü bölümü ise bitiş niteliği taşımaktadır. Araştırmanın giriş bölümünde zaman ve konu bütünlüğünün sağlanması amacıyla çalışmanın esas çerçevesinin temeli oluşturulmuştur. Hastalığa kadar geçen süredeki biyografi, siyasi tarih ve hastalık ana metinde verilmiştir. Sonuç bölümünde ise ölüm olayının oluşturduğu etkiler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında fikirlerini, kaynaklarını ve zamanını esirgemeyen muhterem danışman hocam **Yrd. Doç. Dr. Salih Özkan**'a, her türlü sıkıntımızda bize kapısını ve birikimini açan **Doç. Dr. Remzi Kılıç**'a, çalışmanın imla ve anlatımı konusundaki yardımlarından dolayı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni değerli öğretmen arkadaşım **İbrahim Görgeç**'e ve çalışmam süresince yaptığı kıymetli feragatlerden dolayı eşim **Havva Çakır** olmak üzere bu çalışmaya katkısı olan herkese teşekkür ediyorum.

Niğde, Haziran 2007

İbrahim ÇAKIR

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
EKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KISA BİYOGRAFİSİ

1.1. Atatürk'ün Çocukluğu ve Tahsil Hayatı.....	5
1.2. Askerlik Hayatı.....	8
1.3. Katıldığı Savaşlar.....	13
1.3.1. Mustafa Kemal Paşa Trablusgarp'ta.....	13
1.3.2. Balkan Savaşları ve Mustafa Kemal Paşa.....	14
1.3.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya Ateşemiliterliği.....	16
1.3.4. Çanakkale Cephesi ve Mustafa Kemal Paşa.....	16
1.3.5. Mustafa Kemal Doğu Cephesinde.....	18
1.3.6. Güney Cephesi ve Mustafa Kemal Paşa.....	19
1.3.7. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı ve Mondros Mütarekesi.....	22
1.4. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal.....	25
1.5. Yeni Türk Devletinin Kurulması Çalışmaları.....	36
1.5.1. Siyasi Alandaki Çalışmalar	36
1.5.2. Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Çalışmalar	41
1.5.3. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri	46

1.6. Mustafa Kemal Paşa'nın Evliliği.....	49
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI VE SON AYLARI

2.1. Atatürk'ün Sağlığı ve Hastalıkları.....	51
2.1.1. Atatürk'ün Sağlığına Genel Bir Bakış.....	51
2.1.2. Trablusgarp ve Birinci Dünya Savaşı Yılları.....	51
2.1.3. Karlsbad Günleri.....	52
2.1.4. Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın Sağlık Durumu.....	54
2.1.5. Cumhuriyet Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın Sağlık Durumu.....	55
2.2. Atatürk'ün Son Hastalığı.....	56
2.2.1. Atatürk'ün Sağlığı'nın Bozulması.....	56
2.2.2. Yalova Kaplıcalarında Tedavi.....	57
2.2.3. Atatürk'ün Hastalığının Ağırlaşması.....	58
2.2.4. Türk Doktorlar Heyeti Çankaya'da.....	59
2.2.5. Avrupa'dan Doktor Getirilmesi.....	60
2.2.6. Atatürk'te İyileşme Belirtileri.....	61
2.2.7. Hatay Sorunu ve Atatürk'ün Güney Gezisi.....	62
2.2.8. Atatürk'ün İstanbul Günleri ve Savarona.....	64
2.2.9. Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda.....	66
2.3. Atatürk'ün son İki Ayı.....	68
2.3.1. Atatürk'ün Vasiyeti.....	68
2.3.2. Atatürk'ün Karnından Su Alınması.....	69
2.3.3. Atatürk'ün Komaya Girmesi.....	69
2.3.4. Atatürk'ün Katılmadığı İlk Bayram.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ VE YANKILARI

3.1. Atatürk'ün Ölümü.....	77
3.1.1. Atatürk'ün Son Kez Komaya Girmesi ve Hayatını Kaybetmesi.....	77
3.1.2. Atatürk'ün Vefat Raporu.....	80

3.1.3. Atatürk'ün Mulajının Alınması ve Otopsi Tartışması.....	83
3.2. Atatürk'ün Ölümünün Türk Basınındaki Yankıları ve Atatürk'ün Ölümü	
Sonrası Gelişmeler.....	85
3.2.1. Atatürk'ün Ölümünün İlk Yankıları.....	85
3.2.2. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi.....	90
3.2.3. Atatürk'ün Ölümünün Yurt İçindeki Yankıları.....	92
3.2.4. Atatürk'ün Ölümünün Yurt Dışındaki Yankıları.....	105
3.2.5. Atatürk'ün Cenazesi ve Merasim Töreni.....	109
3.2.6. Atatürk'e Yapılacak Cenaze Töreni Programı.....	110
3.2.7. Atatürk'ün Cenaze Namazı ve Ankara'ya Götürülmesi.....	118
3.2.8. İsmet İnönü'nün Türk Milletine Beyannamesi.....	124
3.2.9. Atatürk'ün Ardından.....	125
SONUÇ.....	127
KAYNAKLAR.....	130
DİZİN.....	134
EKLER.....	139
ÖZGEÇMİŞ.....	167

EKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Ek A. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Kronolojisi.....	140
Ek B. Atatürk Fotoğrafları.....	146
Ek C. Türk Basınında Atatürk'ün Ölümü.....	155

KISALTMALAR LİSTESİ

Adı geçen eser	:	a.g.e.
Adı geçen gazete	:	a.g.g.
Adı geçen makale	:	a.g.m
Adı geçen yazar	:	a.g.y.
Aynı eser/yer	:	a.e.
Aynı yazarın		
sonraki bir yerde belirtilmesi	:	a.y
Bakınız	:	bkz.
Basım tarihi yok	:	t.y.
Basım yeri yok	:	y.y.
Cilt	:	C.
Çeviren	:	Çev.
Çok yazarlı eserlerde		
İlk yazardan sonrakiler	:	vd.
Doktor	:	Dr.
Editör/yayına hazırlayan	:	Ed.
Eserin bütününe atıf	:	b.a.
Eserin kendi içinde		
aşağıya atıf	:	bkz:a
Eserin kendi içinde		
yukarıya atıf	:	bkz.yuk.
Karşılaştırınız	:	krş.
Milli Eğitim Bakanlığı	:	MEB
Sayfa/sayfalar	:	s./ss.vb.
Türkiye Büyük Millet Meclisi	:	T.B.M.M.
ve benzeri/ve benzerleri	:	vb.

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusudur. Atatürk, hayatını Türk milletine vakfetmiştir. Atatürk, Türk milletinin gönlünde çok farklı bir yere sahiptir. Türk milleti için Atatürk, bir yandan liderliği ve teşkilatçılığı ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgal edilen Türk yurdunu ve esaret altına alınmak istenen Türk milletini kurtaran büyük kurtarıcı iken; öte yandan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türk milletine yeni bir devlet kazandıran, Cumhuriyeti hediye eden büyük devlet adamıdır. Atatürk, asırlardır halkın iradesi hiçe sayılarak saltanatla idare edilen topraklarda, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle halkı devlet idaresine hakim kılmış büyük bir liderdir. Asırlar boyunca kendi topraklarında, kendi kurduğu devlette ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Türk milleti, Atatürk'ün sayesinde hak ettiği konuma ulaşmıştır. Atatürk, her türlü imkansızlığa ve olumsuz şartlara rağmen köhnemiş Osmanlı Devleti'nin küllerinden yepyeni bir Cumhuriyet çıkarırken, öte yandan on beş yıllık Cumhurbaşkanlığı süresince yaptığı inkılaplarla Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyetler seviyesine çıkarma yolunda çok büyük hamleler yapmıştır.

Atatürk, askeri ve siyasi hayatında gösterdiği büyük başarılarla yaşadığı çağın en büyük devlet adamı olmayı başarmıştır. Atatürk, bu başarıları sayesinde bir yandan Türk milleti için ebedi liderlik konumuna sahip olurken, kısa bir süre öncesine kadar askeri ve siyasi sahada savaştığı ve mücadele ettiği komutanlar ve devlet adamları tarafından da takdir edilen bir lider olmuştur. Öte yandan mazlum ve ezilen doğu milletlerinin gözünde de bir model olmuş, onların da milli mücadeleye atılmalarında bir ışık vazifesi görmüştür.

Devletlerin hayatında kurucuların önemi çok büyüktür. Devlet kurucularının hayatları araştırmacılar için büyük önem taşımaktadır. Bugüne kadar Atatürk'ün askeri ve siyasi hayatını konu alan pek çok araştırma, inceleme yapılmış, makale ve kitaplar yazılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde ki; Atatürk'ün büyüklüğü, yaşadığı dönemin şartlarının çok üzerinde bir ileri görüşlülüğe sahip oluşu daha iyi anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün hayatının incelenmesinde başvurulacak kaynaklar arasında basın önemli yere sahiptir. Türk basını Cumhuriyetle birlikte yeni bir ivme kazanmış, halkın sesine tercüman olmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kurulmasında önemli role sahip olan basınımız Cumhuriyet sonrası yaşananlara ışık tutmasıyla da bu

dönemlerle ilgili yapılacak bilimsel araştırmalarda başvurulacak önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Atatürk gibi büyük bir vatan kurtarıcısı ve devlet kurucusu için 57 yıllık bir ömür halkın nazarında oldukça kısa bir süredir. Atatürk'ün bu kısa süreye sığdırdığı büyük inkılaplar, Türk milletinin Atatürk'ten beklentilerini daha da arttırmıştır. Atatürk'ün çocukluğunun her açıdan Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine rastlaması, Atatürk'ün memleket meselelerine kafa yormaktan ve Osmanlı Devleti'nin pek çok cephesinde savaşması sağlık hayatının bozulmasına önemli ölçüde etki etmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra da bir çocuk misali büyötmeye çalıştığı Türkiye Cumhuriyeti üzerine titreyen Atatürk, devletin gelişmesi ve yükselmesine gösterdiği özeni kendi sağlığına gösterememiştir. Bu durum da Atatürk'ün Türk milletine verecek pek çok hizmeti varken aramızdan ayrılmasına giden yolun açılmasına sebep olmuştur. Atatürk'ün sağlığının bozulması ve bir yıl gibi kısa bir süre devam eden tedavi sürecinin ardından hayatını kaybetmesi üzerine Türk milleti büyük bir üzüntü yaşamış, bu acı kayıp, Türk milletinin yanı sıra, komşu ve dost memleketlerde de büyük bir teessürle karşılanmıştır.

“Atatürk'ün Ölümünün Türk Basınındaki Yankıları” çalışmasının seçilme sebebi: Atatürk'ün askeri ve siyasi hayatı kadar, sağlık hayatı ve özellikle de ölümünün Türk halkı üzerinde bıraktığı etkileri, Türk basınından faydalanarak ortaya koyma ihtiyacıdır. Bu düşüncelerden yola çıkılarak Atatürk'le ilgili çalışma yapacak olan tarih araştırmacılarına kaynak oluşturmak amacıyla 10 Ekim 1938 ile 10 Aralık 1938 tarihleri arası; Atatürk'ün hastalığının son ayları, ölümü ve ölümü sonrası gelişmeler Türk ulusal basını temel alınmak suretiyle incelenmiştir.

Araştırmaya altyapı oluşturması için çalışmanın birinci bölümünde, Atatürk'ün doğumundan, ciddi rahatsızlık geçirdiği döneme kadar olan hayatı ele alınmıştır. Bu bölümde ağırlıklı olarak Atatürk'ün askeri hayatı, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile yapılan inkılaplar ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Atatürk'ün sağlık hayatı ayrıntılı bir biçimde ele alınmış, hastalığının tespit edilmesi ve bunu müteakiben hastalığın tedavisi için yapılan çalışmalar ve alınan tedbirler incelenmiş, buna karşılık durumun vahametinin durdurulamamasına sebep olan unsurlar ve gelişmeler ortaya konulmuştur. Atatürk'ün sağlığında girilen geri dönölmez yol üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, konunun esası ele alınarak Atatürk'ün hayatını kaybetme süreci ve bu süreçte yaşananlar ele alınırken, Atatürk'ün ölümünün Türkiye'de ve Türkiye dışında oluşturduğu teessür ortamı ortaya konulmuştur. Bu süreçte Atatürk'ün cenaze töreni ve Atatürk için yapılan tazim ve merasimler ayrıntılı olarak ele alınmış, öte yandan Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı makamına seçilmesiyle Türkiye'de yeni bir dönemin başlayışı da ortaya konulmuştur.

Bu konu incelenirken kaynak olarak yerli ve yabancı yazarlar tarafından ele alınmış kitap ve makalelerden faydalanılmıştır. Çalışma konusunun esasını “Atatürk'ün ölümü sonrası gelişmeler” oluşturduğu için, Atatürk'ün hayatı incelenirken belirli sınırlar içinde kalınmaya dikkat edilmiş, gereğinden fazla ayrıntıya girilip konunun özünden uzaklaşılması gibi bir durumun oluşmasının önüne geçilmiştir.

Çalışmanın hazırlanmasında konunun esasını teşkil etmesinden dolayı; 1938 yılı ulusal gazetelerindeki haber, makale ve resimlerden yararlanılmıştır. Bu gazetelerden yararlanılması hususunda; 1938 yılının 10 Ekim-10 Aralık tarihli gazeteleri ayrıntılı bir şekilde taranmış, bu süre içerisinde Atatürk'ün sağlığına ilişkin gelişmeler başta olmak üzere, yaptığı görüşmeler, hastalığına ilişkin duyurular ve sağlık durumundaki gelişmeler titizlikle incelenmiştir. Atatürk'ün ölümü ve sonrası gelişmeler, Türkiye ve dünyada oluşturduğu matem havası gazetelere yansıdığı şekilde ortaya konulmuştur. Ulusal basında yer alan: Cumhuriyet, Akşam, Kurun ve Ulus gibi gazetelerin yanında; Konya'da çıkan Ekekon, Niğde'de çıkan Niğde gazeteleri ile Kayseri'de yayımlanan Erciyes ve Niğde'de yayımlanan Akpınar dergilerinden de istifade edildi. Konuyla ilgili olarak yerli ve yabancı yazarlara ait kitaplardan da faydalanıldı. Gazetelerin Atatürk'ün ölümünden sonraki haberlere ilişkin olarak ortaya koydukları tepkileri somut olarak göstermek amacıyla ekler kısmında gazetelerin ilk sayfalarına ilişkin örnek fotoğraflar verilmiştir.

“Atatürk'ün Ölümünün Türk Basınındaki Yankıları” isimli çalışmada faydalanılan temel kaynaklar olan ulusal gazetelere ulaşmak amacıyla Ankara'da bulunan Milli Kütüphane'den istifade edilme yoluna gidilmiştir. Bu döneme ait bazı kitapların temin edilmesi hususunda da faydalanılan başlıca yer Milli Kütüphane olmuştur.

Çalışmanın ekler bölümünde kronoloji, fotoğraf ve gazete sayfalarından oluşan malzemeler sunulmuştur. Ekler kısmının ilkinde ayrıntılı olarak bir Mustafa Kemal Atatürk kronolojisi verilmiştir. Bunun ardından verilen bölümde Atatürk'ün hayatının önemli noktalarına ilişkin çeşitli fotoğraflar verilmiştir. Ekler bölümünün son kısmında ise çalışmada faydalanılan gazetelerden örnek sayfalar sunulmuştur. Ekler kısmında verilen bu fotoğraf ve gazetelerle çalışmanın görsel olarak da zenginleştirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın sonundaki Bibliyografya kısmında faydalanılan gazeteler, dergiler, kitaplar ve makaleler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Bunun ardından sunulan Dizin kısmında çalışmada geçen özel isimler, yer isimleri ve önemli olaylar ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

“Atatürk'ün Ölümünün Türk Basınındaki Yankıları” isimli çalışmayla Atatürk'ün hayatının son kısmı ve ölümü sonrası Türk milletinin yaşadığı derin üzüntü basınımıza olan yansımalarıyla ortaya konularak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün hayatı ve hastalığı konusunda pek çok araştırma yapılmış, kitap ve makale yazılmıştır. Buna karşın Atatürk'ün ölümünün Türk halkı üzerindeki etkilerinin basınımıza yansıyış biçimi esas alınarak hazırlandığı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Devletimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümün ilişkin olarak yapılan bu çalışma bu konuda önemli bir nokta olacak ve bu konudaki eksikliğin giderilmesinde önemli bir yer tutacaktır. Bu çalışma; Atatürk, Cumhuriyet tarihi ve Türk basını konularında çalışan araştırmacılara ve yapılan araştırmalara önemli katkılar sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KISA BİYOGRAFİSİ

1.1. Atatürk'ün Çocukluğu ve Tahsil Hayatı

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu, büyük önder Mustafa Kemal Atatürk 19 Mayıs 1881 tarihinde¹ Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi Islahane Caddesi'nde günümüzde üç katlı müze olarak kullanılan evde doğdu. Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Kemal Paşa'nın doğum günü olarak 19 Mayıs'ı seçmesini: "Mustafa Kemal, belki 19 Mayıs'ta doğmadı. Fakat 19 Mayıs, Türkün ve Atatürk'ün tarihte en mutlu olayının cereyan ettiği gündür."² diyerek açıklamaktadır. Babası Ali Rıza Bey, annesi Zübeyde Hanım'dır. Babası Ali Rıza Bey düşük düzeyli bir Osmanlı orman gümrük memuru idi. Aydın'ın Söke taraflarından gelen bir Türk ailesine mensuptu.³ Annesi Zübeyde Hanım'ın soyu, Balkanlarda uygulanan iskân politikasında Anadolu'dan getirilen Yöröklere dayanmaktaydı. Ali Rıza Bey-Zübeyde Hanım çiftinin daha önce dünyaya gelen ikisi kız biri erkek üç çocuğunun da vefat etmiş olması, yeni doğan Mustafa'nın üzerine titremelerine neden oluyordu.⁴

Mustafa ilk önce annesinin ısrarlarıyla klasik eğitim veren mahalle mektebine, daha sonra babasının gayretleriyle yeni yöntemlerle eğitim veren Şemsi Efendi Mektebi'ne yazıldı. Bu okula başlamasından kısa bir süre sonra, 1888'de babası Ali

¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum yılı bilinmekle birlikte, doğum günü kesin olarak bilinmemektedir. Doğum gününün 19 Mayıs olarak kabul edilmesi hususuna gelince: 10 Kasım 1936 günü Dışişleri Bakanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne 21081/177 sayılı yazı ile şöyle bir yazı gelir: "Riyaseti Cumhur Umumi Kâtipliği'ne, İngiltere Maslahatgüzarı Mösyö Morgan Vekâletimize müracaat ederek Reiscumhurumuzun yevmi veladeti münasebetiyle İngiltere Kralı VIII. Edward tarafından hususi ve samimi bir tebrik telgrafı çekileceğini söylemiş ve Atatürk'ün doğum tarihinin bildirilmesini rica etmiştir. Keyfiyeti arzeder ve İngiltere Büyükelçiliğince talep edilen malumatın tensip buyrulduğu takdirde iş'arına müsaadelerinizi rica ederim."

Hariciye Vekili Yerine Elçi
TÜRKGELDİ

Yazının gösterilmesi üzerine Atatürk: "Annem beni bir bahar gününde dünyaya getirdiğini söylerdi. Bu tarih niçin 19 Mayıs olmasın. 19 Mayıs diye yazın." emrini verdi. Buna mukabellen 12 Kasım 1936 günü 898 sayılı Dışişleri Bakanlığı'na şu yazı yazılmıştır:

"Hariciye Vekâletine,

10.XI. 1936 tarihli ve protokol 21081/177 sayılı yazıya cevaptır:

Reiscumhur Atatürk'ün 19 Mayıs 1881 tarihinde doğmuş olduklarını arz ederim."

Umumi Kâtip
HASAN RIZA SOYAK

² Ali Fuat Cebesoy. Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s.12.

³ Falih Rıfkı Atay. Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s.17.

⁴ Itzkowitz Norman. Mustafa Kemal Atatürk: Hayatı ve Şahsiyeti, Uslu, N. (Çev.), Türkler Ansiklopedisi, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.411-412.

Rıza Bey vefat etti.⁵ Ali Rıza Bey öldüğünde Mustafa yedi yaşındaydı. Kardeşlerinden Makbule bir yaşında, Naciye ise henüz kırk günlüktü.⁶ Ali Rıza Bey'in ölümüyle maddi açıdan zor duruma düşen ailenin yardımına Selanik yakınlarındaki Langaza'da bir çiftlikte kâhyalık yapan, Makbule Hanımın kardeşi Hasan Ağa yetişti.⁷ Burada tarla işleriyle geçen beş altı aydan sonra, annesinin de Mustafa'nın eğitimden mahrum kalması endişesiyle ailece Selanik'teki teyzesinin yanına gidip okula devam etmesi kararı alındı. Selanik'te ilk olarak Mülkiye İdadisi'ne yazıldı. Buradaki öğretmenlerden Kaymak Hafız tarafından dövülmesi üzerine büyükannesi tarafından bu okuldan alındı.

Mustafa'nın küçük yaşta yetim kalması çocukluğunun zor şartlar altında geçmesine neden olmuştur.⁸ Bu durum kişiliğinin şekillenmesinde de önemli bir etkiye sahiptir. O, yetimliğin ve yokluğun altında ezilmedi. Kendi ayaklarının üzerinde durmak, kendine güvenmek gibi özelliklerini kazanmasının bu dönemle yakın ilişkisi vardır.⁹

Mustafa, annesinin istememesine rağmen gizlice Askeri Rüştiye sınavına girdi ve bu sınavı kazandı. Mustafa bu yeni okulunda en çok matematik dersini seviyordu. Kısa sürede diğer öğrencileri geride bırakmış, matematik öğretmeni Mustafa Bey'i zorlayacak sorular sormaya başlamıştı. Matematik öğretmenin girişimiyle Mustafa'nın adının yanına Kemal adı eklendi.¹⁰

Mustafa Kemal 1896'da, henüz on beş yaşında iken Selanik Askeri Rüştiyesi'nin kırk kişilik mezunları içersinden¹¹ dördüncü olarak bitirmeyi başardı.¹² Mustafa Kemal aynı yıl Manastır Askeri İdadisi'ne geçti. Makedonya'nın en önemli ordu ve vilayet merkezi olan Manastır, Balkan uluslarına mensup insanların birlikte yaşadığı ve milliyetçilik fikirlerinin yoğun olarak hissedildiği bir merkez konumundaydı. Mustafa Kemal'in Manastır Askeri İdadisi'nde tanışıp yakın arkadaşlık kurduğu ve fikirlerinden etkilendiği Ömer Naci, ilerleyen yıllarda İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen

⁵ Itzkowitz, a.g.m., s.412.

⁶ Utkan Kocatürk, Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.2.

⁷ Osman Bircan, Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997, s.6.

⁸ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.41.

⁹ Ali Güler, (1998)). Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü. *Atatürk ve Manastır Sempozyumu*, 12-13 Ekim, Manastır-Bitola, s.87.

¹⁰ İğdemir, a.g.e., s.4.

¹¹ Cebesoy, a.g.e., s.16.

¹² Güler, Ali. Arşiv Belgeleri Işığında Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.491-492.

hatiplerinden olacaktı.¹³ Mustafa Kemal, daha önceki okulunda arkadaşlık kurduğu ve ileride de arkadaşlığını sürdüreceği önemli simalarla bu okulda birlikte olmaya devam etmiştir. Bunların arasında Salih (Bozok), Nuri (Conker), İsmail Hakkı (Kavalalı) ve Fuat (Bulca) önde gelmektedir. Manastır Askeri İdadisi'nin Mustafa Kemal'in kişiliği ve fikirleri üzerinde kalıcı etkileri oldu. Gerek Manastır'ın içinde bulunduğu şartlar, gerek arkadaş çevresi ile yaptıkları mülahazalar Mustafa Kemal'in ülke sorunlarına olan ilgisini de arttırdı. Özellikle Namık Kemal'in etkisinde kaldı. Bu durum onun milliyetçi ve özgür düşünce sahibi bir genç olmasını sağladı.¹⁴ Mustafa Kemal Manastır İdadisi'ni ikinci olarak 1898'de bitirdi.¹⁵

Bu dönemde meydana gelen Türk-Yunan Savaşı'nda kazanılan zafere rağmen sonuçları itibariyle Osmanlı Devleti'nin büyük zarara uğraması, Mustafa Kemal'i derin teessüre sevk etti.¹⁶

Mustafa Kemal, Manastır Askeri İdadisi'ni bitirdikten sonra 13 Mart 1889'da Pangaltı'nda bulunan Harp Okulu'na yazıldı. Mustafa Kemal bu okulda da başarıyla hemen ön plana çıkmayı başarmış, okulun başlamasının ardından geçen iki ay içerisinde arkadaşlarının arasından sıyrılıp sınıfının çavuşu olmayı başarmıştır.¹⁷

Mustafa Kemal, Harp Okulu'nun ikinci sınıfına geçtikten sonra, II. Abdülhamit'in uyguladığı politikalarla karşı kafa yormaya daha da ağırlık vermeye başladı. Okul yöneticilerinin uyguladığı sıkı takibe rağmen Mustafa Kemal ve arkadaşları Namık Kemal'i okumaya devam ediyorlardı.

Harp Okulu'nu başarıyla bitirenler Harp Akademisi'ne alınırlardı. Mustafa Kemal de Harp Okulu'nu bitirdikten sonra 1902'de Harp Akademisi sınıfına seçildi. Harp Akademisi'nde önceki okullara oranla daha serbest bir ortam vardı. Bu durum da Mustafa Kemal'in memleketin gidişinden duyduğu rahatsızlığı daha yüksek sesle dile getirmesini sağladı.¹⁸ Arkadaşları ile birlikte kendi el yazılarıyla hazırladıkları bir gazete bile çıkarmışlardı. Hatta bu faaliyetleri tespit edilmiş, son anda ceza almaktan

¹³ Akbıyık, Yaşar, Atatürk'ün Hayatı, Türkler Ansiklopedisi, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.424.

¹⁴ Bircan, a.g.e., ss.10-11.

¹⁵ Güler, (2002), a.g.m., s.492.

¹⁶ Güler, (1998), a.g.m. s.94

¹⁷ Cebesoy, a.g.e., s.23.

¹⁸ Bircan, a.g.e., s.13-14.

kurtulmuşlardı.¹⁹ Bütün bunların yanında Mustafa Kemal derslerini de ihmal etmiyordu. 11 Ocak 1905'te 57. Dönemde akademiden mezun olmayı başaran 13 Kurmay Yüzbaşı arasından 5. olarak Harp Akademisi'nden mezun oldu.²⁰

1.2. Askerlik Hayatı

Harp Akademisi'nden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olan Mustafa Kemal ve arkadaşları atamalarının yapılmasını beklemeye başladılar. Bu arada Sultan II. Abdülhamit'e suikast planlama ve gizli cemiyet kurma suçlamasıyla tutuklandılar. İddiaların kanıtlanamaması üzerine serbest bırakıldılar.²¹

Mustafa Kemal, arkadaşları ile birlikte Makedonya'ya atanmayı beklerken Şam'daki 5. Ordu'ya atandı.²² Mustafa Kemal 5 Şubat 1905'te Hayfa'da bulunan Süvari Alayı'nda stajyer olarak göreve başladı.²³ Suriye, o dönem yönetimden hoşnut olmayan, küskün ve sürgünlerin ağırlıkta bulunduğu bir bölge idi. Mustafa Kemal Paşa bu bölgedeki olumsuz şartlar ve devlete karşı isyanlara rağmen başarıları ile kısa sürede ön plana çıkmayı başardı. Burada bulunan ve II. Abdülhamit'e muhalif olan Otuzuncu Süvari Alayı Komutanı Lütfi, Kurmay Yüzbaşı Müfit, Doktor Mahmut ve Tüccar Mustafa Bey'le birlikte 1906'nın Ekiminde Vatan ve Hürriyet Derneği'ni kurdular.²⁴ Mustafa Kemal Paşa 1906'nın Nisan ayında gizlice Selanik'e gelerek, buradaki arkadaşları ile Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubesini açtı.²⁵ Bir süre burada kaldıktan sonra Yafa'ya döndü.

Şam'da topçu olarak stajını tamamlayan Mustafa Kemal Paşa, 20 Haziran 1907'de Kolağası (kıdemli yüzbaşı) rütbesi ile Şam'da bulunan Ordu Kurmay Heyeti'ne atandı.²⁶ Bu atamanın üzerinden çok geçmemişti ki, 13 Ekim 1907'de merkezi Manastır'da olan 3. Ordu Karargâhı'na atandı.²⁷ Buna rağmen Manastır yerine Selanik'te Müşir'in maiyetinde göreve başladı. Bu görevinin yanında Selanik-Üsküp

¹⁹ Aydemir, a.g.e., C. I, s.84.

²⁰ Güler, (2002), a.g.m., s.495.

²¹ Bircan, a.g.e., s.17.

²² Cebesoy, a.g.e., s.98.

²³ Sadi Borak, Atatürk, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s.48.

²⁴ İğdemir, a.g.e., s.9.

²⁵ Kocatürk, a.g.e., s.5.

²⁶ İğdemir, a.g.e., s.12.

²⁷ Kocatürk, a.g.e., s.6.

Demiryolu Müfettişliğiyle de görevlendirildi.²⁸ 27 Eylül 1907’de Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti birleşti.²⁹ Bu birleşmenin hemen ardından 29 Ekim 1907’de Mustafa Kemal Paşa İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne üye oldu.³⁰ Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa’nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çalışmalarının doğruluğundan şüphesi vardı. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin en önemli hedefi Sultan II. Abdülhamit’e meşrutiyeti ilan ettirmektir. Peki ya sonrası? İşte Mustafa Kemal Paşa’nın aklını meşgul eden en önemli soruların başında bu gelmekteydi. Bunun yanında cemiyetin en büyük handikaplarından biri de lider eksikliğiydi. Ona göre cemiyetin çalışmalarında ön plana çıkan: Enver Bey, Cemal Bey ve Talat Bey gibi kimseler gerçek manada liderlik vasıflarına sahip kişiler değildi. Mustafa Kemal Paşa bu durumu yakın arkadaşı Ali Fuat Bey’e anlatırken şöyle diyecekti: “Fuat, kaygılarımın gerçekleşmesinden korkuyorum. Meşrutiyet ilan edilecek, fakat ondan sonra ne olacak? Bugün ortada ne güçlü bir örgüt ve ne de program var. Ayrıca devrim adına davranacak; aralarında anlaşmış bir kurul ve önder yok. Devrimden sonraki durum çok kötü olacaktır.”³¹ Mustafa Kemal Paşa bu endişelerine rağmen çalışmalarına devam etti.

Tarih 23 Temmuz 1908’i gösterdiğinde Meşrutiyet ilan edildi. Mustafa Kemal Paşa bu ortamın büyük bir fırsat olduğunu, devletin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılması yolunda önemli adımların atılması gerektiğini düşünüyordu. Meşrutiyet de ilan edildiğine göre; ordunun politikadan çekilme zamanının geldiğine, zira mevcut durumun ülkeye zarar verdiğine inanıyordu.³² Lakin İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önde gelenlerinin ne ordunun siyasetten çekilmesine, ne de memleketin gidişatına dur deyecek adımlar atılmasına yönelik bir düşünceleri vardı. Mevcut durumu değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, siyasetle olan ilişkisini bitirip kendisini tamamen askerlik mesleğine verdi. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte halifenin yetkilerinin elinden alındığını savunan şeyhler 1908 Eylül’ünün sonlarına doğru Trablusgarp’ta isyanlar çıkartmaya başladılar. İttihat ve Terakki genel merkezi isyanın bastırılması için Mustafa Kemal Paşa’nın gönderilmesi kararını aldı. Mustafa Kemal Paşa, genel merkez üyesi olmasına rağmen bu kararın kendisinden habersiz alınmasından dolayı şüpheyne düştü. Zira

²⁸ Borak, a.g.e., s.58.

²⁹ Atay, a.g.e., s.49.

³⁰ Kocatürk, a.g.e., s.6.

³¹ Cebesoy, a.g.e., s.145-146.

³² Aydemir, a.g.e., C. I, s.138.

fikirlerinden dolayı “Selanik’te istenmeyen adam” ilan edildiğini düşünmekteydi. Buna rağmen aldığı emri yerine getirmekte tereddüt etmeyerek Trablusgarp’a gitti. Burada aldığı önlemler ve bölge halkıyla kurduğu samimi diyalog sonucunda kısa sürede isyan hareketlerini sona erdirmeyi başardı.³³

Mustafa Kemal Paşa 1909 Ocak’ının başında Selanik’e döndü. Selanik’te yapılan İttihat ve Terakki ikinci kongresine katıldı. Kongrede söz alarak; cemiyetin partileşmesini ve subayların siyasi faaliyetlerde bulunmalarının kanun yolu ile engellenmesini teklif etti. Buna karşılık cemiyet yöneticilerinin önde gelenlerinden herhangi bir adım göremeyen Mustafa Kemal Paşa, kongre sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyetiyle olan ilişkisini bitirdi.³⁴ Onun, cemiyetin işleyişine karşı sert ve muhalif tavrı, İttihat ve Terakki içindeki komitenin kendisi hakkında öldürme kararı almasına sebep olmuş, fakat bu teşebbüs gerçekleşme imkânı bulamamıştır.³⁵

İstanbul’da bulunan Avcı Taburları 13 Nisan 1909’da İkinci Meşrutiyet’e karşı, tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen ayaklanmayı gerçekleştirdiler. Amaçları; meşrutiyet yönetimini ortadan kaldırmaktı.³⁶ Bu isyanın çıkmasında; meşrutiyeti korumak amacıyla Selanik’ten İstanbul’a gönderilen Avcı Taburlarının ihmal edildiklerini düşünmeleri, İttihatçıların yönetime tamamen el koymak için Avcı Taburundaki askerleri kışkırtmaları, İngilizler tarafından kullanılan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin kışkırtıcı tavrı, II. Abdülhamit’in yönetime tekrar hakim olmak istemesi, Ahrar Partisi’nin çalışmaları, meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin uyguladığı baskı ve halkın bu durum karşısında duyduğu hayal kırıklığı, Yunan çetelerinin tekrar baskınlara başlaması ve yerli Rumların taşkınlıkları, İsmail Mahir Paşa ve gazeteci Hasan Fehmi’nin İttihat ve Terakki Cemiyeti komitacıları tarafından öldürülmesi, buna karşın hükümetin bu olayın sorumlularını cezalandırmaya cesaret edememesi, ordudan çıkarılan alaylı subayların faaliyetleri, ulemadan bir kısmının medrese öğrencilerini kışkırtmaları, Almanların, İttihatçıların tamamen iktidarı ele geçirmesini istemeleri³⁷ etkili olmuştur. İsyanın bastırılması için İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezi olan Selanik’te harekete geçildi. Enver Bey, Cemal Bey ve cemiyetin

³³ İğdemir, a.g.e. s.13-15.

³⁴ Aydemir, a.g.e., C. I, s.145-148

³⁵ Atay,(2004), a.g.e., s.63; Can Dünder, Yaveri Atatürk’ü Anlatıyor, Doğan Kitap, 8. Baskı, İstanbul, 2006, s.20-21; Falih Rıfkı Atay, Babanız Atatürk, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006a, s.30.

³⁶ Kocatürk, a.g.y.

³⁷ Borak, a.g.e., s.72-73.

diğer önemli yetkilileri³⁸ Hareket Ordusuyla 15/16 Nisan'da İstanbul'a doğru yola çıktılar. Ordunun başında Hüseyin Hüsnü Paşa bulunuyor, Mustafa Kemal Paşa da ordunun Kurmay Başkanlığını yapıyordu. 22 Nisan'da İstanbul yakınlarındaki Hadımköy'e gelindiğinde ordunun yönetiminde önemli değişiklikler oldu. Mahmut Şevket Paşa komutayı ele aldı ve Enver Bey de Hareket Ordusu Kurmay Başkanlığı'na getirildi. Hareket Ordusu 24 Nisan'da İstanbul'a girdi.³⁹ Hareket ordusu kısa sürede İstanbul'daki isyanı bastırarak şehrin kontrolünü eline aldı. İsyanın elebaşlarından birkaçı ibret olsun diye, halkın gözleri önünde Galata Köprüsü'nde asılarak idam edildi.

Hareket Ordusu birinci aşamayı gerçekleştirdikten sonra sıra en önemli hedefi gerçekleştirmeye yani, Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmeye geldi. Bu işin kurallara uygun yapılmasına dikkat edildi. Şeyhülislamdan padişahın tahttan indirilmesi hususunda fetva alındı. II. Abdülhamit, bu karar karşısında fazla bir direnç göstermeden kararı kabullenme yoluna gitti.⁴⁰ 29 Nisan 1909'da II. Abdülhamit tahttan indirilerek maiyetiyle birlikte sürgün hayatını geçirmek üzere trenle Selanik'teki "Alatini" köşküne gönderildi. Yeni padişah V. Mehmet Reşat tahta çıktı.⁴¹ Hareket Ordusu amacına ulaştıktan sonra 30 Nisan tarihi itibarıyla harekâta katılan askeri birlikler bağlı bulundukları garnizon ve kışlalara dönmeye başladılar.

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1909'da kolağası rütbesiyle Cumalı Karargâhı'ndaki tatbikata katıldı. Bu tatbikattaki gözlemlerini kaleme alarak 1909'un Aralık ayında "Cumalı Ordugâhı" adıyla yayımlamıştır. 8 Eylül 1909 Cumalı Karargâhı'ndaki askeri tatbikatın bitmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'da Selanik'e döndü. 22 Eylül 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik'te 2. Büyük Kongresini topladı. Mustafa Kemal Paşa Trablusgarp delegesi olarak katıldığı bu kongrede bir kez daha, cemiyet üyesi askerlerin politika ve askerlik arasında bir tercih yapmaları, cemiyetin partileşmesi ve ordunun içinde kalacak olanların tek hedeflerinin ordunun güçlendirilmesi için çalışması gerektiğini dile getirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu görüşleri cemiyetin ileri gelenleri tarafından kabul edilmedi ve hoşnutsuzlukla karşılandı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki

³⁸ Sperco, Willy, Mustafa Kemal Atatürk 1881-1938, Çelikkol, Z. (Çev.), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s.24.

³⁹ Kocatürk, a.g.e., s.10.

⁴⁰ Lord Kinross, Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Sander, N. (Çev.), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.55-56.

⁴¹ Sperco, a.g.e., s.24.

görüş farklılıklarının iyice belirginleşmesine neden oldu. İkazlarının dikkate alınmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, bütün enerjisini askerlik görevine yönlendirdi.⁴²

Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Ordu'daki başarıları kısa zamanda kendisini kıskananların harekete geçmesine neden oldu. Onu hayalperest olarak görenler başarısız olmasını sağlamak için Mustafa Kemal Paşa'nın rütbesi küçük olmasına rağmen 38. Piyade Alayı'nın başına atadılar. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ağır sorumluluk altında ezileceğini düşünenler kısa sürede hüsrana uğradılar. Zira bu görev, Mustafa Kemal Paşa'ya zaten kendisinde var olan yetenekleri ispatlama imkânını da vermiş oldu. Öyle ki yaptırdığı tatbikatlarda Selanik'teki diğer garnizon kıt'aları bile gönüllü olarak yer almaya, verilen konferanslara da diğer subaylar da katılmaya başladılar.⁴³

Arnavutluk'ta 1910'un Mayıs'ında isyan çıktı. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Şevket Turgut Paşa başarısız olunca, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa isyanın bastırılması için bizzat birliklerin başına geçme kararı aldı. İstanbul'dan Arnavutluk'a giderken de Selanik'e uğrayıp Mustafa Kemal Paşa'yı yanına alarak ona Kurmay Başkanlığı görevini verdi. İsyan başarıyla bastırıldı. Arnavutluk'ta çıkan bu isyan sırasında Mustafa Kemal Paşa, Albay Fevzi Bey'le (Fevzi Çakmak) tanışıp ömür boyu sürecek bir dostluğun başlangıcını yaptı.⁴⁴

1910'un sonbaharında Fransız ordusunun Picardie'de yapacağı manevralara katılacak Türk heyetinde Mustafa Kemal Paşa da yer aldı. Mustafa Kemal Paşa'nın ilk Avrupa yolculuğu da bu vesileyle gerçekleşecekti. Diğer katılımcıların aksine manevraları ve konferansları ciddiyetle takip etti. Burada da zekâsı ve hırsıyla ön plana çıkmayı başarmıştı. Fakat bütün bu başarılarına rağmen terfi ettirilmedi. Bu durumdan dolayı şevkinin kırıldığı da olmuş hatta bir ara askerlik mesleğinden istifa etmeyi bile düşünmüştü.⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa, Fransa'dan döndükten sonra Selanik Askeri Okulu'na müdür olarak atandı. Verilen her görevi başarıyla gerçekleştiren ve her görevde daha da ön plana çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın Selanik'teki varlığından rahatsız olan kesimler,

⁴² Kocatürk, a.g.e., ss.12-13; Jorge Blanco Villalta, Atatürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982, s.76-77.

⁴³ İğdemir, a.g.e., ss.16-17.

⁴⁴ Bircan, a.g.e., s.28.

⁴⁵ Kınross, a.g.e., s.63-64.

onu buradan uzaklaştırmak ve pasifize etmek için yeni çareler aramaya başladılar. Karalama faaliyetlerinde başarılı olan dalavereciler, Mahmut Şevket Paşa'nın da Mustafa Kemal Paşa'ya şüpheyle bakmasını sağladılar. Bu faaliyetler sonucunda Mahmut Şevket Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı gözaltında tutabilmek için görev yerini değiştirerek 13 Eylül 1911'de Selanik'ten İstanbul'daki Harbiye Nezareti'ne görevlendirdi.⁴⁶ Siyasi birliğini 1870'de sağlayan ve sömürgecilik faaliyetlerine başlayan İtalya, bu atamadan kısa bir süre sonra 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a asker çıkardı.

1.3. Katıldığı Savaşlar

1.3.1. Mustafa Kemal Paşa Trablusgarp'ta

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağı Trablusgarp'ın, Osmanlı Devleti ile karadan bağlantısı yoktu. İtalya, gerek Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlarda kendisine karşı koyamayacağı, gerekse karadan yardım gönderemeyeceğı düşüncesiyle Trablusgarp'a saldırdı. İmparatorluğun bu ücra köşesine gitmek ve İtalyanlara karşı savaşmak için Mustafa Kemal Paşa ve pek çok vatansever subay izin aldı. Bu subayların içinde Enver Bey, Ali Fethi Bey ve Nuri Bey de bulunuyordu. İtalyan donanmasının deniz yolunu tutmuş olmasından dolayı Türk subayları, Trablusgarp'a gitmek için Anadolu, Suriye ve Mısır üzerinden zor bir yolculuğun ardından⁴⁷ 16 Ekim 1911'de İskenderiye'ye ulaştılar. Buradan da Tobruk'a geçtiler. Mustafa Kemal Paşa burada komutan Ethem Paşa'nın kurmaylığını üzerine aldı. Mustafa Kemal Paşa, İtalyan mevzileri ve kuvvetleri üzerinde kısa bir keşif çalışmasında bulunduktan sonra Türk kuvvetlerini taarruza geçirdi. Buradaki ilk muharebe olan Tobruk Muharebesi kazanıldı. Bu muharebe sonrasında Mustafa Kemal Paşa Derne'ye giderek buradaki kuvvetlerin başına geçti. Mustafa Kemal Paşa 27 Kasım 1911'de binbaşılığa yükseltildi.⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa Derne'de görev yaparken sağlığı bozulmuş, yatağı düşmüş, buna rağmen kısa sürede toparlanarak birliğiyle birlikte İtalyanlara karşı başarıyla

⁴⁶ Sperco, a.g.e. s.24-25.

⁴⁷ Villata, a.g.e., s.87.

⁴⁸ İğdemir, a.g.e., s.25.

mücadele etmiştir.⁴⁹ Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce dile getirdiği ama kabul edilmeyen “askerin siyasetle uğraşmasını yasaklayan kanun” 2 Temmuz 1912'da hükümet tarafından kabul edildi.

1.3.2. Balkan Savaşları ve Mustafa Kemal Paşa

Osmanlı Devleti'ne karşı daha önceden kendi aralarında bir anlaşma yapmış olan Balkan devletleri harekete geçti. 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Harbi başladı.⁵⁰ 18 Ekim'de Yunanistan ve Bulgaristan, 20 Ekim'de de Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bu arada her iki cephede de savaşılamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, İtalya ile Uşi Antlaşması'nı yaparak Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalya'ya bıraktı. 16 Ekim'de ise Mustafa Kemal Paşa'nın Balkan Harbi'nde görev almak için izin istediği, Enver Bey tarafından Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı'na iletildi.⁵¹ Balkan Savaşı'na katılmak üzere yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, Mısır'a geldiğinde memleketi Selanik düşmüş, Bulgarlar Çatalca önlerine gelmişlerdi.⁵² Romanya üzerinden İstanbul'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale'nin kuzeyini savunmakla görevli kolordunun hareket başkanlığı görevine getirildi.⁵³

Trablusgarp'tan dönen Enver Bey, 23 Ocak 1913'te genç subaylarla birlikte Bab-ı Âli'yi bastı. Baskında Harbiye Nazırı Nâzım Paşa öldürüldü. Hükümet alaşağı edildi. Sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa, Talat ve Cemal Beylerle birlikte iktidarı ele geçirdiler.⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey Balkan Savaşı'na müdahil olmak istemişlerse de, Edirne ve Trakya'nın geri alınmasına yönelik hazırladıkları taarruz planı gerçekçi olmadığı gerekçesiyle reddedilmiş, bunun üzerine 21 Şubat 1913'te Mahmut Şevket Paşa'ya görevlerinden alınma isteklerini içeren mektubu yazmışlardır. Edirne 26 Mart 1913'te Bulgarların eline geçti. Balkan Devletlerine karşı başarısız olan ve her cephede yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti 30 Mayıs 1919'da Balkan Devletleri

⁴⁹ Bircan, a.g.e., s.29; Dündar, a.g.e., s.33.

⁵⁰ Borak, a.g.e., s.107

⁵¹ Kocatürk, a.g.e., s.20-21.

⁵² Kurtcephe, İsrail, Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Hayatı, Türkler Ansiklopedisi, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.447.

⁵³ Villalta, a.g.e., s.97.

⁵⁴ Itzkowitz, a.g.m., s.416.

ile Londra Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınırını oluşturdu ve Edirne Bulgaristan'a bırakıldı.⁵⁵

Birinci Balkan Savaşı'nda alınan bu beklenmedik mağlubiyet, Mustafa Kemal Paşa'nın "ordunun ve subayların siyaset dışına çıkması" fikrinin ne kadar yerinde olduğunu ispatlamıştı. Bunun yanında Selanik'te "ordunun savaşa hazır hale getirilmesi için gerekli yeniliklerin" yapılmasına ilişkin görüşlerinin gerçekliliği ortaya çıkmıştı. Fakat iş işten geçtikten, büyük çapta Türk toprağı kaybedildikten ve yüz binlerce Balkan Türkü muhacir düştükten sonra...⁵⁶

Bab-ı Âli Baskını'ndan sonra sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran 1913'te bir suikastla öldürüldü. Bu olaydan sonra Enver Bey, Cemal Bey ve Talat Bey'den kurulu "triumvira" iktidarı tam anlamıyla ele geçirdiler. Muhalefetin önde gelen liderleri idam edildi.

Balkan Savaşı sonrasında bu sefer de Balkan Devletleri kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Diğer devletler kendilerine oranla fazla pay aldığı ve çok güçlendiği iddiasıyla birleşerek Bulgaristan'a savaş açtılar. Böylece İkinci Balkan Savaş da başlamış oldu. Bu durumdan faydalanan Osmanlı kuvvetleri de hızlı bir hücumla 21 Temmuz'da Edirne ve Doğu Trakya'nın önemli bir kısmını geri aldı. Alınan karar gereğı ordu hep birlikte Edirne'ye girecekti. Fakat Enver Bey, diğer birliklerden ayrı olarak bir süvari müfrezesinin başında ve ilk önce Edirne'ye girdi. Bu onun "Edirne Fatihi" olarak ön plana çıkmasını sağladı. Enver Bey'in bu tavrı Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey'i ziyadesiyle rahatsız etti.⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa 10 Ağustos 1913'te Edirne'den ayrıldı. 29 Eylül 1913'te Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Edirne Osmanlı Devleti'ne kaldı ve Osmanlı Devleti sınırının Meriç Nehri'nin 25-30 km batısından geçmesi kararlaştırıldı.⁵⁸

⁵⁵ Kocatürk, a.g.e., s.22-23.

⁵⁶ Aydemir, a.g.e., C. I, s.186-187.

⁵⁷ Kınross, a.g.e., s.79.

⁵⁸ Kocatürk, a.g.e., s.25.

1.3.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya Ateşemiliterliği

Balkan Savaşları bittikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın varlığından, yöneticilerin yaptıkları hataları asker-sivil demeden yönetimi ve yanlışları eleştirmesinden rahatsız olanlar yeniden harekete geçtiler. Bu sefer de onu İstanbul'dan uzaklaştırmak için 27 Ekim 1913'te Sofya Ateşemiliterliği'ne atadılar. Yakın arkadaşı Fethi Bey'de Sofya elçiliğine atandı.

6 Kasım 1913'te, Bingazi Savaşları'nda gösterdiği yararlılık ve kahramanlıklardan dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya Osmanî Nişanı verildi.

Sofya'daki görevine gitmek için 19 Kasım'da yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, 20 Kasım 1913 Cuma günü Sofya'ya ulaşarak görevine başladı.⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa, Sofya'daki görevi sırasında Avrupa'yı daha yakından izlemiş, adım adım yaklaşan büyük savaşın belirtilerini dikkatle takip etmiş ve Balkan Türklerinin içinde bulunduğu durumu gözlemlemiştir. Bu görev onun Picardie Manevraları dolayısıyla Fransa'ya yaptığı gezi sonrasında ikinci Avrupa tecrübesi oldu. Bulgaristan'daki günlerinde Batılı toplumları daha yakından tanıma fırsatı bulmasına vesile oldu.⁶⁰

Sofya Ateşemiliterliği günlerinde maddi açıdan sıkıntılar çeken Mustafa Kemal Paşa, bu durumu her fırsatta Harbiye Nezaretine bildirmiştir. Bu arada Bulgaristan ve diğer Balkan devletleri hakkında pek çok rapor hazırlamış ve İstanbul'a iletmıştır. Mustafa Kemal Paşa Sofya'da iken, 1 Mart 1914'te rütbesi yarbaylığa yükseltildi. 1914'ün Mayıs'ında "Zabit ve Kumandanla Hasbihal" adlı kitabını yazdı.⁶¹

1.3.4. Çanakkale Cephesi ve Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Paşa'nın, Sofya'daki görevine devam ettiği sırada 28 Temmuz 1919'te I. Dünya Savaşı patlak verdi. Avrupa'daki gelişmeleri uzun süredir takip eden ve savaşan devletlerin askeri güçleri hakkında bilgi sahibi olan Mustafa Kemal Paşa, Kasım 1914'te arkadaşı Salih Bozok'a yazdığı mektupta; "... Almanların vaziyeti hakkındaki mütalaa-i askeriye gelince: Ben Almanların bu harpte muzaffer

⁵⁹ Borak, a.g.e., s.115.

⁶⁰ Akbıyık, a.g.m., s.428.

⁶¹ Kocatürk, a.g.e., s.27-29.

olacaklarına katiyen emin değilim...” diyerek, savaşın uzun süreceğini, savaşın başındaki Alman üstünlüğünün uzun sürmeyeceğini, dolayısıyla savaşa girmekte acele edilmemesi gerektiğini belirtmiş, tarih onun bu konudaki haklılığını da ortaya koymuştur...⁶² Bu mektuptan üç ay sonra Osmanlı Devleti bir oldubittiyle savaşa girince, Mustafa Kemal gerekli makamlara başvurmuş ve kendisinin daha aktif bir göreve getirilmesini istemiştir. Bu talep üzerine Başkomutan Vekili İsmail Hakkı imzasıyla gelen telgrafta 19. Tümen Komutanlığı'na atandığı bildirilmiş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 25 Ocak 1915'te Sofya'dan İstanbul'a döndü.⁶³

Mustafa Kemal Paşa, atandığı 19. Tümen hakkında bilgi almak için gittiği Genel Kurmay Başkanlığı'nda hiç kimsenin bu tümen hakkında bilgisi olmamasına şaşırarak, sonunda 19. Tümen'in Tekirdağ'da olduğunu öğrenerek, bu tümenin komutanlığını almak üzere 2 Şubat 1914'te Tekirdağ'a gelmiştir.⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa, 19. Tümen'in kuruluşunu kısa sürede tamamladıktan sonra, tümenin karargâhını Gelibolu Yarımadası'ndaki Maydos'a (Eceabat) taşıdı. Mustafa Kemal'e Arıburnu, Anafartalar ve Ece Limanı'nın güvenliğini sağlama görevi verildi. Mustafa Kemal'in emrindeki 19. Tümen Bigalı Köyü'nde karargâhını kurdu.⁶⁵

İtilaf Devletleri 18 Mart 1915'te donanmaları ile Çanakkale Boğazı'ndan saldırıya geçtiler. Başarısız olan İtilaf Devletleri, bu sefer karadan saldırıya geçmeye karar verdiler. Mustafa Kemal Paşa, başta Çanakkale bölgesinin savunulmasının başındaki Alman komutan Mareşal Liman Van Sanders olmak üzere pek çok komutanın aksine, düşmanın saldıracağı yerleri doğru olarak tahmin etti.

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Savaşları'nda emrindeki 7. Alayla birlikte Conkbayırı'nda İngiliz taarruzu karşısında geri çekilen 9. Tümene bağlı 57. Alayın yardımına yetişti. Onların geri çekilmesini engelleyip, yetişen birlikleriyle birlikte düşmanı püskürtmeyi başararak Çanakkale'deki kara savunmasının temelini atmıştır.⁶⁶ Burada askerlere, tarihe mal olan şu emri vermişti: “Ben size taarruzu emretmiyorum; ölmeyi emrediyorum! Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar geçebilir!”

⁶² Dündar, a.g.e., s.50-51.

⁶³ Aydemir, a.g.e., C. I, s.223-224.

⁶⁴ İğdemir, a.g.e., s.36.

⁶⁵ Bircan, a.g.e. s.35.

⁶⁶ Akbıyık, a.g.m., s.428.

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale’de gösterdiği başarılarla İtilaf Devletleri’nin Boğazları ve devamında İstanbul’u işgal etme hedeflerini sonuçsuz bıraktı. Bu başarılar, onun Çanakkale Anafartalar Kahramanı olmasını sağladı. Gösterdiği başarılarla Miralaylığa terfi ettirildi ve pek çok nişan ve madalyalarla ödüllendirildi. Bu başarıları ileride, Anadolu hareketinin ve Kurtuluş Savaşı’nın lideri olmasında kendisi için en önemli referansları teşkil edecekti.

1.3.5. Mustafa Kemal Paşa Doğu Cephesinde

Mustafa Kemal Paşa’nın Çanakkale’de gösterdiği başarılar, Enver Paşa ile İttihat ve Terakki’nin geçmişten beri onun hakkındaki tavırlarını değiştirmede.⁶⁷ Bunun sonucunda Enver Paşa tarafından 16 Ocak 1916’da 16. Ordu komutanı olarak Edirne’ye gönderildi. Bu sıralarda Ruslar 17 Şubat 1916’da Muş’u, 1 Mat 1916’da ise Bitlis’i işgal ettiler. Bu gelişmeler karşısında Edirne’deki 16. Kolordu karargâhının, Başkomutanlık Vekâletince Diyarbakır’a nakledilme kararı alındı. 11 Mart 1916’da Mustafa Kemal Paşa’nın ataması da Doğu Cephesi’nde aynı isimle kurulan kolorduya yapıldı. 15 Mart 1916’da yanındakilerle birlikte Haydarpaşa’dan yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, 27 Mart’ta Diyarbakır’a ulaştı ve Silvan’da görevine başladı. 1 Nisan’da da generalliğe yükseltildi.⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır’da hiç de beklemediği kadar kötü bir ortamla karşılaştı. Buna karşın tek tesellisi komutan yardımcılarının birinin, Selanik’te, askerin siyasetten ayrılması gerektiğini öne sürdüğünde onu destekleyen Kazım Karabekir Paşa’nın olması ve Hareket Ordusu döneminde tanıdığı İsmet Paşa’nın İkinci ordu Kurmay başkanlığını yapmasıydı.

Mustafa Kemal Paşa, emrindeki iki tümenle birlikte beş gün içerisinde 7/8 Ağustos 1916’da Bitlis ve Muş’u geri almayı başararak bu cephedeki tek zaferin mimarı oldu. Bu başarısına karşılık “Altın Kılıç” madalyasıyla ödüllendirildi.⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa bu başarının ardından geçici olarak İkinci Ordu Komutanlığına getirildi. Rusya’da başlayan iç karışıklıklar, Rusların geri çekileceğini ve bu cephedeki durumun düzeleceğini gösteriyordu.

⁶⁷ Itzkowitz, a.g.m., s.417.

⁶⁸ Kocatürk, a.g.e., s.69-73.

⁶⁹ Kınross, a.g.e., s.129-131.

Mustafa Kemal Paşa, 17 Şubat 1917'de Başkomutanlık Vekâleti'nce Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanlığı'na atandı. 26 Şubat'ta Şam'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Hicaz ve Suriye'nin durumunu inceledikten sonra, Şam'da bulunan Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya; Hicaz'ın boşaltılıp, Suriye Cephesi'nin kuvvetlendirilmesinin yerinde bir adım olacağını bildirmesine karşılık Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın atandığı ve henüz oluşturulmamış ordunun kurulmasından vazgeçti. Mustafa Kemal Paşa da asil olarak II. Ordu Komutanlığı'na atandı ve tekrar Diyarbakır'a döndü. Bu arada Rusya'da devrim olmuş ve Çarlık Rusya'sı yıkılarak yerine Bolşevik yönetim oluşturulmuştu.⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın Diyarbakır'a döndüğü gün; 11 Mart 1917'de İngilizler Bağdat'ı işgal etti.

Mustafa Kemal Paşa, II. Ordu komutanlığı süresince, orduya çekidüzen verdi. Aldığı önlemlerle, doğunun ağır kış şartlarında verilen zayıflığı asgariye indirmeyi başardı.

1.3.6. Güney Cephesi ve Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı

İngilizlerin Bağdat'ı işgal etmeleri üzerine Enver Paşa'nın başkanlığında Halep'te 24 Haziran 1917'de bir toplantı yapıldı. Bu toplantı sonunda Bağdat'ın geri alınması için “Yıldırım Orduları Grubu” adıyla bir ordular grubu kurularak başına da Alman Generali Falkenhayn getirildi. Bu toplantıda alınan kararla 5 Temmuz'da, karargâhı Suriye'de bulunan VII. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na da Mustafa Kemal Paşa atandı.⁷¹

Mustafa Kemal Paşa atama emrini aldıktan sonra gerekli hazırlıkları yapmak amacıyla İstanbul'a geldi. Burada sivil ve askeri görevlilerle görüşmelerde bulundu ve savaşın gidişatı hakkında fikir alış veriş yaptı.

Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos'ta Halep'e gelerek görevine başladı. Memleketin genel durumu, sorunlar ve çıkış yollarını içeren bir rapor hazırlayan Mustafa Kemal, bu raporu 20 Eylül'de Dahiliye Nazırı Talat Paşa ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya gönderdi.⁷²

⁷⁰ İğdemir, a.g.e., s.87-88.

⁷¹ Kurtcephe, a.g.m., s.452.

⁷² Borak, a.g.e., s.151-152.

Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanı General Von Falkenhayn'ın planlarını ve icraatlarını gördükçe daha da ümitsizliğe düştü. Zira General Falkenhayn, komuta yönetiminde açık hatalar yapmakta, müttefik bir ülkenin subayı olarak değil, Almanya'ya bağlı bir müstemleke memleketinde görev yapan sömürge valisi gibi hareket ediyordu.⁷³

Mustafa Kemal Paşa ve General Falkenhayn arasındaki görüş ayrılıkları her geçen gün artarak devam etti. Bu görüş ayrılığı, İngilizlerin güneyden hangi yönden saldıracakları hususunda zirveye ulaştı. Falkenhayn'ın aksine, Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin Filistin üzerinden kuzeye yürüyeceklerini düşünmekte ve savunmakta idi. Bu görüş ayrılığı sonucunda, Mustafa Kemal Paşa kuralları hiçe sayarak görevini terk etti. Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn'ın kendisini sınamak için göndermiş olduğu altınları 'alındı belgesi' karşılığında teslim edip İstanbul'a döndü. Fakat İstanbul'da bulunması Enver Paşa için hiç de istenilen bir durum değildi. Veliâht Vahdettin'in Almanya ziyareti Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak için yeni bir fırsat oldu. Mustafa Kemal Paşa da bu gezide geleceğin padişahını tanımak, hatta memleketin gidişatı hususunda etkilemek fırsatı olduğu için, Veliâht Vahdettin'in yanında gitmeyi kabul etti.⁷⁴

Veliâht Vahdettin'in Almanya seyahati 15 Aralık 1917'de başladı ve üç hafta sürdü. Mustafa Kemal Paşa, bu seyahatte Alman yöneticilerle tanışma imkânını ve Alman cephesini gezip Alman ordusunun son durumunu yerinde inceleme fırsatını yakaladı. Mustafa Kemal Paşa, görüşmeleri ve gözlemleri sonunda Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkacağına kesin olarak kanaat getirdi. Mustafa Kemal Paşa, Alman yöneticileri ile yaptığı görüşmelerde de fikirlerini açıkça ortaya koymuşsa da buna karşılık Almanlar gerçekleri kabullenmek istemediler. Almanya'nın hezimete uğraması, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de yenilmesi ve parçalanması demektir. Mustafa Kemal Paşa, Almanya'nın kötü gidişi hakkındaki fikirlerini veliahta da açıkladı. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz şartları ve yönetimdeki olumsuzluklar konusundaki fikirlerini de veliahta açıkladı. Mustafa Kemal Paşa'nın tüm çabalarına rağmen Veliâht Vahdettin kötü gidişe dair bir şeyler yapmak

⁷³ Villalta, a.g.e. s.177-178.

⁷⁴ Sperco, a.g.e., s.37-39.

için istekli davranmadı. Veliâht Vahdettin'in Almanya gezisi, 4 Ocak 1918'de sona erdi.⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa, Veliâht Vahdettin'le çıktığı Almanya gezisinden 4 Ocak 1918'de İstanbul'a döndü. İstanbul'da sol böbreğinden rahatsızlandı ve şiddetli sancılar çekmeye başladı. Bu sancılar yüzünden bir ay yatakta yatmak zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa'yı muayene eden doktorlar, tedavisi için kaplıca tedavisiyle meşhur, Avusturya'nın Karlsbad şehrine gitmesini önerdiler.

ABD başkanı Wilson, 8 Ocak'ta Amerikan Kongresi'ne, tarihe Wilson İlkeleri diye geçen bildiriye sundu. Bu öneri, ileride Osmanlı Devleti'nin tek umudu olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın sancıları iyiden iyiye kendini hissettirmeye başlayınca, Mustafa Kemal 25 Mayıs 1918'de tedavisi için trenle İstanbul'dan Viyana'ya hareket etti.

Mustafa Kemal Paşa, 27 Mayıs 1918'de Viyana'ya geldi. Buradaki Cottage Sanatoryumu'nda, üç hafta boyunca Profesör Zuckerkandl tarafından tedavi edildi. Bu tedavinin ardından 30 Haziran'da Viyana'dan ayrılarak Karlsbad'a geldi. Burada Dr. Vermer tarafından muayeneden geçirildikten sonra kendisi için bir tedavi programı hazırlandı. Karlsbad'daki tedavisi sürerken Padişah V. Mehmet Reşat'ın vefat ettiğini ve yerine Vahdettin'in tahta çıktığı haberini alan Mustafa Kemal Paşa, yeni padişahı tebrik etti. Mustafa Kemal Paşa, birkaç gün sonra yaveri Cevat Abbas'tan İstanbul'a dönmesi yolunda bir telgraf üzerine Ağustos'ta İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, kendisinin İstanbul'a çağrılmasını isteyen Yaver-i Ekrem İzzet Paşa ile yaptığı görüşmede yeni padişah ile görüşme talebinde bulundu ve bu talep kabul edildi. Yeni padişah ile bir görüşme yapan Mustafa Kemal Paşa, Vahdeddin'e vatanın gidişatına el koyması gerektiğini söylediye de net cevap alamadı. Bundan sonra birkaç görüşme olmuşsa da Mustafa Kemal Paşa, Veliâht Vahdettin ile Sultan Vahdettin'in aynı insanlar olmadığını anladı. Son görüşmelerinde ise Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'ya yeniden Suriye'deki VII. ordunun başına geçme emri verdi. Fakat bu emrin arkasındaki isim, Mustafa Kemal Paşa'nın, Padişahın aklını çelmesinden korkan Enver Paşa'dan başkası değildi.

⁷⁵ Bircan, a.g.e. s.46.

Mustafa Kemal Paşa, tedavi için Gittiği Karlsbad'da da memleketin gidişatını aklından çıkaramaz. Savaşın sonunun nasıl sonuçlanacağını bilmektedir. Ama ondan sonrası tamamen karanlıktır. Bu konular üzerindeki düşüncelerini burada deftere dökmüştür.⁷⁶

1.3.7. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı ve Mondros Mütarekesi

Mustafa Kemal Paşa, 26 Ağustos 1918'de Halep'e geldi. Güney Cephesi'nde Kudüs İngilizler tarafından ele geçirilmiş, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığına Falkenhayn'ın yerine Liman von Sanders getirilmişti ve durum hiç de iç açıcı değildi. Üstelik yeni kumandan Liman von Sanders de Mustafa Kemal Paşa'nın uyarılarını dikkate almıyordu. Bunun sonucunda İngilizler 19 Eylül'de büyük bir taarruza geçtiler. Tehlikeye düşen VII. ve IV. Ordu Mustafa Kemal Paşa'nın uyguladığı strateji ile imha edilmekten kurtuldu ve Şam'a doğru geri çekilmeye başladı.

Mustafa Kemal Paşa güney cephesinde gösterdiği başarı ile orduyu imhadan kurtarması üzerine, Padişah tarafından 22 Eylül'de "Fahri Yaverlik"le ödüllendirildi.

Mustafa Kemal Paşa ile Sanders arasındaki görüş farklılıkları ordunun savunma hattının nerede oluşturulacağı hususunda da devam etti. Mustafa Kemal Paşa'nın gayretleriyle ordu önce Rayak, ardından da Halep'e çekildi. Bu çekilme, buradaki orduların topyekûn imhasını ve Anadolu'nun güneyden savunmasız bir duruma düşmesini engelledi.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa, İngilizler ve onlarla işbirliği yapan Arapların saldırısı karşısında Halep ve güneyinde bulunan Türk kuvvetlerini 23 Ekim 1918'de şehrin kuzeyine çekerek, burada bir savunma hattı oluşturdu. 25 Ekim'de şehirde gerçekleşen sokak muharebelerinde düşman püskürtüldü. Bu Osmanlı Devleti'nin kazandığı son savaşı.

İngilizler, 28 Ekim 1918'de Halep'e girdi. Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeki VII. Ordu İngiliz kuvvetlerini Halep'in kuzeyinde durdurdu. Burada İskenderun-Belen-Diricemal-Tellürrifat ve Antakya'yı da içine alan bir savunma hattı oluşturuldu ve 30

⁷⁶ Aydemir, a.g.e., C. I, s.310-314.

⁷⁷ Kurtcephe, a.g.m., ss.452-453.

Ekim 1918'deki Mondros Ateşkes Antlaşması'na kadar bu hat korundu. Bu hat, aynı zamanda ileride belirlenecek Misak-ı Milli'deki güney sınırlarımızı oluşturacaktı.⁷⁸

30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Aynı gün, Sadrazam, Liman von Sanders'e çektiği telgrafla, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nı Mustafa Kemal Paşa'ya devretmesini bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nı devralmak için Sanders'in bulunduğu Adana'ya hareket etti. Mustafa Kemal Paşa, 31 Ekim 1918'de Mareşal Liman von Sanders'ten Yıldırım Orduları Gurup Komutanlığını devraldı.⁷⁹ Fakat artık savaşın gidişatına el koymak için çok geçti...

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı inceledikten sonra, durumun vahametini daha iyi görmüş ve İtilaf Devletleri'nin her isteğinin kabul edilmemesi ve alınması gereken tedbirler hususunda Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya telgraflar çekmiştir. Bu telgraflar karşısında İstanbul'dan olumlu cevaplar gelmedi. 7 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeki Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı ve 7. Ordu Karargâhı kaldırıldı. Mustafa Kemal Paşa da Harbiye Nezareti'nin emrine verildi. Ahmet İzzet Paşa'nın Sadrazamlıktan çekilmesi ve isteği üzerine Mustafa Kemal Paşa da 13 Kasım'da İstanbul'a geldi. İstanbul'un vaziyetini görünce ilk fırsatta Anadolu'ya geçmeye karar verdi. Haydarpaşa'dan karşıya geçerken tarihi sözlerinden birini daha söyledi "Geldikleri gibi giderler."⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul' gelince ilk önce eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile bundan sonra yapılması gerekenler üzerinde konuştu. Bu görüşmeden, Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu almasını engellemek, sadrazamlığa tekrar Ahmet İzzet Paşa'nın gelmesini sağlamak ve Mustafa Kemal Paşa'nın de Harp Bakanlığı'na getirilmesini sağlamak hedefleri çıktı.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da Pera Palas Oteli'ne yerleşmişti. Burada eski sadrazamın yanı sıra General Birdwood ve Harrington gibi kimselerle de görüşmeler yaptı.⁸¹

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa Kabinesi'nin güvenoyu almasını engellemek için milletvekilleriyle bir dizi görüşme yaptı. Bunların bir kısmı bu görüşmeler

⁷⁸ Aydemir, a.g.e., C. I, s.315-318.

⁷⁹ Villata, a.g.e., s.234.

⁸⁰ İğdemir, a.g.e., s.137-148

⁸¹ Borak, a.g.e., s.181.

sonrasında güvenoyu yoklamasında aleyhte oy kullandıysa da 19 Kasım 1918’de Tevfik Paşa Kabinesi güvenoyu almayı başararak hükümeti kurdu.

Yeni hükümetten memleketin gidişatına yönelik olumlu adımlar beklemenin faydasız olduğunu bilen Mustafa Kemal Paşa, son çare olarak Padişah Vahdettin ile bir görüşme yaptı. Mustafa Kemal Paşa, 22 Kasım 1918’de gerçekleşen bu görüşmede, padişahın memleketin kötü gidişatına karşın herhangi bir adım atmaya niyetinin olmadığını, canının ve tahtının derdine düştüğünü görmüş, milleti bilinçlendirmek ve memleketi kurtarmak için arkadaşlarıyla görüşmeye karar vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, düşman subaylarının da yoğun olarak Pera Palas Otel’inde kalmaya başlaması üzerine, buradan ayrılıp arkadaşı Salih Fransa’nın evinde bir süre kaldıktan sonra Şişli’de kendisine bir ev tuttu. Bu evde ileride gerçekleştirilecek milli mücadelenin önde gelen komutanları Ali Fuat Paşa, Fethi Bey, Rauf Bey, Kazım Paşa ve İsmet Paşa ile geleceğe yönelik planlar yapmaya başladı. Bu sırada İstanbul’da düşman askeri bulunurken, Anadolu’nun birçok köşesi İtilaf Devletleri ve Ermeniler tarafından işgal edildi.

İstanbul’daki padişah ve hükümetin durumu, İtilaf Devletleri ve Ermenilerin işgalleri karşısında Mustafa Kemal Paşa tek bir hedefe kilitlendi: “İşgallere karşı milletle birlikte topyekûn direniş” göstermek. Fakat bunun için öncelikle Anadolu’ya geçmek gerekiyordu.⁸²

İtilaf Devletleri’nin işgallerinden sonra daha da şımaran Rumlar, Karadeniz Bölgesi’nde taşkınlıklar yapmaya başladılar. Pontus Rum devleti hayallerini gerçekleştirmek için bölgedeki Türklere karşı saldırılara başladılar. Lakin durum sanki tam tersiymişçesine; Samsun ve çevresindeki Türklerin, savunmasız Hristiyan ahaliye saldırdıklarını, bu saldırı karşısında Osmanlı hükümetinin Hristiyan halkı koruması ve saldırganları engellemesi gerektiğini, aksi halde İtilaf Devletleri duruma el koyacakları tehdidini savurdular. Bu durum karşısında, Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki varlığından son derece rahatsız olan Damat Ferit Paşa, onu IX. Ordu Müfettişi olarak bölgeye göndermeye karar verdi.

Mustafa Kemal Paşa, bu göreve gitmeden önce isteklerini belirtmiş, nihayetinde geniş yetkiler elde etmeyi başarmıştır. İzmir’in işgalinden bir gün sonra; 16 Mayıs

⁸² Hulusi Turgut, Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları. (Der.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.32-35.

1919'da, Miralay Refet Bey'le ve maiyetiyle birlikte saat 16.00'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a doğru yola çıktı.⁸³

1.4. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Paşa ve maiyetini taşıyan Bandırma Vapuru, üç günlük bir yolculuktan sonra 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ulaştı. Samsun, İngilizlerin kontrolü altında idi. Mustafa Kemal Paşa, birkaç günlük Samsun gözlemlerinden sonra 21 Mayıs'ta Genel Kurmay Başkanlığı'na bir telgraf çekerek; bölgedeki karışıklığın gerçek sorumlusunun Pontus hayalleri peşinde koşan Rumlar olduğunu açık bir şekilde dile getirdi.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da bulunduğu süre içerisinde Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve Ankara'da bulunan 20. Ordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yla telgraflaşarak, memleketin genel durumu be özellikle de İzmir'in işgaline dair fikir alışverişinde bulundu.⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa, İngiliz kontrolü altında ve pek de güvenli olmayan Samsun'dan ayrılarak 25 Mayıs'ta Havza'ya geldi. Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs'ta Havza'da yayınladığı genelgeyle Türk milletini işgaller karşı gösterilerle protesto etmeye çağırdı. Bu çağrı üzerine başta Havza'da olmak üzere, yurdun dört bir yanında protesto mitingleri yapıldı.⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinden dolayı endişelenen İngilizler, Osmanlı Hükümeti'nden Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağrılmasını istediler. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa 8 Haziran 1919 tarihli telgrafla Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a geri çağırdı. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, işi telgraflaşmalara dökerek oyalama taktiğine gitmiş ve 12 Haziran 1919'da Havza'dan ayrılarak Amasya'ya gelmiştir.⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya geldikten sonra, 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya Genelgesi'ni yaveri Cevat Abbas'a dikte etti. Vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu ve milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve

⁸³ Kurtcephe, a.g.m., s.456.

⁸⁴ Aydemir, a.g.e., C. II, s.18-21.

⁸⁵ Villalta, a.g.e., s.285.

⁸⁶ Aydemir, a.g.e., C. II, s.25-27.

kararlılığının kurtaracağını belirttiği genelgeye göre; Anadolu ve Rumeli'deki milli örgütler birleştirilmeli, bu örgütleri tek merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek için Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas'ta ulusal bir kongre toplanmalıydı.⁸⁷ 22 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanmış olan, tarihe Amasya Genelgesi olarak geçen ve altında Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve Refet Bey'in de imzası bulunan genelge yayınlandı.

Amasya Genelgesi'ne tepki olarak Dahiliye Nazırı Ali Kemal tarafından 23 Haziran 1919'da vilayetlere gizli bir genelge gönderilmiş, bu genelgede; Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alındığı, hiçbir yetkisinin kalmadığı ve kendisiyle hiçbir surette resmi ilişkide bulunulmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu genelgeye karşılık Mustafa Kemal Paşa, "kendisini bu göreve padişahın atadığını, bu görevden alma hakkının da sadece padişaha ait olduğunu" belirtti.⁸⁸

Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler 26 Haziran 1919'da Amasya'dan Sivas'a gitmek için yola çıktıktan sonra ertesi gün Sivas'a ulaştılar. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'yı bekleyen bir başka tehlike Elazığ Valisi Ali Galip'ti. İstanbul Hükümeti tarafından Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak için görevlendirilen Ali Galip, asker-sivil bütün Sivasslıların Mustafa Kemal Paşa'yı bağrına basmalarından dolayı amacına ulaşamadı.⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti başkanı Rasim Bey'e, bütün yurdu kapsayacak Sivas Kongresi için gerekli talimatları verdikten sonra, yanındakilerle birlikte Erzurum'a gitmek üzere 28 Haziran'da yola çıktı. Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler günler süren zorlu bir yolculuk sonrasında 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a ulaştılar. Burada halk tarafından sevgi gösterileriyle karşılanan Mustafa Kemal Paşa, en büyük desteği Kazım Karabekir Paşa'dan gördü.⁹⁰

İstanbul'daki Vükelâ Meclisi 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa 3. Ordu Müfettişliği'nden alınmasını kararlaştırdı. Aynı gece bu karar Erzurum'daki Mustafa Kemal Paşa'ya iletildi. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa, 8-9 Temmuz gecesi görevden

⁸⁷ Gazi Mustafa Kemal, Nutuk Söylev, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.42.

⁸⁸ Bircan, a.g.e., s.67-68.

⁸⁹ Atay, (2004), a.g.e. s.197.

⁹⁰ Nuran Yiğit, Atatürk'le 30 Yıl İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006 s.114-116

alındığını ileten telgrafa karşı Harbiye Nazırlığı'na ve Padişaha çektiği telgrafa; müfettişlik göreviyle birlikte askerlik mesleğinden de istifa ettiğini bildirdi.⁹¹

Askerlik mesleğinden istifa eden Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti Temsiliye Başkanlığına seçildi. Rauf Bey de yardımcılığına seçildi. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa'ya tereddütle bakanların sayısı hiç de azımsanacak sayıda değildi. Kazım Karabekir Paşa otoritesini ve bölgedeki güvenilirliğini de kullanarak bu puslu havayı dağıtmasını bildi.⁹²

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, kongre delegelerinden Cevat Dursunoğlu ve Kazım Bey'in istifa etmeleriyle ortaya çıkan iki kişilik kontenjandan seçilerek girdiler.

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da açıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın asker oluşunu öne süren bir kısım kongre üyesine rağmen Mustafa Kemal Paşa ittifakla kongre başkanlığına seçildi.⁹³ Erzurum Kongresi toplanış amacı bakımından Doğu Anadolu ile Doğu Karadeniz'i içeren bir kongre havası vermesine rağmen, aldığı kararlarla ulusal bir kongre olduğunu ispatlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, özellikle kendisini dinsizlikle itham edenlere karşı çok kıvrak bir manevra yapmış, kongrenin açılış nutkunda; "Makamı Saltanat ve Hilafeti Kübrayı korumak için yola çıkıldığını" vurgulamış, sözlerini bitirirken de manevi değerlere vurguda bulunmayı ihmal etmemiştir.

İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin baskılarına rağmen toplanmış olan Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919'da bitmiştir. Aynı gün, tarihe Erzurum Kongresi kararları olarak geçen bildiri hazırlandı ve yayımlandı.

Erzurum Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye adıyla 9 üyeden oluşan bir kurul oluşturulmuştu. Mustafa Kemal Paşa da bu heyete seçildi. Temsil Heyeti, Ankara'da TBMM'nin açılmasına kadar milli mücadelenin yönetici ekibini oluşturacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nin sona ermesinden sonra 21 gün daha Erzurum'da kaldı. Bu süre içerisinde özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin önde gelen aşiret ve dini liderleriyle mektuplaştı. Bu suretle milli mücadele

⁹¹ Kemal, a.g.e., s.64.

⁹² Kınross, a.g.e., s.218.

⁹³ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.76.

yolunda oluşturduğu halkayı daha da genişletmiş, Kürdistan hayali ile memleketi karıştırmak isteyenlerin de oyununu bozmuştur.⁹⁴

Sivas'ta ulusal bir kongre yapılması kararı Amasya Genelgesi'nde alınmıştı. İngilizlerin baskısıyla harekete geçen Osmanlı Hükümeti, kongreyi engellemek için 30 Temmuz 1919'da Van, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Sivas, Ankara ve Trabzon valilikleri ile Erzincan mutasarrıflığına çektiği telgrafla; Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi emrini vermişse de herhangi bir netice alamamıştır.⁹⁵ Öte yandan Sivas'ta bulunan Fransız Subayı Brunot, Sivas Valisi Reşit Paşa ile bir görüşme yapmış, Sivas Kongresi'nin toplanması halinde hem Osmanlı Devleti'nin, hem de valinin bundan zararlı çıkacağını söyleyerek tehditte bulunmuştu. Vali, bu görüşmeden Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etmişse de, Mustafa Kemal Paşa; "kongreyi engelleme girişimi olursa bundan İtilaf Devletleri'nin zararlı çıkacağı" cevabını vermiştir.⁹⁶

Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler 29 Temmuz 1919'da Erzurum'dan yola çıktılar. Kfile 2 Eylül'de Sivas'a geldi. Sivas halkı Mustafa Kemal Paşa ve yanındakileri büyük bir muhabbet göstererek bağrına bastı. Özellikle Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi Şekeroğlu İsmail Efendi 28 temsilciyi 32 gün evinde ağırlayarak büyük fedakarlıklarda bulundu.⁹⁷

Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da Sivas Lisesi salonunda Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasıyla açıldı. Kongrenin tek olumsuz yönü, Erzurum Kongresi'ne katılanların önemli bir kısmının Sivas'a gelmemesinden dolayı kongreye katılımın az olmasıydı.⁹⁸

İlk gün yapılan uzun tartışmalar sonunda Mustafa Kemal Paşa kongre başkanlığına seçildi. Kongrenin ikinci günü, delegelerin İttihat ve Terakki'yi canlandırmayacaklarına dair yemin edilmesi tartışmaları ile geçti.⁹⁹ Kongrenin üçüncü gününe ise İngiliz subayı Nowill'in doğuda "Kürt Devleti" kurma teşebbüsleri

⁹⁴ İlhan Lütem, Mustafa Kemal Atatürk 57 Yılın Öyküsü İkinci Kitap Kurtuluş, Avrasya-Bir Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.74-77.

⁹⁵ Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s.13.

⁹⁶ Rahmi Doğanay, <<Sivas Kongresi'ni Engelleme Çabaları ve Ali Galip'in Misyonu>>, Sivas Kongresi III. Uluslar arası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s.199; Kemal, a.g.e., s.104-109.

⁹⁷ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.159.

⁹⁸ Goloğlu, a.g.e., s.67-68.

⁹⁹ Kemal, a.g.e., s.117-119.

damgasını vurdu.¹⁰⁰ Bu arada Nowill'in girişimleriyle Elazığ Valisi Ali Galip Sivas Kongresi'ni basıp başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere delegeleri yakalayıp İstanbul'a götürmek için harekete geçmişse de durumu öğrenen Kazım Karabekir Paşa'nın Sivas'ı haberdar etmesi ve alınan tedbirler sonucunda bu tehlike de bertaraf edilmiştir.¹⁰¹ Kongrenin dördüncü günü Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar daha düzenli hale getirilerek Sivas Kongresi Beyannamesi oluşturuldu.¹⁰² Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, Sivas Kongresi'nde yapılan küçük değişikliklerle vatanın ve milletin bütünlüğünü kapsar hale getirildi.

Erzurum Kongresi'nde oluşturulmuş olan Heyet-i Temsiliye'nin üye sayısı Sivas Kongresi'nde 9'dan 15'e çıkarıldı.

Sivas Kongresi'nin en çok tartışılan konusu "manda meselesi" oldu.¹⁰³ Kongreye katılan delegelerin 25'i manda yönünde hareket etmesine rağmen¹⁰⁴ Rauf Bey'in Amerikan mandasını kabul etmeyen ama dış yardımlara açık olduğunu belirten konuşması ile orta yol bulundu ve bu görüş taraflarca da kabul edildi.¹⁰⁵

Kongre'de Ali Fuat Paşa, Garbi Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığı'na atandı. Sivas'ta propaganda yoluyla haklı davamızı duyurmak amacıyla İrade-i Milliye gazetesinin haftada iki gün çıkarılması kararlaştırıldı. Son olarak da; Erzurum Kongresi'nde seçilmiş olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti oluşturuldu.¹⁰⁶ 11 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti başkanı oldu.¹⁰⁷ Böylece kongre sona erdi.

Mustafa Kemal Paşa, 12 Eylül 1919'da yayımladığı bir genelge ile "meşru bir hükümet kuruluncaya kadar" İstanbul hükümetiyle her türlü haberleşmenin kesildiğini ilan etti.¹⁰⁸ İpler artık Anadolu hareketinin eline geçiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi Heyeti adına Padişah Vahdettin'e 14, 21 ve 22 Eylül'de gönderdiği telgraflarda; Damat Ferit Paşa'nın ihanetlerini dile getirerek

¹⁰⁰ Goloğlu, a.g.e., s.79-80.

¹⁰¹ Doğanay, a.g.m., ss.204-206.

¹⁰² Goloğlu, a.g.e., s.81-84.

¹⁰³ Esin Dayı, << Erzurum Kongresi Beyannamesi'nden Sivas Kongresi Beyannamesi'ne>>, Sivas Kongresi III. Uluslar arası Sempozyumu , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, ss.62-63.

¹⁰⁴ Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983, s.108.

¹⁰⁵ Goloğlu, a.g.e., s.146.

¹⁰⁶ Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1148.

¹⁰⁷ Belen, a.g.e., s.115.

¹⁰⁸ Kınross, a.g.e., s.235.

hükümetin görevden alınmasını istedi.¹⁰⁹ Baskılara daha fazla dayanamayan Damat Ferit Paşa hükümetinin İstifa etmesi üzerine, 2 Ekim 1919'da daha ılımlı ve içinde vatanseverlerin de olduğu Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu. Yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte Anadolu'daki milliyetçiler ile İstanbul hükümeti arasında sıcak mesaj içerikli görünen, aslında karşılıklı taktik savaşından başka bir şey olmayan telgraflaşmalar başladı. Bu telgraflaşmaların sonunda Osmanlı Hükümeti Deniz Bakanı Salih Paşa ile Temsilciler Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Ekim 1919'da Amasya'da görüşmeleri kararlaştırdı.¹¹⁰

Temsil Heyeti'nde bulunan Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey 18 Ekim 1919'da Amasya'ya ulaştılar. Temsil Heyeti üyeleri ve Salih Paşa arasındaki "Amasya Görüşmesi" 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde gerçekleşti. Görüşmeler sonunda iki tarafın da onayıyla beş adet protokol imzalandı. Bu protokolle; İstanbul Hükümeti Anadolu'daki milliyetçi hareketin siyasi varlığını ve aldığı kararları onayladığını kabul ettiğini göstermiştir. Seçimlerin yapılması ve Mebusun Meclisi'nin toplanması kararı da karşılıklı olarak alınmıştır.¹¹¹

Amasya Görüşmeleri sonrasında Sivas'a dönen Mustafa Kemal Paşa, Mebusan Meclisi'nin toplanacağı yer konusunda görüş alışverişinde bulunmak üzeri önemli komutanları Sivas'a çağırdı. Çağırmadıklarının da yazıyla görüşlerine başvurdu. Sivas'ta 16 Kasım'da başlayan toplantı, 29 Kasım'a kadar devam etti. Toplantı sonucunda gerekli tedbirlerin alınması şartıyla Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanması kabul edildi. Öte yandan Temsil Heyeti aldığı kararla Anadolu hareketinin merkezinin Sivas'tan Ankara'ya taşınmasını kararlaştırdı.¹¹²

Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti üyeleri ile birlikte 18 Aralık 1919'da Ankara'ya gitmek üzere Sivas'tan ayrıldı. Heyet, Kayseri, Mucur üzerinden Hacıbektaş'a geldi. Burada dönemin Alevi kanaat önderleriyle görüşmeler yapıldı ve milli mücadeleye destek vermeleri sağlandı. Heyet, Hacıbektaş'tan ayrıldıktan sonra

¹⁰⁹ Kocatürk, a.g.e., s.160-163.

¹¹⁰ Vıllalta, a.g.e., s.317-320.

¹¹¹ Kansu, a.g.e., 2. Cilt, s.418-425.

¹¹² Sherrill, Charles H., Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal, Alp Ilgaz (Çev.), Tercüman Gazetesi Yayınları, y.y., ty, s.98.

Kırşehir'e buradan da 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldi. Heyet, her kesimden Ankaralılar tarafından sevgi ve coşkuyla karşılandı.¹¹³

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti üyeleri Ankara'da Keçiören yolundaki Ziraat Mektebi'ne yerleştiler. Bu tarihten sonra Ankara, milli mücadelenin merkezi haline gelecek, gelecekte kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin de başkenti olacaktı.

İstanbul Hükümeti, Amasya Görüşmelerinde Mebusan Meclisi'nin açılmasını kabul etmişti. 7 Kasım'da yapılan seçimleri Mustafa Kemal Paşa'nın da üyesi olduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyeleri çoğunlukla kazanmıştı. Mustafa Kemal Paşa da bu seçimde Erzurum milletvekili olarak seçilmişti. Fakat İstanbul'u güvenli bulmamaktaydı. Seçilen milletvekillerinin bir kısmı ile toplanmış, İstanbul'da izlenecek yol haritası belirlenmişti.¹¹⁴

12 Ocak 1920'de İstanbul'da açılan Mebusan Meclisi'nde, 28 Ocak'ta Misak-ı Milli kararları alındı. İtilaf Devletleri, hiç beklemedikleri ve kendi hain emellerine meydan okuyan Misak-ı Milli kararlarına karşılık 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler ve Mebusan Meclisi'ni iş yapamaz hale getirdiler.¹¹⁵ Bu durum, Mustafa Kemal Paşa'ya tarihi bir fırsat verdi; Anadolu'daki milliyetçi direnişin merkezinde; Ankara'da bir meclis açmak ve İstanbul'u saf dışı etmek... Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart'ta yayınladığı bildiriyle; olağanüstü yetkilerle donatılmış ve Ankara'da toplanacak meclis için seçimlerin yapılmasını istedi. 5 Nisan 1919'da Damat Ferit tekrar sadrazamlığa getirildi.¹¹⁶

Yapılan seçimler sonrasında 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açıldı. Ertesi gün yapılan seçimle Mustafa Kemal Paşa meclis başkanı seçildi.¹¹⁷

İstanbul Hükümeti bir yandan halkı kışkırtırken, 11 Mayıs 1920'de aldığı bir kararla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını idam cezasına mahkum etti. Bu karar 24 Mayıs'ta padişah tarafından onaylandı¹¹⁸

Anlaşma devletleri, özellikle de İngiltere, Londra Konferansı ve San Remo Konferansı'nda hazırlanan Sevr Barış Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek,

¹¹³ Kansu, a.g.e., 2. Cilt, s.487-499.

¹¹⁴ Bircan, a.g.e., s.79.

¹¹⁵ Akbıyık, a.g.m., s.433.

¹¹⁶ Levis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Kıratlı, M. (Çev.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s.251.

¹¹⁷ Kemal, a.g.e., Cilt 2, s.591.

¹¹⁸ Lütem, a.g.e., s.171.

iç isyanlarla uğraşan ve zor durumda bulunan Ankara'yı saf dışı etmek için Yunanlıların 22 Temmuz 1920'de taarruza geçmelerini sağladı. 22 Temmuz 1920'de başlayan saldırılar sonrasında, Manisa, Aydın, Balıkesir, Bursa, Doğu Trakya'yı işgal ettiler.¹¹⁹ Bu gelişmeler karşısında Yıldız Sarayı'nda padişahın başkanlığında toplanan Saltanat Şurası 22 Temmuz 1920'de San Remo Konferansı'nın taslağını kabul etme kararı aldı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hadi Paşa, Fransa'ya giderek 10 Ağustos 1920'de Türk tarihinin en ağır antlaşması olan "Sevr Barış Antlaşması"nı imzaladı.

Sevr Antlaşması'na en çok sevenler azınlıklar oldu. Fakat bu antlaşma Kanuni Esasi'ye göre geçersizdi. Çünkü Osmanlı Mebusan Meclisi daha önceden dağıtıldığı için antlaşmayı onaylayacak bir meclis yoktu. Öte yandan Ankara'daki TBMM 19 Ağustos 1920'de aldığı kararla bu antlaşmayı imzalayanları ve onaylayanları vatan haini ilan etti.¹²⁰

Türk milleti, kendisine öz vatanında esareti layık gören bu antlaşmayı kabul etmedi ve Ankara'daki milliyetçi hareketin etrafında kenetlenerek milli mücadeleye koyuldu.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra İtilaf Devletleri'nin de kışkırtmalarıyla özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Ermeniler savunmasız Türklere karşı katliamlara başlamışlardı. Gerek bu katliamların önüne geçmek, gerekse de cephe gerisinin güvenliğini sağlamak için 1915'te Tehcir Kanunu (zorunlu göç) çıkarılmış, Doğu Anadolu'daki Ermeniler Suriye'nin ve Irak'ın kuzey illerine iskan edilmişlerdi. Bu göç olayı sonrasında Doğu Anadolu'da sağlanan sükunet 30 Ekim 1918'deki Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra yeniden bozulmuş, büyük Ermenistan hayallerini gerçekleştirme sevdasına düşen ve İtilaf Devletleri'nin taşeronluğunu yapan Ermeni çeteleri katliam ve tecavüzlerini arttırmışlardı.

Kazım Karabekir Paşa'nın başında bulunduğu XV. Kolordu 1920 Eylül'ünün sonunda taarruza geçti. Bu taarruz sonunda Sarıkamış, Göle ve Kars işgalden kurtarıldı. Türk kuvvetleri karşısında yenilen Ermeniler, 6 Kasım'da barış istemek zorunda kaldılar. Ermenilerle 2/3 Aralık gecesi Gümrü Antlaşması yapıldı.¹²¹

¹¹⁹ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, ss.158-161

¹²⁰ Bircan, a.g.e., s. 101-103.

¹²¹ Vıllalta, a.g.e., s.410

Ermenilere karşı Doğu Cephesinde kazanılan bu başarı TBMM'nin gücünü ortaya koydu ve Ankara'daki meclise prestij kazandırdı.

TBMM'nin açılmasıyla iyice zor duruma düşmüş olan İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletleri'nin de desteğini alarak Anadolu'nun pek çok yerinde isyanlar çıkartmak suretiyle Ankara'yı zor durumda bırakma yoluna gitti. Bu isyanlar; Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmasti, Karacabey, Biga havalisi, İzmit, Adapazarı, Nallıhan, Bozkır, Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa havalisi, Umraniye, Refahiye, Zara, Hafik tarafları, Viranşehir, Midyat, Nusaybin, Urfa, Bayburt ve Konya gibi merkezlerde çıktı.¹²² Ayaklanmalar, Türkiye'yi yangın yerine çevirdi. Bu ayaklanmaların batı ve orta Anadolu'da çıkanlarının pek çoğu başında Çerkez Ethem'in bulunduğu Kuvayı Seyyare tarafından bastırıldı. Cesur, fakat cahil bir karaktere sahip olan Ethem, her başarısında daha da mağrur bir tavır takınmış, hatta ve hatta kendisine iadesini istediği Ankara valisinin verilmemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya dil uzatacak derecede ukalalaşmıştı. Çerkez Ethem'in planlarından endişelenen Mustafa Kemal Paşa, kendisi ve meclisin güvenliği için bir muhafız taburu bile teşkil ettirmişti.¹²³

Mustafa Kemal Paşa, hem düzenli düşman birliklerine karşı kesin zafer kazanmak, hem de başına buyruk hareket eden Kuvayı Milliye birliklerini disiplin altına almak için düzenli ordunun kurulmasına karar verdi. Bu amaçla Batı cephesi; Güney ve Batı olarak ikiye ayrıldı. Güney Cephesi Komutanlığına Refet (Bele) Bey, Batı Cephesi Komutanlığına da İsmet (İnönü) Bey atandı. Bu karara en büyük tepki Çerkez Ethem ve taraftarlarından geldi. Kurulan düzenli ordunun emrine girmeyen asi Ethem, düzenli ordu kuvvetleri karşısında doğru dürüst direniş bile gösteremeden 13 Ocak 1921'de Yunanlılara sığındı. Böylece düzenli orduda taşlar yerine oturmuş oldu.¹²⁴

Türk kuvvetleri Çerkez Ethem İsyanıyla uğraşırken Yunanlılar da 6 Ocak 1921'de ileri harekate başlamışlardı. Yunan ilerleyişi İnönü mevkiinde 10 Ocak 1921'de durduruldu. Yunan kuvvetleri Bursa'ya doğru geri çekilmek zorunda kaldılar. Böylelikle düzenli ordunun ilk askeri başarısı da gerçekleşmiş oldu.¹²⁵

¹²² Kansu, a.g.e., Cilt 2, s.575

¹²³ Hasan Pulur, Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor-Emekli General Hasan Tekçe'nin Anıları, Kaynak Kitapları, İstanbul, 2000, s.16-21; Tansel, a.g.e., Cilt IV, s.-5-7.

¹²⁴ Kinross, a.g.e., s.298-300.

¹²⁵ Tansel, a.g.e., Cilt IV, s.22-25.

Birinci İnönü Zaferi ile hiç beklemedikleri bir hayal kırıklığı yaşayan İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması'nı yumuşatarak kabul ettirmek için Londra Konferansı'nı düzenlediler. Bu konferanstan hiçbir sonuç çıkmazken, İtilaf Devletleri Ankara'daki milliyetçilerle ilk kez aynı masada müzakerelerde bulunmuş, Anadolu hareketini tanımışlardır. Bekir Sami (Kunduh) Bey başkanlığındaki Türk heyeti, Türk milletinin haklı davasını dünyaya duyurma imkanı buldu.¹²⁶

Londra Konferansı'nda amacına ulaşamayan İtilaf Devletleri, Yunanlıları yeniden saldırıya geçirdiler. Birinci İnönü Savaşı'ndaki yenilgiyi unutturmak isteyen Yunan ordusu 23 Mart 1921'de saldırıya geçti. 26-30 Mart günlerinde yoğunlaşan çarpışmalar sonucunda Yunan ordusu 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece yenilgiye uğradığını kabul ederek geri çekildi.

İkinci İnönü zaferi, İtilaf Devletleri'nin Yunanlılara olan güvenini iyice sarstı. İtilaf Devletleri Türkiye'ye yanaşma eğilimine girdiler. İtalyanlar işgal ettikleri yerleri boşalttılar.¹²⁷

İngiltere Başbakanı Lloyd George (Loid Corc) yeni bir saldırı için Yunanlıları kışkırttı ve Yunan ordusuna para ve malzeme yardımı yaptı. Yunan yönetimi de asker sayısını iki katına çıkarttı. Öte yandan Yunan Kralı Constantine, yanına prenslerini ve müşavirlerini de alarak 13 Haziran'da İzmir'e geldi. Burada, haçlı orduları komutanı gibi karşılanan kral, Yunan ordularına Ankara'yı hedef gösterdi. Hazırlıklarını tamamlayan Yunan ordusu 10 Temmuz 1921'de saldırıya geçti. Türk ordusunun askeri malzeme sıkıntısının hat safhaya ulaştığı Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda Önce Afyon, 17 Temmuz'da da Kütahya Yunanlıların eline geçti. Mustafa Kemal Paşa, mevcut olumsuz durum karşısında Batı Cephesi Kumandanı İsmet İnönü'den Türk ordusunu Sakarya'nın doğusuna çekmesini istedi. Yunan ordusu temkinli de olsa zaferin sarhoşluğunu yaşamaktayken, TBMM'de yenilginin sorumlusu olarak Mustafa Kemal Paşa gösterilmeye başlandı.¹²⁸

TBMM 5 Ağustos 1921'de kendisine ait yetkileri ve Başkomutanlık görevini üç aylık bir süre için Mustafa Kemal Paşa'ya verdi. Ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi ve savaşa hazırlanması amacıyla 7-8 Ağustos 1921'de Tekalif-i Milliye kararlarını

¹²⁶ Sherrill, a.g.e., s.120.

¹²⁷ Bircan, a.g.e., s.112-114.

¹²⁸ Tansel, a.g.e., Cilt IV, s.98-107.

yayımladı. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildi. Yunan ordusu 23 Ağustos 1921'de Sakarya Nehri'nin doğusundaki Türk birliklerine karşı saldırıya geçti. Mustafa Kemal Paşa burada dünya askeri literatürüne geçen askeri planını açıkladı: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz."¹²⁹

22 gün 22 gece süren savaşta Türk ordusu 13 Eylül 1921'de taarruza geçerek Yunan ordusunu Eskişehir önlerine kadar kovaladı. Bu zafer, Türk milletinin üç asrı aşkın devam eden makus kaderinin de değiştiğinin göstergesiydi. Bu büyük başarı sonrası Mustafa Kemal Paşa 19 Ekim 1921'de TBMM tarafından "Mareşal" rütbesi ve "Gazi" unvanıyla ödüllendirildi. Sakarya Zaferi'nin ardından 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Antlaşması imzalandı. Artık müttefikler kendi aralarında iyice parçalanmış, İngilizler ve onların oyuncağı Yunanistan yalnız kalmıştı.¹³⁰

Artık Yunan ordularına karşı taarruza geçmenin vakti gelmektedir. TBMM 31 Ekim 1921 'de aldığı bir kararla Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık süresini 5 Kasım'dan itibaren geçerli olmak üzere üç ay daha uzattı. Bu süre içerisinde Mustafa Kemal Paşa hem ordunun eksiklerinin giderilmesi için çalışmalarını sürdürmüş, hem de meclisteki muhalif vekillerle mücadele etmiştir. Özellikle Batı Cephesindeki askeri birlikleri dolaşmış ve eksiklikleri yerinde tespit etmiştir. TBMM 4 Şubat 1922'de Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık süresini ikinci defa uzattı. Başkomutanlık yetkisi TBMM tarafından 6 Mayıs 1922'de de üçüncü defa uzatıldı.¹³¹ Bu arada İngiltere Ankara'ya gönderdiği Mustafa Sagir adlı gizli servis elemanı ile Mustafa Kemal Paşa'ya suikast düzenlemek için harekete geçmişse de Mustafa Sagir'in faaliyetleri polis tarafından tespit edilmiş ve bu tehlikeli girişim engellenmiştir.¹³² TBMM 20 Temmuz 1922'de aldığı bir kararla Başkomutanlık yetkilerinin süresiz olarak Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde kalması kararını aldı.¹³³ Aynı gece Batı cephesine giden Mustafa Kemal Paşa büyük taarruz öncesi son teftişlerini yapmıştır.

20 Ağustos'ta Akşehir'de bulunan Batı Cephesi karargahındaki toplantıda büyük taarruzun 26 Ağustos 1922'de yapılması kararı alındı. Mustafa Kemal Paşa, 25

¹²⁹ Yiğit, a.g.e., s.198.

¹³⁰ Akbıyık, a.g.m., s.434.

¹³¹ Kocatürk, a.g.e., s.264-285.

¹³² Sperco, a.g.e., s.82-83.

¹³³ Kocatürk, a.g.e., s.289.

Ağustos'ta Kocatepe'ye gelmiş, 26 Ağustos sabahı başlayan taarruz, 30 Ağustos'taki Başkomutan Meydan Savaşı'yla sona ermiş, Yunan birliklerinin tamamına yakını imha edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül'de tarihe geçen "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini vermiş, Türk orduları 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmiştir.¹³⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonraki hedefinde Boğazlar ve Doğu Trakya vardı. İngilizler kendi başlarına kalmışlardı ama Boğazlardan vazgeçmeye de niyetli değillerdi. Mustafa Kemal Paşa her zaman olduğu gibi işleri sağlam bir şekilde yapıyor, orduları İngiliz birliklerinin yanına kadar ilerletmesine rağmen, taarruza geçmiyordu. İngilizler, İtilaf Devletleri'nin desteğini alarak barış istediler ve Doğu Trakya'yı vermeyi kabul ettiler. Ateşkes için Mudanya'da bir konferans yapılmasına karar verildi. 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan ve Türkiye adına İsmet Paşa'nın katıldığı görüşmeler 11 Ekim 1922'de imzalanan anlaşmayla sona erdi. Böylece Doğu Trakya savaş yapılmadan Yunan işgalinden kurtarılmış oldu.

Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Kurtuluş Savaşı'nın askeri safhası sona erdi. İngiltere Türkiye Devleti'nin siyasi varlığını kabullenmek zorunda kalırken, azıllı bir Türk düşmanı olan Lloyd George'de görevinden istifa etmek zorunda kaldı.¹³⁵

1.5. Yeni Türk Devletinin Kurulması Çabaları

1.5.1. Siyasi Alandaki Çalışmalar

Saltanatın Kaldırılması

İtilaf Devletleri, Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından TBMM Hükümetini ve Osmanlı Hükümetini 13 Kasım 1912'de Lozan'da yapılacak barış konferansına çağırdılar. Burada, iki hükümet arasındaki görüş ayrılığından yararlanma niyeti vardı.. İstanbul Hükümeti'nin konferansa katılma kararına Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı çok set oldu.¹³⁶ Ankara Hükümeti konferansa İstanbul Hükümeti katılırsa, kendilerinin katılmayacağını ilan etti. Mustafa Kemal Paşa bu durumdan da çok daha önceleri belirlediği bir planı uygulamaya koyarak çıkış yolu üretmek için harekete geçti; Saltanatı kaldırmak... Saltanatın kaldırılması konusunda Mustafa Kemal Paşa en yakın

¹³⁴ Akbıyık, a.g.m., s.435.

¹³⁵ Bircan, a.g.e., s.132-133.

¹³⁶ Kemal, a.g.e., Cilt II, S.915-917.

arkadaşlarıyla bile görüş ayrılığına düştü.¹³⁷ 1 Kasım 1922'de toplanan TBMM sert tartışmalar sonunda saltanatla hilafeti birbirinden ayırma kararı alırken, saltanatı da kaldırdı.¹³⁸ Böylece altı yüzyılı aşkın bir süredir devam eden Osmanlı saltanatı sona ermiş oldu. Vahdettin, bu karar sonrası can güvenliğini tehlikede görmeye başladı ve İngiltere Hükümeti'nden sığınma talep etti. Bu talebin kabul görmesi üzerine 17 Kasım'da İngiliz donanmasına ait bir gemiyle İstanbul'u terk etti.

Saltanatın kaldırılması ve Vahdettin'in İstanbul'u terk etmesinin hemen ardından, 18 Kasım'da TBMM'de halifelikle ilgili tartışmalar yaşandı. Aynı gün alınan bir kararla Vahdettin halifelikten çıkarıldı ve yerine yeni halife olarak Abdülmecid Efendi seçildi.¹³⁹

Lozan Barış Antlaşması ve Türk Devleti'nin Dünya Devletlerince Tanınması

Lozan'da yapılacak barış konferansı için Ankara'da hummalı bir çalışma başladı. En önemli mevzu Türkiye adına konferansa kimin katılacağı idi. Mustafa Kemal Paşa yakın arkadaşı İsmet Paşa'yı Türk heyetinin başında Lozan'a göndermeye karar verdi.

20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan şehrinde başlayan Lozan Barış Konferansı'na Türkiye ile birlikte; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya devletlerinin temsilcileri katıldı. Boğazlar konusundaki görüşmelere Rusya ve Bulgaristan'da katılırken, ABD konferansa bir gözlemci ile katıldı.

Konferans 21 Kasım'da çalışmalarına başladı. İtilaf Devletleri konferansa katılmadan önce iyice hazırlanmışlar, hala eski hülyalarını gerçekleştirme rüyaları görmekteydiler. Fakat Türk heyetinin başında inatçı kişiliği ve Mustafa Kemal Paşa'ya sadakatiyle tanınan İsmet İnönü'nün bulunduğunu dikkate almamışlardı.¹⁴⁰ Boğazlar, Kapitülasyonlar, Osmanlı borçları ve azınlıklar gibi pek çok konuda tartışmalar yaşandı ve komisyonlar kurularak uzun müzakereler yapıldı.¹⁴¹ Konferanstaki çetin müzakereler sırasında Lozan'dan ayrılanlar oldu. İsmet Paşa da 7 Şubat 1923'de Lozan'dan ayrıldı.

¹³⁷ Yiğit, a.g.e., s.215-216.

¹³⁸ Kemal, a.g.e., s.919-921.

¹³⁹ Bircan, a.g.e., s.139-140.

¹⁴⁰ Sherrill, a.g.e., s.166-167

¹⁴¹ Sperco, a.g.e., s.115-116; Levis, a.g.e., s. 254.

23 Nisan 1923'te konferans yeniden toplandı. Görüşmeler sonunda 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı.¹⁴² Bu antlaşmayla yeni Türk devletinin varlığı ve bağımsızlığı dünya devletleri tarafından kabul edildi. Türkiye'nin sınırları çizildi. Kapitülasyonlar kaldırıldı. Böylece Misak-ı Milli'nin önemli bir kısmı da gerçekleştirilmiş oldu.¹⁴³

Cumhuriyet'in İlanı ve Halifeliğin Kaldırılması

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihinden itibaren yaptığı her faaliyette milletin görüşlerine başvurmuş, milli iradeyi ön planda tutmuştu. Yetiştirdiği şartlar ve sahip olduğu anlayış onun "Cumhuriyetçi" bir dünya görüşünü benimsemesini sağlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi sırasında yakın çalışma arkadaşı Mazhar Müfit Kansu'yu 7/8 Temmuz 1919'da gece yarısı yanına çağırarak ve gizli kalmak şartıyla; "...Zaferden sonra şekl-i hükümet Cumhuriyet olacaktır... Bu bir.

İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.

Üç: Tesettür kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir...

Beş: Latin harfleri kabul edilecektir..." diye not ettirmişti.¹⁴⁴

İşte şimdi saltanatın kaldırılmasıyla yerine getirilmeye başlanan bu hedefler için ideal ortam oluşmaya başlamıştı. Öte yandan, Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif olanlar, hilafetin kaldırılmasıyla muhalefetlerini iyice şiddetlendirmeye başladılar.

Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif üç milletvekili 2 Aralık 1922'de verdikleri önergeyle: "Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilebilmek için, Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerler halkından olmak ya da kendi seçim bölgesinde yerleşmiş olmak gerekir. Ondan sonra göçmen olarak gelenlerden Türk ve Kürtler, yerleştikleri günden bu yana beş yıl geçmiş ise seçilebilirler." Görüşünü ortaya atarak Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi geleceğinin önüne geçmek istemişlerse de, Mustafa Kemal Paşa yaptığı

¹⁴² Bircan, a.g.e., s.146.

¹⁴³ Akbıyık, a.g.m., s.437.

¹⁴⁴ Kansu, a.g.e., Cilt 1, s. 131.

konusmayla bu önerenin mantıksızlığını ve önergeyi verenlerin gerçek yüzlerini ortaya koymuştur. Bu tartışmaların sonucunda önerge reddedildi.¹⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa, meclisteki muhaliflerine karşı daha sağlam bir zeminde mücadele etmek için siyasi yapılanmaya gitmeye karar verdi. 6 Aralık 1922’de Mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla çalışan gurubun kaldırılıp yerine Halk Fırkası (Partisi) ismiyle yeni bir partinin kurulacağını açıkladı. Bu fikrini Türk milletiyle paylaşmak için 14 Ocak 1923’te yurt çapında bir geziye çıktı. Bu gezide parti fikrinin yanında yapmayı düşündüğü inkılapları da halka anlattı. Öte yandan 17 Şubat’ta İzmir’de katıldığı Türkiye İktisat Kongresi’nde milli ekonomi politikasının temel ilkeleri tespit edildi.¹⁴⁶

TBMM’deki hilafet yanlısı milletvekilleri hilafetle saltanatı özdeşleştiren tutum ve davranışlar göstermeye başladılar. Mecliste oldukça güçlü olan bu grup; “Halife Meclis’indir, Meclis Halife’nindir” diyorlardı.¹⁴⁷ Bu faaliyetler meclisin sağlıklı bir şekilde işlemesini engelliyordu. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa’nın düşündüğü çare kesindi: Meclisi yenilemek...

1 Nisan 1923’te TBMM’de seçim kararı alındı. Aynı yıl yapılan seçimler sonunda ikinci meclis çalışmalarına başladı. 13 Ağustos 1923’te yapılan meclis başkanlığı seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa ikinci kez TBMM başkanı seçildi. 23 Ağustos 1923’te Rauf Bey Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekilince yerine Ali Fethi Bey geçti.¹⁴⁸ Meclis başkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa, 9 Eylül’de Cumhuriyet Halk Fırkası’nı kurdu. Mustafa Kemal Paşa, bu partinin genel başkanlığına seçildi ve bu görevini ölümüne kadar sürdürdü.¹⁴⁹

Yeni kurulan cumhuriyetin bir başkente ihtiyacı vardı. İstanbul Osmanlı Devleti’ni, hilafeti, saltanatı; eski düzeni simgeliyordu. Oysa milli mücadele ateşi Anadolu’dan yakılmış ve başarıya ulaşmıştı. Ankara’da bu ateşin alevlerinin zirveye çıktığı yerd. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa’nın 9 Ekim 1923’te verdiği yasa önerisi, 13 Ekim 1923’te kabul edildi. Yeni Türk devletinin başkenti Ankara oldu.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Kemal, a.g.e., Cilt 2, s. 965-967.

¹⁴⁶ Bircan, a.g.e., s.152-153.

¹⁴⁷ Atay, (2006), a.g.e., s.101-102.

¹⁴⁸ Lewis, a.g.e., s.260.

¹⁴⁹ Akbıyık, a.g.m., s.437.

¹⁵⁰ Kemal, a.g.e., Cilt 2, s.1061.

TBMM'deki muhalif grup Ali Fethi Bey'i yıpratmaya başladılar. Bundaki esas amaç Mustafa Kemal Paşa'yı yıpratmaktı. Bu hareketin içinde Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa'yla omuz omuza mücadele eden komutanlar da vardı. Bu ortamda Bakanlar kurulu 26 Ekim 1923'te görevinden çekildi. Buna karşın, yeni bir liste oluşturulamadı. Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya'da misafir ettiği yakın arkadaşlarına “yarın Cumhuriyet’i ilan edeceğiz!..” dedi. 29 Ekim 1923'te yapılan görüşmeler sonucunda Mustafa Kemal Paşa tarafından bir önerge hazırlandı. Bu önerge öğleden sonra parti grubunda kabul edildi.

Anayasanın birinci maddesinde “Türk devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir.” sözleri eklenen önergede Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın yetkileriyle ilgili düzenlemeler de vardı. Dört buçuk saatlik müzakereler sonunda öneri kabul edildi. Bu yeni devletin yönetim şekli Cumhuriyet, adı da Türkiye Cumhuriyeti idi. Yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Ertesi günkü seçimlerde de Fethi Bey meclis başkanı seçilirken, hükümeti kurma görevi de Cumhurbaşkanı tarafından İsmet Paşa'ya verildi.¹⁵¹

Cumhuriyet'in ilan edilmesine rağmen meclisteki muhalif hareket, faaliyetlerini sürdürüyordu. Muhaliflerin simge olarak seçtiği kurum “hilafet”ti. Oysa Mustafa Kemal Paşa laik bir yönetim oluşturmayı çoktan kafasına koymuş, planlarını uygulamak için uygun zamanın gelmesini bekliyordu. Bu arada halife de devlet başkanı gibi davranmakta, hareketleriyle Cumhuriyeti tehdit eden bir görüntü çizmekteydi.

Halifelik makamı “ümmetçiliği” temsil etmekteydi. Oysa I. Dünya Savaşı'nda görülmüştü ki bu fikir hiçbir işe yaramamıştı. Buna karşılık yeni Cumhuriyet sınırlarını çizirken de anlayışını oluştururken “Türklük” şuuruyla hareket etmekteydi. Bu çelişkili durumun ortadan kaldırılması, yeni Cumhuriyetin laik bir yapıya kavuşturulması, eski rejim taraftarlarının son kalelerinin de düşürülmesi için halifeliğin kaldırılması gerekiyordu. Hindistan'daki İsmailiye Tarikatı'nın liderlerinden İmam Ağa Han ve Emir Ali'nin halifelikle ilgili olarak Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektup ortamı iyice gerginleştirdi. Halife Abdülmecid Efendi'nin padişah gibi hareket etmesi ve Cumhuriyet düşmanlarının otağı haline gelmesi üzerine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Başbakan İsmet Paşa harekete geçti. Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1924'te konuyu parti grubunda görüştü ve burada kabul edilen öneriler 3 Mart 1924'te

¹⁵¹ Vıllalta, a.g.e., s. 541-543.

meclise getirildi. Meclisteki alışmalar sonucunda 429 Sayılı Kanunla Şer’iye ve Evkâf Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırıldı. 431 Sayılı Kanunla da Halifeliğın kaldırılarak Osmanlı ailesinin erkek, kadın bütün üyelerinin ve damatlarının bir daha dönmemek üzere yurt dışına çıkartılmaları kararlaştırıldı.

1.5.2. Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan alışmalar

Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Halifeliğın kaldırıldığı gün yapılan çalışmalar sonucunda Meclisteki alışmalar sonucunda 429 Sayılı Kanunla Şer’iye ve Evkâf Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırıldı. 430 Sayılı Kanunla Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi.¹⁵² Böylelikle yeni kurulan devletin laikleşmesi doğrultusunda çok önemli bir adım da atılmış oldu.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik yoluna gidildi. Osmanlı Devleti’nin son döneminden beri süregelen medrese-okul ayrılığı sona erdirildi. Böylece milli kültür birliğinin sağlanmasının yolu da açılmış oldu. Aynı zamanda Laik eğitim sistemine de geçilmiş oldu.

Halifeliğın kaldırılmasından sonra sıra tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına geldi. Bu kurumlar yapılan inkılapların önünde büyük bir engeldi. Toplumda sahip oldukları konumu kaybedecekleri endişesi tarikat şeyhlerinin daha da hırçınlaşmasına neden olmuştu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde büyük bir tehlike oluşturan Şeyh Sait İsyanı’nın çıkmasında da bazı tarikatların parmağı olduğu tespit edilmişti.

Milletin maneviyatını kendi ikballeri doğrultusunda kullanan, Cumhuriyetin dinamikleriyle kavgalı olan bu kesimin kaldırılması şart olmuştu. Mustafa Kemal Paşa bu konuda şöyle diyordu: “Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler, müritler, mensupları memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat, medeniyet tarikatıdır.”

¹⁵² Bircan, a.g.e., s.159-161.

TBMM 30 Kasım 1925'te aldığı bir kararla; tekke ve zaviyeler ile türbelerin kapatılmasına, bunun yanında türbedarlıklar ve birtakım unvanların kaldırılmasına dair kanunu kabul etti.¹⁵³

Medeni Kanunun Kabulü

Yeni Türkiye Cumhuriyeti her açıdan kendisine çağdaşlaşma yolunda bir yol haritası çizmişti. Türk insanının hayatının en önemli bölümlerinden birisi de “hukuk sistemi” idi. Osmanlı Devleti hukuku çağın gereksinimlerini karşılamaktan çok uzaktı. Bunun için de hukuk sisteminin sıfırdan ele alınması ve çağdaş bir yapıya kavuşturulması bir zorunluluk haline gelmişti.

Yapılan inkılaplarla Şeriat uygulamaları yargı sisteminden çıkartılmış, Şer’iye Mahkemeleri kaldırılmışsa da Mustafa Kemal Paşa bunlarla yetinmek niyetinde değildi. 11 Eylül 1924’te oluşturulan hukukçular komisyonu İsviçre Medeni Kanunu’nu incelemek ve Türkiye’de uygulanabilecek bir şekilde düzenlemek için çalışmalara başladı. Çalışmalar sonunda tamamlanan Medeni Kanun 17 Şubat 1926’da Mecliste oylanıp kabul edildi. Medeni Kanun 4 Ekim 1926’da yürürlüğe girdi.¹⁵⁴

Yeni Medeni Kanunla Türk insanı medeni dünya insanların sahip olduğu haklardan yararlanma hakkına kavuştu. Aile, miras ve ekonomi alanlarındaki haklar bakımından kadın erkek arasındaki eşitsizlik ortadan kaldırıldı. Özellikle evlenme işleminde medeni nikah usulünün getirilmesi toplumsal hayattaki önemli bir aksaklığın giderilmesini sağladı.

Medeni Kanun’un kabulünden sonra İtalyan Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanan Türk Ceza Kanunu da 1 Mart 1926’da kabul edildikten sonra 4 Nisan 1929’da yürürlüğe girdi. Buna paralel olarak Borçlar Kanunu (1926), Ticaret Kanunu (1926), Hukuk Yargılama Usulü Muhakemeleri Kanunu (1927) ve İcra İflas Kanunları (1932) kabul edilip yürürlüğe konuldu.

Ülkenin ihtiyacı olan hukukçuların yetiştirilmesi için 5 Kasım 1925’te Ankara Hukuk Mektebi açıldı. Barolar kuruldu. 3 Nisan 1930’da çıkarılan bir kanunla kadınlara belediye üyeliklerine seçme ve seçilme hakkı, 5 Aralık 1934’teki Anayasa değişikliğiyle

¹⁵³ Kocatürk, a.g.e., s.386.

¹⁵⁴ Lewis, a.g.e., s.270-271.

de milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı.¹⁵⁵ Kadın erkek eşitliğinin sağlanmasında ve kadınların siyasi hayata atılmasında önemli yere sahip olan bu kanunların çıkarılması ile eşitlik ilkesi yolunda çok büyük adımlar atılmış oldu.

Harf İnkılabı

Cumhuriyetle birlikte her alanda çağdaşlaşma hamleleri yapan Türk milleti için alfabe hususu da önemli bir problem oluşturuyordu. Asırlardır kullanılan Arap Alfabeti Türk dilinin genetik yapısına uyum sağlamıyordu. Öğrenilmesi ve yazılması çok zor bir alfabe idi. Öte yandan 1926'daki Bakû Kongresi'nde alınan bir kararla Sovyetler Birliği'nin Türk bölgelerinde Latin Alfabeti kullanılması kararı alındı. Bu durum Türkiye Türklüğü ve Doğu Türklüğü'nün önemli bir kesiminin birbirini anlayamaması anlamına geliyordu. Bu gelişmeler yeni bir alfabenin oluşturulmasını zaruret haline getirmişti.¹⁵⁶

Esasında alfabe meselesi Meşrutiyet döneminde tartışılmaya başlanmış, Enver Paşa bu konuda oldukça iddialı çıkışlar yapmıştı. Fakat zamanın ve şartların uygun olmaması alfabe konusundaki düşüncelerin hayata geçmesini engellemişti.

Yeni alfabenin hazırlanması için oluşturulan komisyon 1927'de çalışmalarına başladı. Başlangıçta önemli bir kesim bu değişiklik çalışmalarına soğuk bakıyordu. Ancak Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey (Bozkurt) ve Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Beylerin yaptıkları açıklamalarla¹⁵⁷ muhalefetin direnci kırıldı. Uzun ve tartışmalı bir sürecin ardından 1 Kasım 1928'de Yeni Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanun kabul edildi.¹⁵⁸

Harf İnkılabıyla Türk milletinin hayatında yeni bir sayfa açıldı. Okuma yazma oranı kısa sürede büyük oranlara ulaştı. Batı medeniyeti dairesine girilmesi yolunda çok önemli bir aşama kaydedildi. Türk dili yabancı dillerin etkisinden kurtulma imkanına kavuştu.

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin son döneminde dünyaya gelen ve Osmanlı eğitim sisteminin yetiştirdiği bir insandı. Yetiştigi şartlardaki eksiklikleri daha

¹⁵⁵ Bircan, a.g.e., s. 164-165.

¹⁵⁶ Kınross, a.g.e., s.510-511.

¹⁵⁷ Lewis, a.g.e., s.276.

¹⁵⁸ Kocatürk, a.g.e., s.418.

öğrenci iken tespit etmişti. Mevcut eğitim sisteminin devamı halinde bir yere varılamayacağını bilmekteydi.

Eğitime özel bir önem veren Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde 16 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştır.¹⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa, 27 Ekim 1922'de Bursa'da ve 22 Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere yönelik yaptığı konuşmalarda Türk milletinin içinde bulunduğu eğitim seviyesinin yetersizliğinden bahsetmiş, mevcut durumdan çıkışın “milli eğitim” yolunun benimsenmesi ve uygulanması ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir.

Osmanlılardan beri süre gelen eğitimde çok başlılık 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile ortadan kaldırıldı. Buna paralel olarak 22 Mart 1926'da Maarif Teşkilatına dair Kanun kabul edilmiş, bu kanunla Türk milli eğitim sisteminin temel esasları tespit edilmiştir.

1 Kasım 1928'deki Harf İnkılabı'yla Türk kültür hayatında yeni bir sayfa açılmıştı. Türk insanının okuryazarlığını artırmak için 1 Ocak 1929'da Millet Mektepleri açıldı.¹⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa, eğitim alanındaki çalışmalarına bundan sonra da devam edecek, askeri ve devlet adamlığı yönünün yanında eğitimci kişiliğiyle Türk milletine örnek ve yol gösterici olmayı sürdürecektir.

Tarih ve Dil Alanındaki İnkılaplar

Mustafa Kemal Paşa için tarih sıradan bir bilim değil, tutku derecesinde bağlanmış bir alan demektir. Çocukluğundan beri tarihe meraklı ve araştırmacı bir yapıya sahip olan Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin kendi tarihini en eski devirlere kadar öğrenmesi gerektiğine inanıyordu. Zira ona göre tarih ezbere dayanan bilgi yığınınından çok geçmişten ters alıp geleceğe emin adımlarla yürünmesini sağlayacak ışıltı kaynağıydı.

Mustafa Kemal Paşa, 27 Nisan 1930'ta kurultayına katıldığı Türk Ocakları'nda; “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti”nin kurulmasını istedi. Bunun üzerine çalışmalara

¹⁵⁹ Kocatürk, a.g.e., s.256.

¹⁶⁰ Bircan, a.g.e., s.180-181.

başlandı ve bir yıl sonra 12 Nisan 1931’de “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” (Bugünkü Türk Tarih Kurumu) kuruldu.

Mustafa Kemal Paşa bu kuruma özel ilgi göstermiş, bir araştırmacı titizliğiyle kurumun çalışmalarında görev almış, maddi ve manevi yardımlarını esirgememiştir. Türk, Türk-İslam ve İslam tarihi alanlarında geniş kapsamlı çalışmalar yapan kurumla, Batı aleminin Doğu ve Türklük konusundaki önyargılı ve yanlış görüşlerine karşı Türk Tarih Tezi ortaya konmuş ve Türk tarihinin yeniden araştırılması için köklü adımlar atılmıştır.¹⁶¹

Türk Tarih Kurumu 9 Ocak 1936’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin de açılmasıyla¹⁶² araştırma alanını daha da genişletme imkanına kavuşmuştur. Bu çalışmalarla birlikte Türk gençliği geçmişine yönelik bilgilere kendi ilim adamlarının çalışmalarından ulaşma ve milli tarih şuuruna erişme imkanına sahip olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, tarihe olan tutkusu yanında dile de olağanüstü ehemmiyet vermektedir. Osmanlılar döneminde dilde görülen saray-halk ikileminin ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyordu. Ona göre Türkçenin gelişmesinin önündeki en büyük engel; yabancı dillerin Türkçe üzerindeki hakimiyetleri, idi. Bu durumun ortadan kaldırılması, Türkçenin sadeleştirilmesi ve herkesin anlayabileceği bir yapıya kavuşturulması için Arapça ve Farsça sözcüklerin atılmasını emretti.¹⁶³

Mustafa Kemal Paşa 1929 yılında okullardan Farsça ve Arapça derslerini kaldırdı. Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle 12 Temmuz 1932’de “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” (Türk Dil Kurumu) kuruldu. Cemiyet , Türk dilinin araştırılmasını ve zenginliklerinin ortaya konmasını amaç olarak belirledi. Mustafa Kemal Paşa da cemiyetin çalışmalarına aktif olarak katıldı.¹⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa, kuruluşlarını bizzat teklif ettiği ve çalışmalarına aktif olarak katıldığı Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu’na hayatı boyunca destek verdi. Mustafa Kemal Paşa, Türk milleti için tarihin ve dilin önemine herkesten çok inanmıştı. Öyle ki vasiyetnamesinde mirasından önemli bir kısmını Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu’na bırakarak bu konudaki hassasiyetini göstermiştir.

¹⁶¹ Bircan, a.g.e., s.174-175.

¹⁶² Kocatürk, a.g.e., s.527.

¹⁶³ Vıllalta, a.g.e., s.643.

¹⁶⁴ Bircan, a.g.e., s.176.

1.5.3. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

Mustafa Kemal Paşa çok sesliliği, demokratik yönetimi devlet ve millet hayatına yerleştirmeyi hedefliyordu. Samsun'a ayak bastığı ilk günden beri yaptığı bütün faaliyetlerde bu düşünceyle hareket ediyordu. Statükocu bir anlayışa sahip değildi. Değişim ve gelişimin çok sesliliğin hakim olduğu bir ortamda yeşerip büyüyeceğini biliyordu.

İlk günden beri TBMM'de olan ikinci grup Mustafa Kemal Paşa'ya, yeniliklere karşı muhalefet etmekten geri durmuyordu. Hatta bu grup Mustafa Kemal Paşa'nın milletvekili olmasını önlemek için yasa tasarısı vermişse de planlarını gerçekleştirememişlerdi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Yeni Anayasanın çıkmasıyla hem milletvekili hem de devlet memurluğu görevinde bulunanlardan görevlerinin birini bırakmaları istenmişti. Bu durum özellikle önemli komutanlıklarda bulunan paşaları sıkıntıya soktu. Neticede , Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Cafer Tayyar (Eğilmez) paşalar ordudaki görevlerinden çekilerek vekilliği tercih ettiler. Öte yandan bazı vekiller de Halk Fırkası'ndan istifa ettiler.

Ordudan istifa eden paşalar ve Halk Fırkası'ndan istifa eden milletvekillerinin “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” adıyla bir parti kuracakları söylentisi Ankara'da yayıldı. Bunun üzerine Halk Fırkası “Cumhuriyet” isminin başka bir parti tarafından sahiplenilmesini engellemek adına 10 Kasım 1924'te isim değişikliğine giderek Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldı.

17 Kasım 1924'te Genel Başkanlığı'nı Kazım (Karabekir) Bey'in yaptığı, aralarında; Ali Fuat (Cebesoy) Bey, Rauf (Orbay) Bey, Adnan (Adıvar) Bey ve Refet (Bele) Bey'in de bulunduğu milletvekillerinin katılımıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu.¹⁶⁵

İçerisinde iyi niyetli pek çok vekili barındıran Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kısa süre içerisinde eski rejim taraftarlarının ve Mustafa Kemal Paşa'nın düşmanlarının da sığınağı haline geldi. 13 Şubat 1925'te Doğu'da çıkan Şeyh Sait

¹⁶⁵ Kocatürk, a.g.e., s.366-367.

İsyanı memlekette olağanüstü günlerin başlamasına neden oldu. Başbakan İsmet Paşa'nın "sıkıyönetim" ilan edilmesi yönünde verdiği önergenin reddedilmesi üzerine hükümet istifa etti. Mustafa Kemal Paşa bu durum karşısında Ali Fethi (Okyar) Bey'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Fakat yeni hükümetin aldığı önlemler Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasına yetmedi. Güvenoyu alamayan hükümet 2 Mart 1925'te istifa etti. Ertesi gün görevlendirilen İsmet Paşa yeni hükümeti kurdu ve 4 Mart'ta Takrir-i Sükûn Kanunu TBMM'de kabul edildi. Bu kanunun çıkması ve alınan önlemlerle Şeyh Sait isyanı bastırıldı. Doğu İllerinde İstiklal Mahkemeleri'ne çıkarılan sanıklardan 29 kişi idam edildi.¹⁶⁶

Yapılan soruşturmalar sonucunda isyana karışanların bir kısmının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkisi olduğunun tespit edilmesi üzerine Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925'te kapatıldı. Fakat bu durum Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan fanatik bir kesimi daha da tehlikeli bir karar almaya yöneltti: "Gazi'yi öldürmek..."

Eski İttihatçıların başını çektiği suikast ekibi uzun görüşmeler sonunda suikastı Cumhurbaşkanı'nın 7 Mayıs 1926'da çıkacağı yurt gezisinde İzmir'de gerçekleştirmeye ardından da Yunanistan'a kaçmaya karar verdiler. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın gezi programında bir günlük gecikme olması üzerine suikastçıları Yunan adalarına geçirecek olan motorcu Giritli Şevket'in durumu ihbarı üzerine suikast planı son anda duyulmuş oldu.

Başbakan İsmet Paşa'nın talimatıyla harekete geçen görevliler kısa sürede içlerinde eski milletvekillerinden Ziya Hurşit, İzmir Milletvekili Şevki Bey, Eskişehir Milletvekilleri Sarı Efe Edip ve Arif Bey; İttihat ve Terraki'nin önemli isimlerinden eski Maliye Bakanı Cavit Bey, eski bakanlardan ve İstanbul Milletvekili İsmail Canbolat Bey, Dr. Nazım Bey ve Halis Bey'den oluşan suikast ekibini yakaladı. Bunların yanında aralarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularının da bulunduğu önemli isimler de tutuklandı. Ankara İstiklal Mahkemesi İzmir'e gelip çalışmalarına başladı. Mustafa Kemal Paşa'da İzmir'e gelerek soruşturmayı yerinden takip etti. İstiklal Mahkemesi'nin başında Ali Bey (Çetinkaya) bulunuyordu. Diğer üyeler ise; Kılıç Ali, Dr. Reşit Galip ve Ali Bey'lerdi. Yapılan mahkeme sonucu suçlular tespit edilip idam cezasına ve diğer cezalara çarptırılırken, aralarında Kazım

¹⁶⁶ Yiğit, a.g.e., s.243-244.

(Karabekir) Bey'in de bulunduğu bir kısım sanık suçsuz olduklarından serbest bırakıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında Cumhuriyet'e karşı planlanan bu çirkin girişim sonrasında duygularını dile getiren Mustafa Kemal Paşa şöyle demiştir: "... Benim naçiz vücudum, bir gün elbet toprak olacaktır; fakat, Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır..."¹⁶⁷

İkinci Kez Çok Partili Hayata İkinci Kez Geçiş Denemesi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın izlemiş olduğu politikalara karşı 1929'dan itibaren muhalif sesler çıkmaya başladı. 1929 yılının Aralık ayından itibaren çıkmaya başlayan 'Yarın Gazetesi' Başbakan İsmet Paşa'nın izlediği ekonomi politikalarını eleştirmeye başladı. Buna karşın gazete susturulmaya çalışılmışsa da çalışmalarına devam etti.¹⁶⁸

Meclisteki tek partili yönetim muhalefetsiz bir ortam oluşturmuş, dünya ekonomisinin olumsuz rüzgarları Türkiye'yi de etkilemeye başlamıştı. Halk fırkası'nın yetersiz tedbirlerinden olumsuz etkilenen halk bu durumdan Mustafa Kemal Paşa'yı da sorumlu tutuyordu. Bunların yanında batılı gazetelerin tek parti ile yönetilen Türkiye'yi hala dogulu anlayışa sahip olmakla itham etmeleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın hayattayken demokratik ortamın yerleştiğini göstermek istemesi de önemli bir etkendi. Bu şartlar karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın aklına tek bir çare geliyordu; kendi kontrolü altında, rejimle problemi olmayan bir muhalefet partisi. Harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, Paris Büyük Elçisi Fethi Bey'i Serbest Fırka'yı kurmak ve demokratik düzenin yerleşmesini sağlamak için ikna etmeyi başardı.¹⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmaları sonunda 12 Ağustos 1930'da Ali Fethi (Okyar) Bey'in başkanlığını yaptığı Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu.¹⁷⁰

İyi niyetle ve tamamen demokratik düzenin oluşması için kurulan Serbest Fırka kısa sürede rejim aleyhtarlarının toplanma yeri halini aldı. Bu durum karşısında

¹⁶⁷ Bircan, a.g.e., s.165-166.

¹⁶⁸ Lewis, a.g.e., s.278.

¹⁶⁹ Kinross, a.g.e., s.518-520.

¹⁷⁰ Kocatürk, a.g.e., s.430.

durumun daha da tehlikeli hal almasını önlemek isteyen parti 17 Kasım 1930'da kendini feshetti.¹⁷¹

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanması ile çok partili hayata geçiş denemeleri de uzun bir süreliğine rafa kaldırıldı. 23 Aralık 1930'da İzmir Menemen'de çıkan rejim karşıtı isyan hareketi ve Kubilay adlı yedek subay öğretmeninin şehit edilmesi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasının ne derecede isabetli bir karar olduğunu ortaya koydu.¹⁷²

Çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısız olması, üstüne üstlük bu girişimler sırasında milli mücadelenin her safhasında omuz omuza mücadele ettiği, Cumhuriyet'i kurduğu arkadaşlarıyla derin fikir ayrılıklarına düşmüş olması Atatürk'ü oldukça yıprattı.

1.6. Mustafa Kemal Paşa'nın Evliliği

Mustafa Kemal Paşa'nın özel yaşamı oldukça sade geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa Askeri okulu bitirir bitirmez göreve atılmış, Trablusgarp'ta, I. Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda cephe cephe dolaşmış, tabiri caizse vatanın başındaki dertlerle uğraşmaktan, kendi özel hayatına ayıracak zaman bulamamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in kurtuluşundan sonra misafir olduğu Uşakizade Muammer Bey'in evinde, evin kızı olan Latife Hanım'la tanışmıştı. Latife Hanım, iyi eğitim görmüş ve kültürlü bir bayandı.

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım hastalığının tedavisi için İzmir'e gitmiş ve Latife Hanım tarafından köşklerinde konuk edilmişti. Zübeyde Hanım, oğlunun evlenmeyi düşündüğü Latife Hanım'ı yakından tanıdıktan sonra Atatürk'le Latife Hanım'ın mutlu olamayacağını Salih Bozok'a söylemişti. Zübeyde Hanım bu evlilik hakkındaki düşüncelerini oğluna söyle imkanı bulamadan vefat etti.

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım 29 Ocak 1923'te evlendiler. Mustafa Kemal Paşa çıktığı birçok yurt gezisine eşini de yanında götürdü. Latife Hanım, her yönüyle Cumhuriyet kadınına örnek teşkil eden bir yapıya sahipti. Bu evlilik ilk dönemlerde oldukça mutlu bir şekilde başlamışsa da ilerleyen dönemde Latife

¹⁷¹ Atay, (2004), a.g.e., s.505-506.

¹⁷² Vıllalta, a.g.e., s.629-630.

Hanım'ım huysuzlukları baş gösterdi. Latife Hamın yedi düvelin dize getiremediği Atatürk'ü incitecek davranışlarda bulundu..¹⁷³

Atatürk, bu evliliğin gidişatından dolayı mutsuzluğa düşünce tek çare olarak boşanmak kaldı Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım'ın evliliği 5 Ağustos 1925'e kadar sürdü. Çift bu tarihte boşandı. Çiftin evlilikleri boyunca çocukları olmadı.

Bu evliliğin olumsuz şekilde sonlanması Atatürk'ün sağlığını, hatta hayatını etkiledi. Zira evliliğin başında her şey yolunda gitmişti. Atatürk, sağlığına, günlük temposuna, uyku düzenine oldukça dikkat ediyordu. Fakat evliliğin sonlarına doğru ve boşandıktan sonra bu düzen yeniden bozulmuş ve Atatürk'ün çok erken yaşta hayata veda etmesine giden yolun açılmasının nedenlerinden birini teşkil etmişti.

¹⁷³ Turgut, a.g.e., s.531-544.

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI

2.1. Atatürk'ün Sağlığı ve Hastalıkları

2.1.1. Atatürk'ün Sağlığı'na Genel Bir Bakış

Atatürk'ün ilk ciddi sağlık problemleri Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde ortaya çıkmıştır. Fakat Atatürk, bu döneme kadar pek çok kez çeşitli rahatsızlıklar ve kazalar geçirmiştir. Fakat tüm olumsuzluklara rağmen güçlü iradesi ve kendi kabına sığmaz yapısıyla her seferinde kısa sürede ayağa kalkmayı başarmıştır.

Atatürk, doğumundan yirmili yaşlara gelinceye kadar gayet sağlıklı bir hayat geçirmiş, olağan sağlık problemlerinin dışında ağır sayılabilecek herhangi bir sağlık problemi yaşamamıştır.¹⁷⁴

Atatürk'ün ilk hastalığı 20 yaşlarında geçirdiği bel soğukluğudur. Bu hastalık o yıllarda oldukça yaygın görülen türdendir. Bu hastalığın sık sık tekrarlaması daha sonraları böbreklerinde sorunlar oluşmasına neden oldu. Dr. Behçet Sabit Bey (Erduran) bu hastalığın tedavisi için 1923'te İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş ve bir yıl kadar Atatürk'ün hastalığının tedavisiyle ilgilenmiştir.¹⁷⁵

2.1.2. Trablusgarp ve I. Dünya Savaşı Yılları

Atatürk'ün ciddi olarak hastalığını, İtalyanların saldırısı üzerine Trablusgarp'a giderken ve Trablusgarp'ta yaşadı. Mısır'dan Bingazi'ye giden Mustafa Kemal Paşa at tepmesi sonucu yaralanarak İskenderiye'ye dönmek zorunda kaldı.¹⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa, 15 Kasım 1911'de yazdığı mektupta Salih (Bozok) Bey'e şöyle demektedir:

“Hazret-i Salih,

Seni de deraguş etmek çaresini bulamadığımız için meyusum. Lakin zarar yok, kalplerimiz, fikirlerimiz bir olsun. Ben seyahatin bir noktasında hayvandan vurularak beray-ı tedavi İskenderiye'ye geldim. İade-i afiyet etmek üzereyim. Gözlerinden

¹⁷⁴ Eren Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, İzmir Güven Kitabevi, İzmir, 2005, s.7-9.

¹⁷⁵ Bedi Şehsuvaroğlu, Atatürk'ün Sağlık Hayatı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 7-8.

¹⁷⁶ Akçiçek, a.g.e., s.129.

öperim. Valideyi hastalığımdan haberdar etme. Birkaç gün sonra tekrar yola çıkacağım. Senin ve benim validelerimizin ellerinden öperim. Bilcümle arkadaşlara selam.”¹⁷⁷

İskenderiye’deki tedavi günlerinin ardından Derne’ye gelen ve savaflara katılan Mustafa Kemal Paşa, bu sefer de sol gözünden rahatsızlandı. Sol gözünün kanlanması ve görmez duruma gelmesi üzerine Kızılay Hastanesi’nde bir ay kadar tedavi görmüşse de tamamen iyileşmeden hastaneden çıktı. Gözündeki bu hastalık ilerleyen günlerde de devam etti. Mustafa Kemal Paşa’nın sol gözündeki hafifi şaşılığın sebebi burada geçirdiği rahatsızlıktır.¹⁷⁸

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Savaşı’nın en önemli cephelerinden olan Conkbayırı muharebelerinde İngilizlerin taarruzu sonucunda patlayan bir mermi parçasının göğsüne isabet etmesiyle ölüm tehlikesi geçirdi. Lakin bu bölgedeki cep saati merminin vücuda saplanmasını engellemiştir.¹⁷⁹

2.1.3. Karlsbad Günleri

Mustafa Kemal Paşa’nın böbrek ağrıları 1918 yılının sonlarına doğru iyice arttı. İstanbul’da muayene olduğu doktorlar kendisini Viyanalı bir doktora yönlendirdiler.¹⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs 1918’de İstanbul’dan tren yoluyla Viyana’ya hareket etti ve 28 Mayıs’ta Viyana’ya ulaştı.¹⁸¹

Mustafa Kemal Paşa Viyana’ya geldikten sonra buradaki Viyana Cottage Sanatoryumu’nda yaklaşık üç hafta tedavi gördü. Burada kendisinin tedavisiyle ilgilenen doktorlardan Markotein’in aracılığıyla tedavisinin Karlsbad’da devam etmesi kararlaştırdılar. Mustafa Kemal Paşa 28 Haziran’da Viyana’dan ayrılır ve 30 Haziran’da Karlsbad’a geldi. Kaplıcalarıyla ünlü Karlsbad şehri, Avusturya’nın küçük şehridir. Karlsbad’da bulunan sıcak ve soğuk su kaynakları böbrek ve karaciğer gibi organlarda görülen hastalıklara karşı iyi gelmesiyle ün yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve emir eri Şevki 30 Haziran 1918’de Karlsbad’daki Rudolfs Hof isimli pansiyona yerleştiler.¹⁸²

¹⁷⁷ Dündar, a.g.e., s.34.

¹⁷⁸ Akçiçek, a.g.e., s.132-134.

¹⁷⁹ Şehsuvaroğlu, a.g.e. s.8.

¹⁸⁰ Kınross, a.g.e., s.146.

¹⁸¹ Kocatürk, a.g.e., s.106.

¹⁸² Alçiçek, a.g.e., s.150

Mustafa Kemal Paşa, ilk günlerde bu sessiz sakin şehri ve gayet sade pansiyonu oldukça sıkıcı bulmuş ve beğenmediğini de doktoru Vermer'e söylemiştir. Bunun üzerine Dr. Vermer Mustafa Kemal Paşa'ya: "Sen buraya ciddi bir kür yapmaya mı geldin, yoksa lüks ve debdebeli gürültüler içinde zevk etmek, yorulmak için mi? Ne istiyorsunuz, işte, sakin ve rahat bir apartman! Şimdi müsaade ediniz sizi muayene edeyim ve suret-i hareketinizi çizeyim. Göreceksiniz ki, dediğim şeyleri harfiyen takip edince başka bir şey düşünmeğe vakit bulamayacaksınız." demiştir.¹⁸³ Böylece 30 Haziran 1918'de Mustafa Kemal Paşa'nın tedavisine başlandı. Dr. Vermer'in hazırladığı kür programı ise şöyledir:

Saat 7.00 kalkış. 2 bardak maden suyu içilecek.

Saat 8.30 kahvaltı

Saat 10.00-11.00 banyo

Saat 11.00-12.00 pansiyonda masaj

Saat 12.00-13.00 Öğle yemeği

Saat 13.00-15.30 dinlenme

Saat 15.30 bir bardak maden suyu

Saat 16.00-17.00 küçük yemek

Saat 20.00 Akşam yemeği

Saat 22.00 bir bardak maden suyu ve yatış.

Mustafa Kemal Paşa, Karlsbad'a geldiği günden itibaren günlük yazmaya başladı. Buradaki tedavisini ve yaşadığı olayları anlattığı bu günlüğün bazı bölümleri Fransızca olarak kaleme alınmıştır. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, tedavisi süresince memleketteki gelişmeleri de imkanları ölçüsünde takip etmiş ve kötü gidişata yönelik çareler aramış, bolca kitap okumuştur.¹⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa Sultan Mehmet Reşat'ın öldüğünü ve yerine Vahdettin'in geçtiğini 5 Temmuz 1918 günü Karlsbad'da öğrendi.¹⁸⁵ Yeni padişahın tahta çıkması üzerine, yaveri Cevat Abbas (Gürer) bir telgraf çekerek Mustafa Kemal Paşa'dan

¹⁸³ Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.29.

¹⁸⁴ Akçiçek, a.g.e., s.150-151.

¹⁸⁵ İnan, a.g.e., s.40.

İstanbul'a dönmesini istedi. Mustafa Kemal Paşa'nın tedavisini öne sürmesi üzerine Cevat Abbas Bey ikinci telgrafı da çekti. Mustafa Kemal Paşa, bunun üzerine tedavisini tamamlamadan Karlsbad'dan ayrılmaya karar verdi.¹⁸⁶ 27 Temmuz 1918'de İstanbul'a dönmek için Karlsbad'dan yola trenle yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, Viyana'ya geldiğinde gribe tutuldu. Burada 4-5 gün kaldıktan sonra yolculuğuna devam ederek 2 Ağustos 1918'de İstanbul'a döndü.¹⁸⁷

2.1.4. Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın Sağlık Durumu

Mustafa Kemal Paşa'nın böbrek rahatsızlığı Samsun'a çıktıktan sonra tekrar ağırlaştı. Bunun üzerine 25 Mayıs- 12 Haziran günlerini Havza'daki kaplıcalardan faydalanarak geçirdi.¹⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın rahatsızlığı Erzurum ve Sivas Kongreleri günlerinde de devam etti.¹⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya geldikten sonra da böbrek ağrıları çekmeye devam etti. Ziraat Mektebi'nde ikamet ettiği o yıllarda Mustafa Kemal Paşa'nın sağlığıyla Binbaşı Dr. Refik (Saydam) Bey ilgileniyordu. O günlerde tutan bir böbrek ağrısı ve çıkan ateşi karşısında doktor bile herhangi bir çare üretememiş, Mustafa Kemal Paşa ağrılar karşısında çaresiz dayanmak zorunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Savaşı sırasında da attan düşerek üç kaburgasını kırmış, kaldırıldığı Cebeci Hastanesi'nde muayene edildikten sonra Çankaya'daki köşkünde bir iki gün istirahat edip tekrar savaş meydanına dönmüştür.¹⁹⁰

Mustafa Kemal Paşa, bu dönemde doktorların tüm ısrarlarına rağmen içki alışkanlığından vazgeçmedi. Mustafa Kemal Paşa, 1922'nin Mart ayında Bolvadin'de bulunduğu sıralarda hem böbrek ağrıları hem de idrar yollarındaki hastalığın nüksetmesiyle doğan ağrılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁶ Akçipek, a.g.y.

¹⁸⁷ Kocatürk, a.g.e., s.107.

¹⁸⁸ Şahsuvaroğlu, a.g.e., s.9.

¹⁸⁹ Akçipek, a.g.e., s. 153.

¹⁹⁰ Şahsuvaroğlu, a.g.e., s. 10.

¹⁹¹ Akçipek, a.g.e., s.153-154.

2.1.5. Cumhuriyet Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın Sağlık Durumu

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet dönemi ilk ciddi rahatsızlığı Cumhuriyetin ilan edilmesi ve Cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa bir süre sonra görüldü. 11 Kasım günü öğle yemeği sırasında Mustafa Kemal Paşa ani bir kriz geçirdi. Sofrada bulunanlardan Dr. Refik (Saydam) Bey'in vurduğu morfin iğnesiyle kriz atlatıldı. Fakat aradan iki gün geçmişti ki 13 Kasım günü, Cumhurbaşkanı, yine bir öğle yemeğinde öncekinden biraz daha hafif bir kriz geçirdi. Üstü üste gelen bu krizler üzerine dönemin önemli kalp mütehassıslarından Dr. Neşet Ömer (İrdelp) aynı gün hükümet tarafından İstanbul'dan Ankara'ya çağrıldı. Ertesi gün Çankaya'da Cumhurbaşkanı'nu muayene eden Dr. Neşet Ömer Bey, krizlerin “çok çalışmadan ve yorgunluktan” olduğunu söyleyerek, Cumhurbaşkanı'na dinlenmeyi, alkol, tütün ve kahveyi azaltmasını öğütledi. İki aylık bir rejim sonrasında Gazi sağlığına kavuştu.¹⁹²

Mustafa Kemal Paşa'nın sağlığına ilişkin gazetelerin dedikoduları hükümeti harekete geçirdi. Gazi'nin sağlığına ilişkin Dr. Neşet Ömer (İrdelp) Bey tarafından hazırlanan rapor 2 Şubat 1924'te Hükümet tarafından yayınlandı. Bu raporda Gazi'nin yorgunluğa bağlı olarak rahatsızlandığı, dinlenme süresi sonrasında rahatsızlığının tamamen sona erdiği belirtildi.¹⁹³ Fakat gerçekler hiç de rapordaki gibi değildi. Gazi kısa bir süre dinlenip kendine geldikten sonra eski alışkanlıklarına ve yoğun çalışma hayatına kaldığı yerden devam etmeye başlamıştı...

Aradan geçen sorunsuz üç yıldan sonra 22-23 Mayıs 1927'de Gazi yeni bir kalp krizi geçirdi. Bu günlerde Mustafa Kemal Paşa Büyük Nutku'nu hazırladığı için oldukça yoğun bir çalışma hayatı içerisindeydi ve aralıksız 30 saat çalıştığı zamanlar olmaktaydı. Zamanın Sağlık Bakanı Refik Saydam ile Dr. Asım Arar Gazi'ye ilk tedaviyi yaptılar ve İstanbul'da bulunan Dr. Neşet Ömer (İrdelp) Bey İstanbul'dan Ankara'ya çağrıldı. Bu doktor heyetinin teklifi ve Gazi'nin de müsaadesiyle Almanya'dan iki uzman doktorun getirilmesi kararlaştırıldı. Berlin Büyükelçiliğimizin de aracılığıyla Berlin Tıp Fakültesi II. Dahiliye Kliniği Direktörü Prof. Dr. Friedrich Kraus ve Münih Tıp Fakültesi Dahiliye Kliniği Direktörü Prof. Dr. Ernest Von Remberg Ankara'ya getirildiler.¹⁹⁴ Bu doktorlar yaptıkları tetkikler sonucunda Gazi'nin “çok sigara içmekten” doğan bir “anjin” olduğuna karar verdiler. Alman doktorlar

¹⁹² Bilal N. Şimşir, Atatürk'ün Hastalığı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.1.

¹⁹³ Akçiçek, a.g.e., s.157.

¹⁹⁴ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.12.

Gazi'ye; alkol ve sigara tüketimini olabildiğince azaltmasını ve yoğun çalışma hayatından uzak kalmasını öğütlediler. Hazırladıkları raporu da Hükümet'e sundular. Hükümet raporu Gazi'ye sunmuşsa da, Gazi raporu ciddiye dahi almamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın sağlığı yeni kurulan Cumhuriyetin varlığıyla aynı paralellikte değerlendirilmekteydi. Zira, Cumhuriyet düşmanları ve yabancı devletlerin bakış açısına göre: "Gazi'nin ölümü demek, Cumhuriyetin yıkılması" demektir. Bu nedenledir ki Gazi'nin sağlığı çok defa polemik konusu yapılmış, özellikle Avrupa basınında asılsız haberler çıkmış ve bu haberler kamuoyunu uzun süre meşgul etmiştir. Bu süreç karşılıklı makaleler ve yalanlamalar şeklinde oldukça uzun bir süre devam etmiştir.¹⁹⁵

Cumhurbaşkanının sağlığı 1927'den 1936'ya kadar geçen sürede gayet normal bir seyir izledi. Herhangi bir kriz görülmedi. Öte yandan Gazi, bu süre içerisinde her zamanki sigara, alkol ve kahve alışkanlıklarını, bunların yanında da yoğun çalışma temposunu sürdürmeye devam etti.

2.2. Atatürk'ün Son Hastalığı

2.2.1. Atatürk'ün Sağlığı'nın Bozulması

Atatürk, son yıllarında halsizlikten ve yorgunluktan şikayet etmeye başlamıştır. Atatürk'ün son 15 yılında çok yakınında bulunan Falih Rıfkı Atay "İlk bezginliğini Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünde sezmiştim." demektedir.¹⁹⁶

Atatürk, 1936'nın Kasım'ında yeni bir rahatsızlık daha geçirdi. Kendisini muayene eden doktorlar Refik Saydam ve Asım Arar, göğsünde "İhtikan", yani kan toplanması ve kan uyuşması belirtileri buldular. Dikkat edilmezse mevcut rahatsızlığın zatürreye dönüşebileceği Gazi'ye söylendi. Zatürrenin o dönemin önemli hastalıklarından biri olması Gazi'yi endişelendirdi. Doktorların uyarılarını dikkate alan ve yapılması gerekenleri harfiyen uygulayan Gazi, beş günlük bir tedavi sürecinin ardından tamamen iyileşti.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Şimşir, a.g.e., s.2-6.

¹⁹⁶ Atay, (2004), a.g.e., s.525.

¹⁹⁷ Şimşir, a.g.e., s.6.

1937'nin başlarından itibaren Atatürk'te burun kanamaları sıkça görülmeye başlandı. Burun kanamalarının yanında karın bölgesinde ve bacaklarında da kaşıntılara dayalı rahatsızlıklar başladı. Bu rahatsızlıklar sonun başlangıcı olacak ve Atatürk'ün ölümüne kadar uzanan bir hastalık sürecini başlatacaktır.

Burun kanamalarının kesilmemesi ve sıklıkla devam etmesi üzerine önce kulak-burun-boğaz uzmanı Dr. Ziya Naki Yıltırım, sonra da Ankara Numune Hastanesi K. B. B. Uzmanı Prof. Dr. Meyer Atatürk'ün burun kanamalarını durdurmak için tedavi yöntemleri uygulamışlarsa da, kanayan yere tampon koyma veya kanayan yeri yakma gibi tedavilerden herhangi bir sonuç alınamadı.¹⁹⁸ Öte yandan bu yıllardan itibaren Fransa ile aramızda problem olan “Hatay Meselesi” Atatürk tarafından birinci derecede çözülmesi gereken vatan davası olarak görülmekteydi. Bu sebeptendir ki Fransa ve İngiltere Büyükelçilikleri arasında Atatürk'ün sağlığı ile ilgili “duyumlara dayanan” raporlar gidip gelmekte, bu raporlarda sağlığı bozulan Atatürk'ün “çılginca kararlar alabilecek bir ruh haline doğru gittiği” savunulmaktaydı. Fransız Büyükelçiliği, İngiliz Büyükelçiliğine göre oldukça kötümser bir hava oluşturmaya gayret etmekteydi. Bu dedikodu niteliği taşıyan raporlar 1937'den 1938 Şubatına kadar devam etti.¹⁹⁹

2.2.2. Yalova Kaplıcaları

Gazi, 1937'nin başında başlayan kaşıntıların geçmemesi üzerine bir çare olarak kaplıcalarından faydalanmak amacıyla Yalova'ya gitmeye karar verir.

Bu dönemde Paris'te incelemeler yapan Afet İnan'a 23 Aralık 1937'de bir Mektup yazan Gazi, bu mektubunda Afet İnan'la ilgili birkaç satırdan sonra: “... Havaalar fena, nadiren çıkıyorum. Hemen her gün vekillerden bazıları gelip, konuşuyoruz. Sıhhatim iyidir.

Kış tatili için İstanbul'a gitmek isterdim.; bir türlü karar veremedim, Hükümet'ten ve toplu bulunan Meclis'ten uzaklaşmak istemiyorum. Yalova'daki otel biterse oraya gitmeyi, sıcak sudan istifadeyi düşünüyorum...” diye yazmıştır.²⁰⁰

20 Ocak 1938'de Ankara'dan yola çıkan Atatürk, 21 Ocak'ta Yalova'ya gelerek yeni yapılan Termal Oteli'nin ilk misafiri olmuştur. Geceyi burada geçiren Atatürk,

¹⁹⁸ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.15.

¹⁹⁹ Şimşir, a.g.e., s.7-10.

²⁰⁰ Afet İnan, Atatürk'ten Mektuplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.38.

ertesi gün kaplıca doktoru Nihat Reşat Belger'i de çağırarak küre başlanır. Atatürk'ün kaşıntılarından rahatsızlık sebeplerinin için yapılan muayenede herhangi bir hastalık tespit edemeyen Dr. Belger, karın bölgesini muayene ettiğinde karaciğerin üç parmak büyümüş ve sertleşmiş olduğunu tespit etmiştir. 23 Ocak'ta da Atatürk'ün özel doktoru Neşet Ömer İrdelp Yalova'ya çağırıldı. Dr. İrdelp'in muayenesi sonucunda Dr. Belger'le fikir birliğinde oldukları görülmektedir. Yalova'daki bu muayene sonrasında Dr. Belger, Atatürk'e, rahatsızlığının karaciğerde olduğunu ve içkiyle ilgili olduğunu söyledi. Bu tedavi öncesinde hiçbir doktor karaciğerden şüphelenmemişti. Fakat durum şimdi çok kritikti. Atatürk de durumun vahametini anlamıştı. Zira karaciğerdeki şişlik “siroz başlangıcının” belirtisiydi ve bu teşhisin konulması en az bir yıl gecikmişti.²⁰¹ Zira Dr. Nihat Reşad Belger 27 Haziran 1937'de yine Yalova'da yaptığı muayenede Atatürk'ün hastalığıyla ilgili herhangi bir teşhis koyamamıştı. Belki dikkatsizlik, belki de ihmal bu acı teşhisin bir yıl gecikmeli konulmasına ve Atatürk'ün dönüşü olmayan bir yola girmesine neden olmuştu.

Atatürk, 1 Şubat 1938'e kadar Yalova'da kaldı. Bu süre içerisindeki tedavisi gayet faydalı sonuçlar doğurdu; kaşıntıları azaldı, iştahı açıldı, 74 kilodan 75 kiloya çıktı. Dr. Belger'in tedavinin üç hafta daha sürdürülmesi ısrarlarına rağmen Atatürk, 1 Şubat'ta Yalova'dan ayrılarak Bursa'ya geldi.²⁰²

2.2.3. Atatürk'ün Hastalığının Ağırlaşması

Yalova'daki tedavide konan teşhis üzerine endişelenen ancak uygulanan tedbirlerle kendine gelen Atatürk, Bursa'ya geldiği gün eski alışkanlıklarına da geri döndü. Ertesi gün onu görenler bir gecede en az “on yıl yaşlanmış” bir Atatürk'le karşılaştılar. Bütün yorgunluğuna rağmen 2 Şubat akşamı katıldığı partide ertesi gün sabahın ilk ışıklarına kadar eğlenen Atatürk, partiden ayrıldığında sadece yüz adım yürüyebildi. Ardından arabaya binerek oteline döndü.²⁰³

²⁰¹ Can Dündar, Sarı Zeybek Atatürk'ün Son 300 Günü, Doğan Kitapçılık, 27. Baskı, İstanbul, 2006b, s.63-64.

²⁰² Akçiçek, a.g.e., s.183-184.

²⁰³ Dündar, 2006b a.g.e., s.71-75.

Atatürk, 3 Şubat günü öğleden sonra Bursa'dan Mudanya'ya, buradan da Ege Vapuru'yla İstanbul'a geldi. Geceyi vapurda geçiren Atatürk, 4 Şubat'ta Dolmabahçe Sarayı'na geçti.²⁰⁴

Atatürk, Bursa'dan dönerken yanına yeni bir hastalık alarak gelmişti: Zatürree. Zatürree, Atatürk'ü ölüme götürecek olan siroz hastalığının gelişmesine ve şiddetlenmesine neden olmuştur...²⁰⁵

2.2.4. Türk Doktorlar Heyeti Çankaya'da

27 Şubat 1938 akşamı Balkan İttifakına dahil devletlerin üyeleri şerefine Çankaya Köşkü'nde bir yemek verildi. Saat 20.00'de başlaması gereken yemek Atatürk'ün teşrif etmemesi üzerine başlayamamıştı. Oysa herkes salonda beklerken, Atatürk odasında, burnunun kanamasını durdurmaya çalışıyordu. Davetliler arasında bulunan Dr. Asım Arar, Atatürk'ün hali karşısında artık harekete geçme zamanı geldiğine kanaat getirmiş ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya durumun vahametini anlatmıştır. Bakan Kaya, Dr. Arar'ı yanına alarak Başbakan Celal Bayar'ın yanına gittiler. Dr. Arar, durumun kritikliğini Başbakan'a da anlattı. Görüşmeden çıkan sonuç; Öncelikle Atatürk'ün ciddi bir muayeneye tabi tutulması, içkiden uzak tutulması ve Atatürk'ün yerli doktorları dinlememesi nedeniyle Avrupa'dan doktor getirilmesi idi.

Başbakan Bayar ertesi gün erken saatlerde Çankaya Köşkü'ne çıkarak akşam alınan kararı, Atatürk'e, uygun bir dille anlattı. Atatürk, Hatay meselesinin gündemde olduğu böyle bir zamanda sağlık durumunun Avrupa'da duyulmasının aleyhimize olacağını öne sürerek teklifi kabul etmek istemediyse de Başbakan Bayar kendisini ikna etmeyi başardı.²⁰⁶

28 Şubat 1938'de Dr. Akil Muhtar, Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Hüsamettin Kural ve Dr. Asım Arar'dan oluşan sağlık heyeti Başbakan Celal Bayar'la birlikte Çankaya Köşkü'ne gittiler. Dr. Ziya Naki Yıltırım da köşkte bulunmaktaydı. Atatürk, bu doktor heyeti tarafından ayrıntılı bir şekilde muayene edildi. Heyet durum değerlendirmek için köşk kütüphanesinde toplantı yaptılar. Sonuç olarak; hastalığın karaciğer iltihabı olduğu ve en önemli sebebinin de alkol olduğu hususunda görüş

²⁰⁴ Kocatürk, a.g.e., s.569.

²⁰⁵ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt 3, (12. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 549.

²⁰⁶ Akçiçek, a.g.e., s.185-186.

birliğine varıldı ve bu sonuç bir rapor haline getirildi. Doktor heyeti Atatürk'ün yanına gittiler. Rapor, Dr. Arar tarafından okundu. Atatürk, özellikle içki konusunda doktorlara itiraz ettiyse de doktorlar tarafından ikna edildi.²⁰⁷

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Frank 12 Mart 1938'de²⁰⁸ Atatürk'ün özel doktoru Dr. Neşet Ömer İrdelp tarafından Ankara'ya davet edildi. Dr. Frank aynı gün ün akşamı Çankaya Köşkü'ne gelerek Atatürk'ü muayene etti. Dr. Frank'ın dikkatini çeken en ilginç ayrıntı; o güne kadar Atatürk'ün kan tahlilinin hiç yapılmamış olmasıydı. Dr. Frank hazırladığı raporla siroza karşı Atatürk önerilmiş olan meyve kürüne ananası da ekledi.²⁰⁹

2.2.5. Avrupa'dan Doktor Getirilmesi

Atatürk, Başbakan Bayar'ın Avrupa'dan doktor getirtme teklifini zoraki kabul etmişti. Paris Tıp Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Noel Fissenger Ankara'ya davet edildi. Dr. Fissenger, 28 Mart 1938'de Çankaya Köşkü'ne çıkarak Atatürk'ü muayene etti. Dr. Fissenger yaptığı muayenede karaciğeri normalden büyük buldu ve karın boşluğunda da bir miktar su toplandığını tespit etti. Sonuç olarak karaciğer iltihabı teşhisi koydu.

Dr. Fissenger'e göre Atatürk'ün iyileşmesi için: “3 ay 24 saatin 23'ünü bir şezlongda arka üstü yatarak geçirmesi , çalışıp yorulmaması, katiyen içki içmemesi ve beslenmesine dikkat etmesi” gerekiyordu.

Dr. Fissenger'in kendinden emin ve kararlı tutumu Atatürk'ü de ikna etmişti. Dr. Fissenger: “Atatürk dediklerimi yaparsa 7-8 yıl daha yaşaması mümkün” deyince herkes rahatlamıştı. Atatürk'te bu tedaviye olumlu bakıyordu. Dr. Fissenger, Atatürk'ün içki içmesini tamamen yasakladı ve kendisine ananas suyu tavsiye etti.²¹⁰

Atatürk'ün Dr. Fissenger tarafından tedavi edildiğinin duyulması üzerine Avrupa'da yeni bir söylenti furyası başladı. Özellikle Fransa ve İngiltere Büyükelçilikleri Atatürk'ün sağlığıyla çok yakından ilgileniyorlardı. Söylentilere yönelik ilk açıklamada 28 Mart 1938'de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras: “önemli

²⁰⁷ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.19-21.

²⁰⁸ Kocatürk, a.g.e., s.572.

²⁰⁹ Akçiçek, a.g.e., s.188.

²¹⁰ Dündar, (2006b), a.g.e., s.85-86.

bir durum olmadığını, Atatürk'ün karaciğerini üşüttüğünü ve tesadüfen Türkiye'de bulunan Fransız bir doktor tarafından muayene edildiğini" söyleyerek Avrupa'daki söylentilerin önüne geçmeye çalıştı.

Atatürk'ün hastalığı yurt içinde de duyulmuş ve halkta endişe yaratmıştı. Halkın endişelerini dindirmek için 30 Mart 1938'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tarafından Anadolu Ajansı aracılığıyla bir bildiri yayınlandı. Bu bildiride: "Atatürk'ün Ocak ve Şubat aylarında Yalova, Bursa ve İstanbul'u kapsayan gezintisinde ağır bir grip geçirdiği, Ankara'ya döndükten sonra da gribin tekrar başlaması üzerine Fransız Dr. Fissenger'in tedavi için çağrıldığı, tedavi sonucunda önemli bir sağlık problemine rastlanmamakla birlikte Atatürk'e bir buçuk aylık bir istirahat önerildiği" söylenmekteydi.²¹¹

2.2.6. Atatürk'te İyileşme Belirtileri

Atatürk'ün sağlığı Nisan ayından itibaren gözle görülür bir biçimde düzelmeye başladı; Atatürk kilo almaya ve Çankaya Köşkü içerisinde dolaşmaya başlamıştı. Bu durum Atatürk'ün moralini de oldukça yükseltmişti. Atatürk, hemen hemen her gün Çankaya Köşkü'nde misafirlerini ağırlamaya başlamıştı. Uzun bir aradan sonra 5 Mayıs 1938'de Çankaya Köşkü'nün dışına çıkmış, otomobille Gazi Orman çiftliği'ne gitmiş ve akşam üzere köşke dönmüştü. 7 Mayıs'ta öğlen sonrası Çubuk Barajı'na bir gezinti yapmıştı

Atatürk, 11 Haziran 1937'de hazineye hediye ettiği çiftliklerinin resmi işlemlerinin tamamlanması ile ilgili Başbakanlığa göndermiş olduğu telgrafın işlemlerinin tamamlanması üzerine gerekli belgeleri 11 Mayıs'ta imzaladı. Bunun yanında Ulus Matbaası'nı, bütün demirbaş eşyası ve çevresindeki arsalarıyla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'ne, bugünkü hipodrom ve stadyum çevresindeki arsa ve çarşı içerisindeki otel ve dükkanları da Ankara Belediyesi'ne bağışlayarak gerekli belgeleri imzalamıştır.²¹²

Atatürk'ün sağlığındaki tüm olumlu gelişmelere rağmen Avrupa basını bu konudaki spekülasyonlarını durdurmak niyetinde değildi. Özellikle Fransız basını

²¹¹ Şimşir, a.g.e., s.16-17.

²¹² Kocatürk, a.g.e., s.573.

Atatürk'ün sağığı üzerinden Türkiye'yi yıpratmaya çalışıyor, Hatay meselesinin Türkiye lehine gelişmesini engellemeye çalışıyordu. Bu yayınlar karşısında Paris Büyükelçimiz Suat Davaz tarafından yalanlamalar yapılmak suretiyle yayınların yanlışlığının önüne geçilmeye çalışılıyordu. Bu haberler 18 Mayıs günü zirveye çıkmış Fransız gazetelerinden L'Ere Nouvele Gazetesi "Kemal Atatürk'e felç mi indi?" başlığıyla bir haber yayınlamış, İngiliz "Daily Telegraph" ve "Morning Post" gazeteleri de Beyrut gazetelerine atfen bu haberi yayınlamışlardı. Bu haber de sığağı sığağına yayınlandı. Özellikle Fransız gazetelerinin haberleri Türkiye-Fransa ilişkilerinin iyice gergin bir hal almasına neden oldu.²¹³

Atatürk, 19 Mayıs 1938'de son kez 19 Mayıs Gençlik Bayramı gösterilerini seyretti.²¹⁴

2.2.7. Hatay Sorunu ve Atatürk'ün Güney Gezisi

Türkiye, yaptığı diplomatik ve siyasi mücadele sonucunda, Türklerin çoğunlukta olduğu Hatay'ın özerkliğine kavuşmasını sağlamıştı. Hatay'ın kesin durumunun saptanacağı seçimler öncesinde Milletler Cemiyeti komisyonunun çalışmalarında Fransa'nın etkisiyle Türkler azınlıkta gösterilirken, Araplar ve Ermeniler çoğunlukta imiş gibi gösterilmekteydi. Hatay Türkleri Antakya'da kalabalık bir miting yaparak sayım işleminin durdurulmasını sağladılar. Fakat kesin sonuç alınması için Türkiye'nin Fransa'yı siyasi arenada baskı altına alması gerekiyordu.²¹⁵ Atatürk, son Cumhuriyet balosunda herkesin içerisinde Fransız sefirine: "Milletime söz verdim; Hatay'ı alacağım. Namusum üzerine söylüyorum ki, o Türk toprağını Fransızlara bırakmayacağım. Sözümü yerine getiremezsem milletimin huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim, yenilmem; yenilirim bir dakika yaşayamam" demiş, Türk milletine de söz vermişti.²¹⁶

Atatürk, 19 Mayıs 1919 günü 19 Mayıs törenlerini izledikten sonra saat 17.00'de trenle Mersin'e doğru yola çıktı.²¹⁷ Oysa doktorlar 3 ay boyunca günün 23 saatini yatarak dinlenmesi gerektiğini söylemişlerdi. Atatürk, bu geziye çıkmakla vatan

²¹³ Şimşir, a.g.e., s.29-31.

²¹⁴ Nurettin Can Gülekli, Resimlerle Atatürk'ün Hayatı ve Devrimleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1977, s.176.

²¹⁵ Kınross, a.g.e., s.565.

²¹⁶ Dündar, (2006b), a.g.e., s.89.

²¹⁷ Kocatürk, a.g.e., s.574.

topraklarına katılmasını her şeyden çok arzu ettiği Hatay için hayatını ortaya koyuyordu. Atatürk, trende, şişen karnını yanındakilere göstererek: “Şişmanladım, bakın pantolonlarım dar gelmeye başladı. Onu bollandırmaya mecbur kaldım.” diyordu. Atatürk’ün treni 20 Mayıs günü saat 13.00’de Mersin’e geldi. Atatürk, Mayıs’ın sıcaklığına ve Fransa’ya meydan okurcasına kırk dakika süren askeri resmi geçit törenini izledi. Geçit töreninin uzaması Atatürk’ün yorgunluğunu da beraberinde getiriyordu. İyice yorulan Atatürk, “Marş Marş” emri vererek geçit törenini sonlandırmak zorunda kaldı.²¹⁸

Atatürk’ün Mersin gezisinde eski günlerine geri döndüğünü hatırlatan faaliyetlere girmesi, kilo almaya devam etmesi gibi belirtiler Ankara’daki herkesi sevindiriyordu. Oysa bu kilo almanın doğal değil, karın bölgesinde su toplanması sonucu meydana geldiği anlaşıldığında bu sevinç de sona erecekti.²¹⁹

Geçit töreninde Atatürk’ün özel fotoğrafçıların çektikleri fotoğraflarda Atatürk sapasağlam ve ordusunun başında görünmekteydi. Oysa uzun resmi geçit töreni Atatürk’ü oldukça yormuştu.

Atatürk, 21 Mayıs’ta Mersin yakınlarındaki Viranşehir harabelerini gezdi. Bu gezide de oldukça yorulmuştu. Öyle ki Mersin Valisinin akşam verdiği yemekte üç kez burnu kanamıştı.

Atatürk, 22 Mayıs akşamı motorla Mersin kıyılarında kısa bir gezinti yaptı. Bu gezinti kendisini çok iyi gelmişti.²²⁰

Atatürk, dört gün Mersin’de kaldıktan sonra 24 Mayıs 1938 günü saat 13.00’te trenle Tarsus’a hareket etti. 13.50’de geldiği Tarsus’ta bir saat kadar dinlendikten sonra terenle Adana’ya doğru hareket etti. Atatürk, saat 16.30’da Adana’ya ulaştı.²²¹ Adanalılar Atatürk’ü büyük sevgi gösterileriyle karşıladılar. Atatürk, Adana’da, Atatürk Parkı önünde bir saat yirmi dakikalık resmi geçit törenini izledi. Adana’nın Atatürk’ün gönlünde farklı bir yeri vardı. Zira Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı’nı, Liman von Sanders’ten burada devralmıştı. Atatürk, Adana halkına yaptığı konuşmada; “gerekirse

²¹⁸ Akçipek, a.g.e., s.200.

²¹⁹ Cemal Kutay, Atatürk’ün Son Günleri, İklim Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2006, s.58-63.

²²⁰ Dündar, (2006b), a.g.e., s.94.

²²¹ Kocatürk, a.g.e., s.575.

bu bölge halkını başına toplayarak Hatay'ı alacağını" söyledi. Bu sözler karşısında Adanalılar büyük bir coşkuyla karşıladı.²²²

Atatürk, bu yoğun ve yorucu güney gezisinden sonra 26 Mayıs'ta Adana'dan ayrıldı. Önce Ankara'ya uğrayan Atatürk 27 Mayıs'ta İstanbul'a döndü.

2.2.8. Atatürk'ün İstanbul Günleri ve Savarona

Atatürk, İstanbul'a döndüğünde artık iyice yorgun düşmüştü. Dolmabahçe Sarayı'nda iki saatlik bir istirahat sonrasında otomobille saraydan ayrılıp Kılıç Ali'nin evine uğradı. Atatürk, yorgunluktan yüksek sesle konuşamıyor, söyleyeceklerini yanındakilere kısık sesle söylüyordu. Akşam, saraya dönüşte Bahçelievler yakınlarında Atatürk'ün göğsünde duyduğu ağrılarla sarsılmaya başladı. Araçta bulunan Salih Bozok da kalbinden rahatsızdı. Salih Bozok'un yanında bulunan ilaçlardan Atatürk'e verildi ve rahatlama sağlandı. Ardından saraya geldiler ve Atatürk yorgunluğun da etkisiyle uykuya daldı.

Atatürk, 29 Mayıs'ta Dr. Neşet Ömer İrdelp tarafından muayene edildi. Bu muayenede karın bölgesinin su toplanması Dr. İrdelp'i ve de Atatürk'ü oldukça endişelendirmişti. Zira artık karaciğer artık büzüşmeye başlamıştı; Atatürk'ün günleri artık sayılıydı.

Atatürk'ün durumunun bu derecede ağırlaşması üzerine Başyaveri Salih Bozok 29 Mayıs 1938 akşamı telefonlar ulaştığı Başbakan Celal Bayar'a durumu aktırdı. Başbakan Bayar ertesi günü İstanbul'a geldi. Burada yapılan görüşmelerden çıkan sonuç Dr. Fissenger'in yeniden çağrılmasıydı. Dr. Fissenger'e hastasının durumunun kötüleştiği ve acilen İstanbul'a gelmesinin gerektiğini içeren bir telgraf çekildi.²²³

Amerikalı milyarder bir kadın için Almanya'da yapılan Savarona yatı maddi konularda çıkan problemlerden dolayı alıcısı tarafından alınamamıştı. Bu dönemde Atatürk'ün hizmetindeki Ertuğrul Yatı'nın yerine yeni bir yatın satın alınması düşünülmüyordu. Böyle bir süreçte Savarona yatı Türk Hükümeti tarafından Cumhurbaşkanlığı için 1.250.000 TL'ye satın alındı.

²²² Gülekli, a.g.e., s.176.

²²³ Dündar, (2006b), a.g.e., s.99-101.

Savarona 1 Haziran 1938'de Dolmabahçe Sarayı önüne geldi. Atatürk, aynı gün maiyetindekilerle birlikte Savarona yatına geçerek yatı gezdi ve çok beğendi. Atatürk ertesi günü Savarona yatına yerleşti.²²⁴ Savarona yatı Atatürk için son günlerini geçireceği bir oyuncaktı. Ve kısa bir zaman da olsa onu mutlu etmeye yetmişti.

29 Mayıs 1938'de acilen İstanbul'a çağrılan Dr. Fissenger, 8 Haziran'da İstanbul'a geldi ve Atatürk'ü muayene için Savarona'ya geçti.²²⁵ Dr. Fissenger yaptığı bu ikinci muayenede, durumun birinci muayenedekinden çok daha kötü olduğunu tespit etti. Öyle ki karın bölgesinde biriken suyun alınması ihtimali ortaya çıktı. Bütün olumsuzluklara rağmen Dr. Fissenger verdiği programa uyulması halinde Atatürk'ün iki yıl daha yaşayabileceğini söylüyordu. Buna rağmen dönüşü olmayan bir yola girildiği Atatürk ve hükümet tarafından anlaşılmıştı.²²⁶

Atatürk, Cenevre'de eğitim gören Afet İnan'a bir mektup yazdı ve içinde bulunduğu durumu samimi bir şekilde şöyle dile getirdi:

“H. R. Soyak ile benden mektup beklediğini bildirmiştin. Arzun her gün hatırımdadır. Şifahen Celal'e telefonla bildirmek üzere söylemekteyim. Ancak henüz kendim bir şey tespit edemedim.

Vaziyetim şudur; hastalık durmamış, ilerlemiştir. Vakitsiz ayağa kalkmak, yürümek, hususile burundan yapılan atuşman üzerine gelen kusma neticesi; yapılan istirahatları hiçe indirmiştir. İstanbul'a gelince, hükümet reyimi almaya dahi lüzum görmeksizin, Fissenje'yi getirtti. Yeniden tetkik, muayene yapıldı. Karaciğeri eski halinden farksız ve karnı birkaç kiloluk müterakim su ve gaz dolayısıyla şişkin ve defigüre bir halde buldular. Şimdilik Temmuz on beşe kadar yeni tretman ve yeni rejim tahtında repo apsölüyü zaruri buldular. Bunun esası da yatak ve şezlong istirahatidir. Bu müddet sonunda Fissenje tekrar gelecektir. Ahvali umumiyem iyidir. Tamamen iadeyi afiyet ümit ve vaadi kuvvetlidir. Senin için asla mucibi merak ve endişe olmamalıdır. Serin kanlılıkla imtihanlarını vererek muvaffakiyetle avdetini bekler ve muhabbetle gözlerinden öperim...”²²⁷

Dr. Fissenger'in Fransa'ya dönmesiyle Atatürk Savarona'da yine eski yoğun hayatına döndü. Kabuller, toplantılar birbirini izliyordu. 20 Haziran 1938'de

²²⁴ Akçiçek, a.g.e., s.202.

²²⁵ Kocatürk, a.g.e. s.576.

²²⁶ Dündar (2006b), a.g.e., s.107-109.

²²⁷ İnan (1989), a.g.e., s.40.

Savarona’da Atatürk’ün başkanlığında yapılan ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın da katıldığı toplantı tam dört buçuk saat sürmüştü.²²⁸

Fransa’yla yapılan uzun diplomatik görüşmeler sonrasında nihayet 3 Temmuz 1938’de uygun bir yol bulunmuştu. Buna göre; Hatay’ın durumunu ortaya koyacak halk oylamasına kadar, bölgede Fransız ve Türk askeri birlikleri birlikte görev yapacaktı.²²⁹ Bu güzel gelişme Atatürk’ü çok mutlu etmişti. Bu güzel gelişmeler sonrasında sağlığını bir tarafa bırakarak Savarona’yla 5-6 saat süren Boğaz turuna çıktı. Bu gezi kendisini oldukça yordu ve ateşinin çıkmasına neden oldu.²³⁰ Bu durum üzerine Dr. Fissenger acilen İstanbul’a çağrıldı. Dr. Fissenger 16 Temmuz’da İstanbul’a geldi. Bu, onun Atatürk’ü muayene etmek için üçüncü gelişi idi. Dr. Fissenger, Savarona’da yaptığı muayene sonucunda Atatürk’e zatürree teşhisi koydu.²³¹ Bu muayene Savarona’daki ikametinin Atatürk’e iyi gelmediğini ortaya çıkarmıştı. Zira deniz havası ve rutubet Atatürk’ün sağlığını olumsuz yönde etkiliyordu. Bunun sonucunda Atatürk’ün Savarona’dan Dolmabahçe Sarayı’na taşınması kararlaştırıldı.²³² Atatürk 24 Temmuz 1938’de Savarona’dan ayrılarak Dolmabahçe Sarayı’na yerleşti.

2.2.9. Atatürk Dolmabahçe Sarayı’nda

Savarona’dan Dolmabahçe Sarayı’na taşınan Atatürk’ün sağlığında herhangi bir düzelme görülmedi. Bunun üzerine 30 Temmuz’da; Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Operatör Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Sinir Hastalıkları Mütahassısı Prof. Dr. Hayrullah Diker, İç Hastalıkları Mütahassısı Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Sağlık Bakanı Dr. Hulusi Alataş ve Bakanlık Müsteşarı Dr. Asım Arar ile Dr. Abrevaya Marmaralı ve Dr. Kamil Berk’ten oluşan konsültasyon kurulu Atatürk’ü muayene etti.²³³ Viyana’dan davet edilen Prof. Dr. Eppinger 31 Temmuz’da, Almanya’dan gelen Dr. Bergmann 1 Ağustos’ta Atatürk’ü muayene ettiler. Dr. Eppinger’in kaba hali Atatürk’ü rahatsız etti. Dr. Bergmann’da Atatürk’ü elma rejimine sokmuştu.²³⁴ Yabancı hekimler ve Türk danışman hekimleri

²²⁸ Kocatürk, a.g.e. s.576-578.

²²⁹ Vıllalta, a.g.e., s.694.

²³⁰ Dündar (2006b), a.g.e., s.114-115.

²³¹ Kocatürk, a.g.e., s.579.

²³² Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.23.

²³³ Dündar (2006b), a.g.e., s.122.

²³⁴ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.25.

aynı gün Atatürk'e konsültasyon yaptılar. 2 Ağustos'ta yeni bir konsültasyon uygulandı. Özellikle Alman doktorlar Atatürk'ün hastalığının kalbinden kaynaklandığını ve 1927'ye kadar dayandığı görüşünü ortaya koydular. Siroz hastalığına dayalı olarak karında biriken asite karşılık Salyrgan enjeksiyonları tavsiye edildi.²³⁵

Atatürk'ün yaveri Salih Bozok yapılan konsültasyonla ilgili olarak, aynı gün İsmet İnönü'ye bir mektup yazdı. Bu mektupta:

“Aziz ve Muhterem Büyüğüm İnönü,

Ben bu mektubu sonuna kadar yazmaya, siz de okumaya bilmem muvaffak olabilecek miyiz? Parmaklarım kırık, gözlerim kör olsaydı da ben size böyle acı bir mektup yazmaya muktedir olmasaydım. Fakat, vatan aşkı, millet ve memleket sevgisiyle işittiklerimi, gördüklerimi acı ve feci de olsa size bildirmeyi bir vazife, bir borç bildim. Ve bu mektubu yazmak mecburiyetini hissettim.

Sevgili Paşam, büyük kurtarıcımız Atatürk'ümüz dün ecnebi profesörlerin de bulunduğu bir sıhhi heyet tarafından muayene edildi. Konsültasyon neticesinde icap edenler yapıldı. Fakat bu konsültasyonda bulunan bazı doktor arkadaşlar tarafından bana mahrem olarak söylenenlere ve benim de görüp anladığıma göre bugün Atatürk'ümüzün sıhhi, vaziyeti korkulacak kadar vahimdir. Kalbim parçalanarak size bu elim haberi vermek mecburiyetinde kaldığım için ayrıca acı duymaktayım. Artık buna göre ne yapmak ve nasıl bir tedbir almak lazımdır, bilemem. Ankara'da bulunduğunuz için buradaki vaziyetten sizi memleketten ve milletimin büyüğü, kıymetli İnönü'müzü haberdar etmekle vicdani vazifemi yapmak istedim.

Gözyaşlarımla ve derin saygılarımla ellerinizden öperim.”²³⁶ diye yazarak durumun vahametini ortaya koymaktaydı.

3 Ağustos 1938'de Atatürk'e Dr. Bergmann, Dr. Eppinger, Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Nihat Reşat Belger, Dr. Mim Kemal Öke, Dr. Mehmet Kamil, Dr. Süreyya Hidayet Serter, Abravaya Marmaralı ve Dr. Akil Muhtar tarafından yeni bir konsültasyon yapıldı. Bu konsültasyon sonunda kapsamlı bir rapor hazırlandı. Bu raporda Atatürk'ün bütün rahatsızlıklarının kaynağı olarak alkol sebebiyle başlayan Siroz hastalığı olduğu bir kez daha ortaya konmuş, durumun ağır olduğu konusunda

²³⁵ Akçiçek, a.g.e., s.194.

²³⁶ Dündar (2006a),a.g.e., 149-150.

fikir birliğine varılmış ve uygulanacak tedavi hakkında uygulanması gerekenler ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.²³⁷

4 Ağustos 1938’de Prof. Dr. Bergmann’ın da katılımı sürekli ve danışman hekimlerin de katılımlarıyla yeni bir konsültasyon yapıldı. Aynı gün Prof Dr. Eppinger İstanbul’dan ayrılıp Viyana’ya geri döndü.

6 Ağustos 1938’de yeni bir konsültasyon daha yapıldı. Aynı gün Prof. Dr. Bergmann Berlin’e gitmek için İstanbul’dan ayrıldı.²³⁸ Bu konsültasyonlar farklı aralıklarla 7 Kasım 1938’e kadar devam edecekti. Öte yandan Alman doktorların da memleketlerine dönmesiyle Atatürk de yoğun kabuller ve görüşmeler trafiğine geri döndü...

Atatürk’e yapılan bu konsültasyonlardan olumlu bir sonuç alınamadı. Atatürk’ün karnı su toplamaya devam etti. Siroz hastalığı her geçen gün Atatürk’ü pençesinde kıstırmaya devam etti. Atatürk’ün karaciğerini esir alan ve iş göremez hale getiren bu hastalık karşısında Atatürk de kadere boyun eğmişti.²³⁹

2.3. Atatürk’ün son İki Ayı

2.3.1. Atatürk’ün Vasiyetini Yazması

Atatürk, kendisini pençesine alan ve günden güne eriten hastalığından kurtuluş ümidini kesmişti. 5 Eylül 1938’de vasiyetini hazırladı.

Atatürk, hazırladığı vasiyetnamesini ertesi gün Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak’la gelen notere verdi ve “gerektiği zaman” işleme konulmasını söyledi.²⁴⁰

Atatürk’ün bütün mal varlığını çeşitli kişilere ve kurumlara dağıttığı bu vasiyetname, Atatürk’ün ölümünden sonra 28 Kasım 1938’de açıklanmıştır.

²³⁷ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.26.

²³⁸ Kocatürk, a.g.e., s.581.

²³⁹ Enver Behnan Şapolyo, Atatürk’ün Ölümü 10 Kasım 1938, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1957, s.38.

²⁴⁰ Dündar (2006b), a.g.e., s.137.

2.3.2. Atatürk'ün Karnından Su Alınması

6 Eylül 1938 günü Fransız Dr. Fissenger dördüncü kez Türkiye'ye geldi ve Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ü muayene etti.²⁴¹

7 Eylül 1938'de Dr. Fissenger'in de hazır bulunduğu muayenede Dr. Mim Kemal Öke tarafından ponksiyon yapıldı. Bu işlemde, Dr. Mim Kemal Öke, Atatürk'e önce lokal anestezi uygulayarak karın bölgesinde küçük bir yarık açtı, ardından da Atatürk'ün karnından yaklaşık 12 litre su çıkardı. Bu operasyon Atatürk'ün sağlığında kısmi bir rahatlık sağladıysa da birkaç gün sonra su tekrar birikmeye başlamıştır.

Atatürk'ün karnında biriken suyun alınması için 22 Eylül 1938'de ikinci kez ponksiyon yapıldı. Bu ponksiyonda da Atatürk'ün vücudundan yaklaşık 12 litre su alındı.²⁴² Atatürk, bütün bu operasyonlara rağmen yoğun görüşme trafiğini devam ettirdi. Bu dönemde bir yandan devlet işleriyle ilgilenip önemli konuklarını ağırlamış, öte yandan Makbule Atadan, Afet İnan ve Sabiha Gökçen ile sık sık bir araya gelmiştir.²⁴³

Atatürk, 11 Ekim'de Başbakan Celal Bayar'la yaklaşık 70 dakika süren bir görüşme yaptı.²⁴⁴

Atatürk, 14 Ekim'de Ankara'dan İstanbul'a gelen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı Dolmabahçe Sarayı'nda kabul ederek muhtelif meseleler hakkında uzun süreli bir görüşme yaptı.²⁴⁵

2.3.3. Atatürk'ün Komaya Girmesi

Atatürk, hastalığının gün geçtikçe daha da ağırlaşmasına aldırmaksızın görüşme trafiğine devam etmekteydi. Bu yoğun tempoya daha fazla dayanamayan Atatürk, 16 Ekim 1938 akşamına doğru ilk kez ağır bir derecede komaya girdi.²⁴⁶ Bu koma hali 20 Ekim'e kadar belirli aralıklarla devam etti. Atatürk'ün komaya girmesi üzerine sürekli ve danışman hekimler Dolmabahçe Sarayı'na gelerek Atatürk'ü muayene ettiler. Muayene sonrası hazırladıkları raporda: "Atatürk'ün bilincinin yerinde olmadığını,

²⁴¹ Kocatürk, a.g.e., s.584.

²⁴² Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.28.

²⁴³ Kocatürk, a.g.e., s.587-589.

²⁴⁴ *Akşam*, 11, 10, 1938, s.1

²⁴⁵ A.g.g., 15, 11, 1938, s.1.

²⁴⁶ Şapolyo, a.g.e., s.38-39.

çevresinde olup bitenlere karşı kayıtsız olduğunu” belirttiler.²⁴⁷ Atatürk’ün girdiği koma durumu doktor heyeti tarafından günlerce sürecektir raporlarla halka duyuruldu. 17 Ekim tarihli Akşam Gazetesi’nde “Atatürk’ün Sıhhi Resmi Tebliği” yayımlanan tebliğde şöyle denilmekteydi:

“Riyaseticumhur Umumi katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk’ ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bugün verilen rapor ikinci maddededir.

2. Reisicumhur Atatürk’ ün düçar oldukları karaciğer hastalıkları , normal seyrini takip ederken. 16/Birinci teşrin/1938 tarihine tesadüf eden Pazar günü birden bire aşağıdaki arazi göstermiştir:

A- Saat (14:30) dan (22)ye kadar gittikçe artarak devam eden umumi zaaf ile birlikte hazmı ve asabı araz. Bu saate kadar nabız dakikada (116), teneffüs (22) ve hararet derecesi (36,5) idi.

B- Saat (22)den bu sabah saat (10)a kadar yukarda ismi geçen araz kısmen hafiflemiş ve nabız dakikada (104), teneffüs (20) ve hararet derecesi (37) olmuştur.

C- Yapılan muayene ve müşavere neticesinde tespit ve tatbik edilen müdavattan sonra umumi ahvalde hafif selah görülmekle beraber vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir.

3. Müteakip sıhhi vaziyet raporları neşredilecektir.”²⁴⁸ denilmekteydi.

Atatürk’ün koma hali 17 Ekim’de de devam etti. Atatürk 17 Ekim gününü, içinde bulunduğu derin koma halinden dolayı refleksleri iyice azalmış ve tamamen hareketsizleşmiş bir şekilde geçirdi. Doktorlar, Atatürk’e yoğun bir şekilde serum vererek bilincini açmaya çalıştılsa da başarılı olamadılar.²⁴⁹

18 Ekim 1938 tarihli gazetelerde yeni bir tebliğ yayımlandı. Bu tebliğde:

“Riyaseticumhur Umumi katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk’ ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu akşam saat 20’de verilen rapor ikinci maddededir.

²⁴⁷ Kocatürk, a.g.e., s.591.

²⁴⁸ Akşam, 17, 10, 1938, s.1.

²⁴⁹ Akçiçek, a.g.e., s.226.

2. Bugün, dün akşamkine nispetle daha iyi geçmiştir. Asabi arazlarda bir değişiklik yoktur. Nabız muntazam 116; teneffüs 20; hararet 37 dir.

Müdavi doktorlar: Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof . M. Kemal Öke, Dr. Nihat Reşat Belger.

Müşavir doktorlar: Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr. Abrevaya Marmaralı, Dr. Mehmet Kamil Berk.²⁵⁰

Atatürk'ün koma hali 18 Ekim'de açılmaksızın devam etti.²⁵¹

19 Ekim 1938 tarihli gazetelerde yeni bir tebliğ daha yayımlandı. Bu tebliğde:

“Milli Şefimiz

Atatürk'ün Sıhhatlerine Dair Dün Çıkan Resmi Tebliğler

Sabahki Tebliğ:

İstanbul 18 (a.a.)- Riyaseticumhur Umumi katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu sabah saat 10'da verilen rapor ikinci maddededir.

2. Atatürk'ün umumi vaziyetinde büyük bir değişiklik yoktur. Geceyi daha iyi geçirdiler. Nabız 90-100 arasında, teneffüs 18, hararet derecesi 36,4 tür.

Akşamki Tebliğ:

İstanbul 18 (A.A.)- Riyaseticumhur Umumi katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu akşam saat 20'de verilen rapor ikinci maddededir.

2. Reisicumhur Atatürk'ün rahatsızlığı aynen devam etmektedir. Nabız 120; teneffüs 22; hararet 38 dir.”²⁵²

Atatürk, 19 Ekim'de iyileşmeye başladı. Akşama doğru etrafındakilerle hareketler yoluyla diyaloga girdi.²⁵³ Bu olumlu gelişmeler yayımlanan tebliğlere de yansdı. 20 Ekim 1938 günü yayımlanan tebliğde:

²⁵⁰ *Kurun*, 18, 10, 1938, s.1.

²⁵¹ Kocatürk, a.g.e., s.591.

²⁵² *Ulus*, 19, 10, 1938, s.1.

²⁵³ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.32-33.

“Atatürk’ ün sıhhi vaziyeti hakkında bu sabahki tebliğ

Asabi arazlar zail olmak derecesinde azalmıştır

Umumi hal daha iyi

İstanbul 20 (A.A.)- Riyaseticumhur Umumi katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk’ ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu sabah saat 10’da verilen rapor ikinci maddededir.

2. Geceyi çok rahat geçirdiler. Asabi arazlar zail olmak derecesinde azalmıştır. Umumi hal daha iyi. Nabız muntazam 102, teneffüs 20, hararet derecesi 36,8 dir.

Dün gece neşredilen tebliğ:

İstanbul 19 (A.A.)- Riyaseticumhur Umumi katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk’ ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu akşam saat 20’de verilen rapor ikinci maddededir.

2. Asabi arazlar hafif fakat aşikar bir iyilik var. Umumi hal daha iyi. Nabız muntazam 108, teneffüs 20, hararet derecesi 36,9 dur.”²⁵⁴

20 Ekim’de Atatürk tamamen kendine gelerek doktorlarla konuşmaya başladı.²⁵⁵ Ertesi gün yayımlanan tebliğde de bu güzel gelişme gazeteler vasıtasıyla Türk halkına şöyle bildirildi:

“Atatürk’ün Sıhhati

Asabi arazlar tamamen geçmiştir. Umumi salah artmaktadır.

Birinci tebliğ

1. Reisicumhur Atatürk’ ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu sabah saat 10’da verilen rapor ikinci maddededir.

2. Geceyi çok rahat geçirdiler. Asabi arazlar zail olmak derecesinde azalmıştır. Umumi hal daha iyi. Nabız muntazam, 102, teneffüs 20, hararet derecesi 36.8 dir.

İkinci tebliğ

İstanbul 20 (A.A.)- Riyaseticumhur Umumi katipliğinden:

²⁵⁴ *Akşam*, 20, 10, 1938, s.1.

²⁵⁵ Kocatürk, a.g.e., s.593.

1. Reiscumhur Atatürk' ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu akşam saat 20'de verilen rapor ikinci maddededir.

2. Asabi arazlar tamamen geçmiştir. Umumi salah artmaktadır. Nabız muntazam 94, teneffüs 20, hararet derecesi 37,1 dir.”²⁵⁶ Bu tebliğler 23 Ekim 1938'e kadar halka sunulmaya devam ettikten sonra kesildi.

Atatürk'ün sağlık durumu günden güne iyileşmeye başlamıştı. Öte yandan doktor heyeti de düzenli şekilde konsültasyona devam ediyorlardı. Atatürk, her ne kadar kendine gelmişse de oldukça zayıflamıştı. Manevi kızı Ülkü bile onu tanımakta zorluk çekmişti.²⁵⁷

2.3.4. Atatürk'ün Katılmadığı Bayram

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı yaklaşırken, Atatürk de yavaş yavaş son günlerine yaklaşmaktaydı. Bayrama katılması imkansızdı. Bu onsuz ilk Cumhuriyet Bayramı kutlamaları olacaktı. Atatürk, 25 Ekim'de Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla orduya göndereceği mesajı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a dikte etti. 27 Ekim'de de Başbakan Celal Bayar'la 40 dakika süren bir görüşme yaparak mecliste yapılacak yeni dönem konuşmasını hazırladı.²⁵⁸

29 Ekim günü geldiğinde yurdun dört bir yanında yapılan bayram kutlamaları oldukça buruk geçmekteydi. Her ne kadar son günlerde sağlığında iyileşmeler görülmüşse de herkes Atatürk'ün hayatı için kaygı duymaktaydı.

29 Ekim günü çıkan gazeteler Atatürk'ten ve onun kurduğu genç Cumhuriyetin 15. yılında göstermiş olduğu başarılarından bahsediyordu. Öte yandan Kurun Gazetesi Başyazarı Asım Us, aynı gün yazdığı baş makalesiyle Atatürk'ün yaptıklarını ve Atatürk sonrası yapılması gerekenleri “Atatürk'ün Emaneti” adlı makalesinde şöyle dile getiriyordu:

“Atatürk Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni toplayarak Türk milletinin istiklaline kast ettiği düşmana karşı Milli Mücadele ettiği zaman bu yeni idareye

²⁵⁶ *Kurun*, 21, 10, 1938, s.1.

²⁵⁷ Şapolyo, a.g.e., s.38-39.

²⁵⁸ Kocatürk, a.g.y.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını vermişti. Büyük Millet Meclisi başkanlığı ile beraber ordunun başkumandanlığı da kendisi deruhte etmişti.

O zaman Atatürk bir taraftan harp cephelerini dolaşıyor, ordu kumandanlarına emir veriyor, diğer taraftan sık sık Ankara'ya gelerek Büyük Millet Meclisi'ni de idare ediyordu. Zira milli mücadele günlerinde en büyük hedef düşman istilasından memleketi kurtarmak olduğu için harp idaresi her türlü milli düşüncelerin üstünde idi.

İlk zamanlarda bu şekilde başlayan ve işleyen Büyük Millet Meclisi Hükümeti hakikatte bir Cumhuriyet idaresinden başka bir şey değildi. Cumhuriyet isminin açıktan açığa ifade edilmemesi ise harici düşmanlar ile harp ederken dahilde bir rejim meselesi ihdas etmeme düşüncesinden ileri geliyordu.

Nihayet milli mücadele muvaffakiyet ile bitti. Anadolu'daki istila orduları denize döküldü. Düşman devletler ile Lozan Konferansı'nda sulh aktedildi. Türk vatani milli hudutlarını aldı. Teşkilatı esasiye Kanunu'nda yapılan tadilat ile "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ismi "Türkiye Cumhuriyeti" olarak değiştirildi. Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile devlet reisliği birbirinden ayrıldı. Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile devlet reisi oldu. Memleketimizde Cumhuriyet rejiminin resmen teessüsü de bu tarihten itibaren edildi.

Mütareke ve milli mücadele döneminde Osmanlı saltanat hanedanının İstanbul saraylarında keyif sürmek için en iğrenç hiyanetlerini gören Türk milleti, Cumhuriyetin ilanını bütün kalbiyle alkışladı. Onun içindir ki Cumhuriyet Bayramı en büyük bayramımızdır.

Nihayet geçen on beş senelik Cumhuriyet devrinde memleketin ve milletin gördükleri büyük iyiliklerde bu rejimin ne büyük milli bir nimet olduğunu herkese göstermiştir. Bunu için de Milli Mücadele tarihi için Atatürk, Cumhuriyet'in Türk milleti için yalnız bugün için değil, istikbalde dahi her türlü muhtemel tehlikelere karşı yegane kurtuluş vasıtası olduğunu söylemiş, ve bu nimetin muhafazası vazifesini Türk gençliğine emanet etmiştir.

Türk milleti ve Türk gençliği bu vazifesini yapacaktır"²⁵⁹

²⁵⁹ *Kurun*, 29, 10, 1938, s.1-4.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın 15. yıldönümünde geçit resmi başlamadan önce Başbakan Celal Bayar tarafından Atatürk'ün Türk ordusuna mesajı okundu. Bu mesajda Atatürk şöyle demektedir:

“Zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferle beraber medeniyet nurlarını taşıyan kahraman Türk ordusu:

Memleketini en buhranlı ve en müşkül anlarda zulümden, felaket ve musibetlerden ve düşman istilasından nasıl korumuş ve kurtarmış isen Cumhuriyetin bugünkü feyizli devrinde de askerlik tekniğinin bütün modern silah ve vasıtaları ile mücehhez olduğun halde vazifeni aynı bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur.

Bugün, Cumhuriyetin 15 inci yılını mütemadiyen artan büyük bir refah ve kudret içinde idrak eden büyük Türk milletinin huzurunda kahraman ordu, sana kalbi şükranlarımı beyan ve ifade ederken büyük ulusumuzun iftihar hislerine de tercüman oluyorum.

Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini dahili ve harici her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibadet olan vazifeni her an ifaya hazır ve amade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inan ve itimadımız vardır. Büyük ulusumuzun orduya bahşettiği en son sistem fabrikalar ve silahlar ile bir kat daha kuvvetlenerek büyük bir feragatinefs ve istihkarı hayat ile her türlü vazifeyi ifaya müheyya olduğuna eminim. Bu kanaatle kara, deniz, hava ordularımızın kahraman ve tecrübeli komutanları ile subay eratını selamlar ve taktirlerimi bütün ulus muvacehesinde beyan ederim.

Cumhuriyet Bayramı'nın 15 inci yıldönümü hakkınızda kutlu olsun”²⁶⁰

1 Kasım 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin V. Dönem IV. Toplantı yılı açıldı. Meclisin açılış konuşması Atatürk adına Başbakan Celal Bayar tarafından yapıldı. Bu konuşmada Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesi ve kalkınmasını işaret edilerek: “Memleketimizi her gün daha çok kuvvetlendirmek, her ihtimale karşı koyabilecek halde bulundurmak ve dünya hadisatını büyük bir teyakkuzla takip etmek, sulh sever siyasetimizin dayandığı esasların başlıcasıdır.”²⁶¹ denilerek, yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı için dikkatli ve hazırlıklı olunmasına vurgu yapılmaktaydı. Atatürk, bayrama katılamamasına rağmen Cumhuriyet'in on beşinci yıl dönümü

²⁶⁰ *Akşam*, 30, 10, 1938, s.1.

²⁶¹ *Cumhuriyet*, 02, 11, 1938, s.1-7.

dolayısıyla yabancı devlet başkanlarının çektiği tebrik telgraflarına tek tek karşılık vermişti.²⁶²

Atatürk, 2-3 Kasım'ı önemli bir sıkıntı yaşamadan geçirdi.²⁶³ 4 Kasım'da sürekli ve danışman hekimler tarafından Atatürk'e konsültasyon yapıldı.²⁶⁴ Atatürk, 5 Kasım'da Ankara'dan gelen Başbakan Celal Bayar'ı kabul etti. Bu görüşmede muhtelif konular konuşuldu.²⁶⁵

Atatürk, 6 Kasım'da, yakınları Makbule Hanım, Afet İnan ve Sabiha Gökçen'le yaklaşık yirmi dakika görüştü. Bu onların Atatürk'le son görüşmeleri oldu.

²⁶² *Kurun*, 03, 11, 1938, s.1-8.

²⁶³ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.36.

²⁶⁴ Kocatürk, a.g.e., s.594.

²⁶⁵ *Ulus*, 06, 11, 1938, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ VE YANKILARI

3.1. Atatürk'ün Ölümü

3.1.1. Atatürk'ün Son Kez Komaya Girmesi ve Hayatını Kaybetmesi

Atatürk, 7 Kasım sabahı rahatsızlığının artması sonucunda doktorları yanına çağırttı. Doktorlara, karnındaki suyun iyice biriktiğini ve bu suyun alınması gerektiğini söyledi. Yalnız, bu kez yapılacak müdahalenin Mim Kemal Öke tarafından yapılmamasını istedi. Doktor heyeti kendi aralarında yaptıkları durum değerlendirmesi sonunda suyun bir kısmının alınmasını kararlaştırdılar. Dr. Mehmet Kamil Berk tarafından gerçekleştirilen operasyonla Atatürk'ün karnından yaklaşık 8 litre su alındı.²⁶⁶

7 Kasım'da yapılan su alma işlemi sonrasında Atatürk'ün ateşi yükseldi. Buna rağmen Atatürk'te hafif de olsa bir rahatlama görüldü. Atatürk bu rahatlamanın da etkisiyle akşam saat 20.00'ye kadar uyudu. Gece uyanan Atatürk'ün bilinci yerinde değildi.²⁶⁷

Atatürk, 8 Kasım'da saat 19.00 sularında komaya girdi. Bu sırada başucunda bulunan Dr. İrdelp'e dikkatle baktıktan sonra “aleykümesselam” dedikten sonra kendinden geçti.²⁶⁸

Atatürk'ün sağlığındaki bu olumsuz gelişme ertesi günkü gazetelerde halka şöyle tebliğ edildi:

“Normal seyrini takip eden rahatsızlık dün akşam tekrar ciddiyet kesbetti.

İstanbul 8 (a.a.) Riyaseticumhur Umumi Katipliğinden:

1. Bugün İkinci teşrinin (Kasım) sekizinci Salı günü, saat 23'te Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından verilen rapor ikinci maddededir:

²⁶⁶ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.36.

²⁶⁷ Dündar (2006b), a.g.e., s.178.

²⁶⁸ Şimşir, a.g.e., s.91.

2. Bugün saat 18.30'da hastalık birdenbire normal seyrinden çıkarak şiddetlenmiş ve sıhhi vaziyetleri yeniden ciddiye kesbetmiştir.

Hararet derecesi: 36,4; nabız: Muntazam, 100; teneffüs: 22 dir.

Müdavi tabipler: Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Prof. Dr. Nihat Reşat Belger.

Müşavir tabipler: Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya H. Serter, Dr. M. Kamil Berk, Dr. Abrevaya Marmaralı.²⁶⁹

Bu tebliğ Türk halkını oldukça üzdü ve endişelendirdi. Atatürk, artık son birkaç gününe girmişti. Doktorları bir an dahi yanından ayrılmıyordu. Atatürk'ün koma hali devam ediyordu.²⁷⁰ Bu durum 10 Kasım'daki ulusal gazetelerin birinci baskısında neşredildi.

Dün saat 10 da neşrolunan tebliğ:

İstanbul 9 (a.a.) Riyaseticumhur Umumi Katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu sabah saat 10'da verilen rapor ikinci maddededir:

2. Geceyi rahatsız geçirdiler. Umumi hallerindeki vaziyet ciddiye muhafaza etmektedir.

Hararet derecesi: 36,8; nabız muntazam: 128; teneffüs: 28 dir.

Dün saat 20'de neşrolunan tebliğ:

İstanbul 9 (a.a.) Riyaseticumhur Umumi Katipliğinden:

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu sabah saat 20'de verilen rapor ikinci maddededir:

2. Bugünü yorgun ve dalgın geçirdiler. Umumi ahvaldeki ciddiye biraz daha ilerlemiştir.

Nabız: Muntazam: dakikada 124; teneffüs: 40, hararet derecesi: 37,6 dir.

Dün saat 24'te neşrolunan tebliğ:

İstanbul 9 (a.a.) Riyaseticumhur Umumi Katipliğinden:

²⁶⁹ *Cumhuriyet*, 09, 11, 1938, s.1.

²⁷⁰ Şapolyo, a.g.e., s.44.

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu sabah saat 24'te verilen rapor ikinci maddededir:

2. Saat 20'den itibaren dalgınlık artmıştır. Umumi ahval vahamete doğru seyretnmektedir.

Hararet derecesi: 37,6; nabız: 132; teneffüs: 33 tür.²⁷¹

9 Kasım akşamından itibaren Atatürk'ün koma hali iyice ağırlaştı. Agoni (can çekişme) durumu görülmeye başlandı. Durumun vahameti üzerine Başbakan Celal Bayar İstanbul'a geldi. Gece boyunca doktorlar ikişer saat aralıklarla Atatürk'ün yanından ayrılmadılar. Atatürk'ün can çekişme anı gece boyunca devam etti. Doktorlar tarafından yapılan müdahalelerden herhangi bir sonuç alınamadı.²⁷² Koma hali devam eden Atatürk, birdenbire gözlerini açtı ve “saat kaç” diye sordu. Yanındakiler kendisine cevap verdiler. Bu onun en son sözü oldu.²⁷³

Bir devre damgasını vuran, bir milleti esaretten kurtarıp devlet sahibi yapan Atatürk, henüz 57 yaşındayken 10 Kasım 1938 sabahı saat 09.05'te hayata gözlerini yumdu.

Doktorların son tebliği Atatürk'ün ölümü üzerine yayınlandı:

“Atatürk bu sabah 9'u 5 gece terki hayat etmişlerdir.

İstanbul 10 (A.A.)- Atatürk'ün müdavi ve müşavir tabipleri tarafından verilen rapor suretidir.

Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vahamet dün gece saat 24'te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün 10 İkinci teşrin 1938 Perşembe sabahı saat 9 'u 5 gece Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir.

Müdavi doktorlar: Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof . M. Kemal Öke, Dr. Nihat Reşat Belger.

²⁷¹ *Cumhuriyet*, 10, 11, 1938, Birinci Baskı, s.1.

²⁷² Akçiçek, a.g.e., s.271.

²⁷³ Şapolyo, a.g.e., s. 46.

Müşavir doktorlar: Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr. Mehmet Kamil Berk, Dr. Abrevaya Marmaralı.”²⁷⁴

Atatürk’ün ölümü üzerine Başbakan Celal Bayar ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya millete hitaben yayınlanacak beyannameyi hazırlarken, doktorlar heyeti de Atatürk’ün vefat raporunu hazırladılar.

3.1.2. Atatürk’ün Vefat Raporu

Atatürk’ün vefat etmesi üzerine Atatürk’ün tedavisinde görev almış doktorlar tarafından ayrıntılı bir vefat raporu hazırlandı. Bu raporda şöyle denilmektedir:

“Reisicumhur Atatürk’ün bu sabah elim vefatlarıyla neticelenen müzmin hastalıklarının ilk arazları Kanunisanı 1937 sonunda Yalova’da müşahade edilmiştir. O zaman kendileri bilhassa etrafı süfliyede fazla olmak üzere, bütün vücutlarında kaşınmadan, hafif ve mükerrer burun kanamalarında ve biraz yorgunluk hissettiklerinden şikayet etmektedirler. Yalova’da Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp ve Dr. Nihat Reşat Belger tarafından yapılan muayenede gayri tabii olarak görülen başlıca araz, kazıb dililari üç parmak tecavüz eden bir kebet dehamesinden ibaret idi. Bu dehame umumi yani nahiyei şersufiyeden hypochondre nahiyesinin sağ ve son hududuna kadar hissedilmekte ve kebet biraz sert olmakla beraber, sathi emles ve kenarı keskin idi. Fakat cidarı batında kollateral deveran şebekesinden eser müşahade edilmediği gibi, münhat nahiyelerde matite bulunmamış idi. Tahal kabili ces fakat fazla büyük değil idi. Etrafı süfliyede kaşınmadan mütevellit küçük bir sathi cilt leziyonlarından mada bir gayri tabiiliğe tesadüf edilmediği dikkatle aranılan ödem malleolaire yok idi. Sıkletleri 75 kilo geliyordu. Hülasa, bu tarihte Reisicumhurda gıdai hıfzısıhha meselesile alakadar olması çok muhtemel görülen bir kebet dehamesinden başka bir şey görülmemiş idi. Bilahare, Reisicumhur Yalova tarikile ve otomobil ile Bursa’dan İstanbul’a dönerlerken soğuk alarak Dolmabahçe Sarayı’nda, on beş gün kadar süren bir rie ihtikanı geçirmişler idi. Oldukça yüksek bir hararetle seyr eden bu congestion kendilerini çok yormuş ve İstanbul’dan Ankara’ya avdetleri zamanında bariz bir takatsizlikle zayıflama husule getirmiş idi.

²⁷⁴ *Akşam*, 10, 11, 1938, s.1.

Ankara’da 28 Şubat’ta Dr. Asım Arar, Dr. Hüsamettin Koral, Prof. Dr. Akil Muhtar Özden ve Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Ziya Naki arasında yapılan Tıbbi istişarede büyük ve biraz sert kebet ve büyükçe bir tahal bulunmuş ve o zaman da ne asit ne de bacaklarda ödem görülmüştür. Bir müddetten beri ara sıra zuhur eden küçük burun nezifleri de kaydedilerek lazım gelen tedavi ve rejim tespit olunmuştur. Biraz sonra, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp ve Prof. Dr. Frank ile bir istişare yapılmış ve evvelki teşhis kabul edilerek aynı tedaviye devam edilmiştir.

Mart iptidalarında Paris’ten celbedilen Prof. N. Fissinger ile Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp arasında Ankara’da bir tıbbi istişare daha yapılarak büyük bir kebet ve büyükçe bir tahal bir kere daha müşahade edilmiş ve aynı teşhis konularak hastalığın bir “hepatite sclero-congestive ethylique” olduğu tespit edilmiştir.

Tatbik edilen müdevat sayesinde hastalık bir derece selah bulmuş gibi görünmüş ise de hakikati halde marazın seyrinde ciddi hiçbir tevakkuf husule gelmemiş ve inkişafı devam etmiştir.

Ankara’dan İstanbul’a avdetlerinden hastalığın yeni bir safhaya girdiği ve etrafı süfliyede ödemler, batında ascide tahassul ettiği Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp ve Dr. Nihat Reşat Belger arasında yapılan istişarede aside ve ödemlere karşı tayin edilen tedavi ve rejimin devamına karar verilmiştir.

13 Temmuz 1938’de hastalık, birden bire zuhur eden ve 39.1 dereceye çıkan bir hararet ile hummavi yeni bir safhaya girmiş ve o tarihten itibaren, maraz bazen çok hafif, bazen yüksek hararetle müterafik olarak seyre başlamış ve hastalığa pek ciddi ve subaigue bir manzara vermiştir. Bunun üzerine Paris’ten iki defa daha Prof. Dr. N. Fissinger getirtildiği gibi, Berlin’den Prof. Dr. Von Bergmann, Viyana’dan Prof. H. Eppinger celbedilerek gerek bu iki ecnebi mütehassıslar ile ve gerekse bunların muvasalatlarından evvel Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Süreyya Hidayet, Dr. Asım Arar, Dr. Abrevaya Marmaralı, Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Dr. M. Kamil Berk, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Nihat Reşat Belger, Prof. Dr. Hayrullah Diker ile mükerrer istişareler yapılmış ve teşhisi maraz ile tedavi bakımından husule gelen bir ittifakı tam ile icabatı fenniye tatbik olunmuştur.

Yapılan çok itinalı müdevata, her türlü sayı ve gayrete rağmen hastalık asla tevakkuf etmeksizin seyrine devam ederek tevlit ettiği kaşeksi yavaş yavaş arttırmış ve son iki ay zarfında üç defa zuhur eden ve büyük kebet ademi kifayesine matuf olan

vahim arazi asabiye ile hastalık son derece istidat etmiş ve inzar çok müzlim bir hale gelmiştir.

Bu asabi teşevvüşlerden birisi 16 Teşrinievvele tesadüf eden Pazar günü zuhur edip 20 Teşrinievvel 1938 Perşembe sabahına kadar devam ederek açılma ile nihayet bulan bir koma olmuştur. En nihayet 8 Teşrinisani 1938 Salı günü bir kere daha zuhur eden ve bütün tekayyüt ve ihtimamlara rağmen, terakkisine mani olunamayan ve büyük bir süratle inkişaf eden ikinci bir büyük koma içinde 10 İkinci teşrin 1938 Perşembe sabahı, saat dokuzu beş geçe, çok muazzez ve büyük hasta terki hayat etmiştir.”

10 İkinci Teşrin 1938

Bu rapor sekiz sayfa olarak Dolmabahçe Sarayı’nda tanzim ve imza edilmiştir.

Dr. Nihat Reşat Belger

Prof. Dr. Mim Kemal Öke

Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp

Prof. Dr. Hayrullah Diker

Prof. Dr. Süreyya H. Serter

Prof. Dr. Akil M. Özden

M. Kamil Berk

Dr. Abrevaya Marmaralı

Dr. Asım Arar²⁷⁵

Atatürk’ün çocukluk arkadaşı ve yaveri olan Salih Bozok, Atatürk’ün ölümü üzerin kalbine sıkıdığı bir kurşunla canına kıymak istemişse de doktorların müdahaleleriyle hayatta kalmayı başardı.²⁷⁶

Atatürk’ün ölümü üzerine Hükümet tarafından 10 Kasım günü bir tebliğ yayınlandı. Bu tebliğde Türk halkına hitaben şöyle denilmektedir:

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin resmi tebliğidir:

Müdavi ve müşavir tabiplerinin neşredilen son raporu Atatürk’ün dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir.

Bu acı hadise ile Türk vatani Büyük Yapıcısını, Türk milleti Ulu Şefinin, insanlık Büyük evladını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmayan zıyaından dolayı en derin taziyelerimizi sunarız.

²⁷⁵ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.39-42.

²⁷⁶ Dündar (2006b), a.g.e., s.193.

Kederlerimizin tesellisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız. Şurasını da her şeyden evvel beyan etmeliyiz ki ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiyesizdir.

Hükümetimiz, içinde bulunduğumuz bu mühim anda bugüne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır. Müesses olan nizamı ve vaziyeti idame hususunu, büyük Türk milletinin hükümetiyle tek vücut olarak teyid ve temin edeceğine şüphe yoktur.

Teşkilatı Esasiye kanunumuzun 33 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda Reisicumhur vekaleti vazifesini deruhte etmiş ve ifaya başlamıştır.

Gene Teşkilatı Esasiye kanununun 34 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal yeni Reisicumhuru intihap edecektir.

Türkiye'nin en büyük makamına Teşkilatı Esasiye kanununa göre geçecek zatın etrafında hükümetiyle, şanlı ordusuyla ve bütün kuvvetiyle Türk milleti sarsılmaz bir varlık olarak toplanacak ve yükselmesine devam edecektir.

Bugün ayrılığına ağladığımız Büyük Şefimiz Atatürk her vakit Türk milletine güvendi. Eserlerini bu güvenle yaptı. İdamesi esbabını da istikmal ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedi Türk milleti onun eserlerini ebediyetle yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli vediası olan Türkiye Cumhuriyeti'ni daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir.

Kemal Atatürk, Türk tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır”²⁷⁷

3.1.3. Atatürk'ün Mulajının Alınması ve Otopsi Tartışması

Atatürk'ün ölümü üzerine derhal cenaze için hazırlıklara başlandı. 20 yüzyıla damgasını vuran bu büyük insana yapılacak cenaze töreninin de şanına uygun bir cenaze merasimi yapılması gerekiyordu. Dünyanın pek çok yerinden çağrılacak devlet adamlarının çağrılmaları ve ülkemize gelmeleri uzun bir süre alacaktı. Bu süre içerisinde Atatürk'ün naşının tahnit edilmesi gerekmekteydi. Atatürk'ün naşı Gülhane Patolojik Anatomi Profesörü Dr. Lütfü Aksu ve arkadaşları tarafından yapıldı.

²⁷⁷ *Cumhuriyet*, 11, 11, 1938, s.8.

İstanbul Hıfzısıhha Müzesi Müdürü Dr. Nuri Hakkı Aktansel tarafından da Atatürk'ün yüzünün ve sağ elinin mulajı yapıldı.²⁷⁸

Atatürk'ün ölümü üzerine bir araya gelen doktor heyeti otopsi yapmaya ihtiyaç duymadı. Sürekli ve danışman doktor heyeti bu durumun sebebini bir rapor haline getirerek hükümete sundular.

11 İkinci teşrin 1938

Aşağıda isimleri bulunan tabipler, bu sabah 9: 15 'de yani vefatın vukuundan 24 saat 10 dakika sonra, Atatürk'ün naşını tekrar görerek muayene ettiler.

1. Mevtin tahakkuku bütün alaimi mevtin zuhuru ile sabit olmuştur.

2. 10 İkinci teşrin 1938 gününde tanzim edilen büyük raporda tasrih edildiği veçhile Atatürk'ün vefatını mucip olan müzmin karaciğer hastalığı “Cirrhose ascitogene” tabii seyrinde devam ederek karaciğer büyük kifayetsizliğe hastalığın ilk gününden beri taayun ederek bu teşhis gerek müdavi ve gerek milli ve ecnebi müşavir tabiplerin dahi kanatlarına tevafuk eylemi ve hastalığın on bir aya yakın süren seyri dahi bunu teyit eylemiş ve arada herhangi bir hastalıkla ihtilatına ait seriri araz görülmemiş olduğundan ve bu itibarla tahakkuk eden mevtin sebebinde en ufak bir tereddüt ve şüphe kalmamış olduğundan bir fethimeyt ameliyasının tamamen lüzumsuz ve faydasız olduğu kanaatine vasıl olunmuş ve defninde hiçbir fenni mahzur kalmamıştır.

Bu rapor iki sahife ve iki maddeden ibaret olarak Dolmabahçe Sarayı'nda 11 İkinci teşrin 1938 Cuma günü 9:30'da tanzim edilmiştir.

Dr. H. Alataş

Dr. Neşet Ömer İrdelp

Dr. Akil Muhtar Özden

Dr. Asım arar

Dr. H. Diker

Dr. S. Serter

Dr. Mim Kemal

Dr. M. Kamil Berk

Dr. Abrevaya Marmaralı

Dr. Nihat Reşat Belger²⁷⁹

Atatürk'ün naşına otopsi yapılmamış olması, Atatürk'ün ölümünden sonra ve günümüzde de bazı tarihçi ve yazarların Atatürk'ün ölümü üzerinde hastalık dışı sebepler ortaya atmalarına neden olmaktadır.

²⁷⁸ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.42-43.

²⁷⁹ Akçiçek, a.g.e., s.277-278.

3.2. Atatürk'ün Ölümünün Türk Basınındaki Yankıları ve Atatürk'ün Ölümü Sonrası Gelişmeler

3.2.1. Atatürk'ün Ölümünün İlk Yankıları

Atatürk'ün 10 Kasım sabahı saat 09.05'te hayatını kaybetmesi üzerine gazeteler aynı gün içerisinde ikinci baskılarını yaptılar. Gazeteler bu baskılarında Atatürk'ün elim kaybının Türk milleti üzerinde oluşturduğu şoku sayfalarına taşıdılar.

Atatürk'ün ölümü, hükümet tarafından halka tebliğ edildi:

“Müdavi ve müşavir tabiplerin neşredilen son raporu Atatürk'ün dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir.

Bu acı hadise ile Türk vatani, Büyük yapıcısını; Türk milleti ulu şefini; insanlık büyük evladını kaybetti. Milletimize, içimiz yanarak bu tarife sığmayan ziyandan dolayı en derin taziyelerimizi sunarız.

Kederlerimizin tesellisini ancak ve ancak O'nun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız. Şurasını da her şeyden evvel beyan etmeliyiz ki ; ölmez olan O'nun büyük eseri: Cumhuriyet Türkiye'sidir.

Hükümetimiz içinde bulunduğumuz bu mühim anda bugüne kadar olduğu gibi vazife başındadır. Müesses olan nizamı ve vaziyeti idame hususunu, büyük Türk Milletinin Hükümetiyle tek vücut olarak teyit ve temin edeceğine şüphe yoktur.

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 33'üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Reisicumhur vekaleti vazifesini deruhte etmiş ve ifaya başlamıştır.

Gene teşkilatı Esasiye Kanunu'nun, 34'üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal Reisicumhur intihap edecektir.

Türkiye'nin en büyük makamına Teşkilatı Esasiye Kanunu'na göre geçecek zatın etrafında Hükümetiyle, şanlı ordusu ile ve bütün kuvvetiyle Türk milleti, sarsılmaz bir varlık olarak toplanacak ve yükselmesine devam edecektir.

Bugün ayrılığına ağladığımız büyük şefimiz Atatürk, her vakit Türk milletine güvendi; eserlerini bu güvenle yaptı, idamesi esbabını da istikmal ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedi Türk Milleti, O'nun eserlerini ebediyetle yaşatacaktır. Türk

gençliği, Onun kıymetli vediası olan Türkiye Cumhuriyeti'ni daima koruyacak ve O'nun izinde yürüyecektir.

Kemal Atatürk, Türk tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.”²⁸⁰

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü aylardır beklenen bir olaydı. Ama Türk milleti, her şeye rağmen buna hazır değildi. Çünkü Atatürk'ün Türklük için yapacağı pek çok şey vardı.

Atatürk'ün ölümünün Türk milleti üzerinde oluşturduğu şoku en güzel dile getiren yazarlardan bir de Falih Rıfkı Atay'dı. Atay, 11 Kasım 1938 tarihli yazısında şöyle demektedir:

“Bırakınız, son kanlı damlalarına kadar, göz yaşlarınızı onun yasında tüketiniz; Atatürk'ün ölümünü görmüş olanlar, bir daha kime ağlayacaksınız.

Aylardan, beri on yedi milyon onun başucunda, bu faciayı geciktirmek için çırpındı, durdu. Bir tanrı veya karhan mı, bir baba, dost veya kardeş mi, onunla ne kaybediyorduk? Hayır... Onsuz nemiz kalacaktı?

Boş sözü bırakalım: Atatürk ölmüştür, hakikat bu! Müthiş olan bu! On yedi milyon bir günde, bir babadan öksüz kaldık.

En mesut Türkler, Atatürk yaşarken ölmüş olanlardır. Ömrümüzün ve Türk tarihinin en acı yasını tutmak talihsizliği bize düştü. Halk, en büyük Türk kahramanını ; ordu, en büyük Türk Başbuğunu ; tarih, en büyük Türk'ü ve asrımız en büyük insanını kaybetti. Acının derinliğini, sıcak ruh yaramız soğumağa ve uyuşan beynimiz yeniden işlemeğe başladığı zaman anlayacağız.

Benden sonra.. Benden sonra.. Senelerden beri, hepimiz böyle bir kara günün ıstırabını, bu iki kelime ile gönlümüzden uzaklaştırıyordu. Düşünmekten korkuyorduk. Ama onsuz kaldık...

Onsuz... Fakat ona bin kere verdiğimiz bir tek namus sözüyle kaldık: eserini ve davasını korumak ve yükseltmek! Bizler için hayatın bir manası varsa, bu yemini yerine getirmek için yaşamaktır.

Bugün ona ağlayıp yanmak için bir tek kalbiz; yarın onun eserini ve davasını müdafaa etmek için bir tek irade gibi kaynaşacağız.

²⁸⁰ *Akşam*, 10, 11, 1938, s.1.

Atatürk! şimdiye kadar bilmeyenler, bu milletin seni ne kadar sevdiğini, senden sonra ismin ve eserin üzerine titreyerek anlayacaklar.

Aklımızın ve kalbimizin vazifelerini ayıralım: Ey bütün ağlaşanlar, göz yaşlarınızı birbirine kattığınız gibi, ellerinizi birbirinize uzatınız. Atatürk'e yaşarken verdiğiniz sözü unutmayınız.”²⁸¹ Öte yandan yazar Asım Us da aynı günkü “Büyük Yas” başlıklı yazısında Türk milletinin acısına şöyle tercüman oluyordu:

“Türk milletinin eşsiz evladı Atatürk maddi hayata gözlerini kapadı. Bütün memleket matemlerin en acısını yaşıyor. Bu milli ziyan yürekleri yakan tesirini unutmaya imkan yoktur. Büyük kurtarıcının sağlığında kendisine sonsuz bağlılığını gösteren Türk milleti, ölümünden sonra da onun aziz hatırasına karşı daima hürmet etmek suretiyle bu teessürünü izhar edecektir.

Atatürk yıllarca evvel bir gün her fani gibi etten ve kemikten ibaret olan Mustafa Kemal'in öleceğini söylemişti. Fakat aynı zamanda manevi olan Mustafa Kemal'in daima yaşayacağını teşhir etmişti.

Bu suretle bugün milli matem tesellisini de gene kendi hayatında millete göstermişti. Şimdi kalplerimizdeki ıstırapı bir dereceye kadar teskin edecek olan işte onun bu tesellisidir.

Türk milleti Atatürk'ün her vakit izinde yürüyerek ve izini muhafaza ederek ona karşı olan minnet ve şükran vazifesini yapacaktır.

Atatürk'ün hastalığı ağırlaştığı sıralarda birçok kimseler birbirlerine “Acaba Büyük Kurtarıcının bir vasiyeti var mı?” diye soruyorlardı. İhtimal ki şimdi de aynı suali tekrar edenler bulunacaktır. Milletin Atatürk'ten bekleyeceği vasiyeti Atatürk ölüm döşeğinde değil, hastalığından çok zaman evvel yapmıştır. Büyük Nutuk adıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin büyük kongresinde bizzat millete karşı okuduğu o büyük eser ile bu vasiyet son bir tek cümle olarak hülasa olunmuştur ki, bu da Türkiye Cumhuriyeti ve kanunlarının muhafazasıdır.

Hayatında Atatürk'ü sevenler Türk milletinin hâlâsını onun izinde yürümekte bulan ve bilenler ölümünden sonra en büyük eseri olan Cumhuriyet rejimini muhafaza

²⁸¹ F. R. Atay, *Ulus*, 11, 11, 1938, s.1; Akşam, 11, 11, 1938, s.1.

ve müdafaa etmeyi kendilerine en büyük milli bir vazife bilecekler ve Atatürk'ün mukaddes eseriyle mukaddes vasiyetini nesilden nesile naklederek yaşatacaklardır.”²⁸²

Aynı gün Cumhuriyet Gazetesi baş yazarı Yunus Nadi de “Büyük Şefin Ölümü Önünde” adlı baş makalesinde şöyle yazmaktaydı:

“Büyük Türk milleti her manası ile büyük evladı, Atatürk'ün ölümüyle büyük matem içindedir. Gözlerimizden kanlı yaşlar akarak ifade ettiğimiz bu hakikatin sonsuz teessürleri arasında gene Atatürk'ün mütemadiyen karşımızda yükselen, çepeçevre her tarafımızı kaplayan beşiş ve asil siması ile avunabiliyoruz. Memleket ve millet onun manevi varlığıyla o kadar kaynaşmıştır ki her tarafta onu ve eserini görerek; <<Hayır; Atatürk ölmemiştir, o, işte bütün canlılığıyla gözlerimizin önünde yaşıyor>> diyeceğimiz geliyor. Halbuki aziz ulu Şefimiz hayata gözlerini kapamıştır. Bu bir hakikattir, hazin ve acı bir hakikat. Demek hayal ile hakikat arasında bocalıyoruz. Bununla beraber bu hayal kuru bir teselli veya aldatıcı bir malihulya değildir. Atatürk fani olan şahsiyeti ile değilse ebedi olan eserlerine nakl olunmuş maneviyatıyla aramızda yaşıyor ve yaşayacaktır: Türklüğün devamı müddetince, yani sonsuz zamanın bütün imtidadında.

İnsan olarak fikirden önce ve tabii teessüs her düşünceye takaddüm eden bir hassasiyetle, etten, kemikten ve sinirden müşekkiliz. Atatürk sevgisiyle o kadar mesuduz ki onun, heyhat, son krizde artık beklenen, ölümü haberiyle nutkumuz tutularak ve aklımıza durgunluk gelecek veçhile sarsıldık.

Bugün 9,25'te Ankara garına giren İstanbul treniyle Ankara'ya çıktuktan sonra tereddüd dakikalarında kimse yüksek ses ile diğerine hitap edemiyor, hatta herkes yekdiğerleriyle konuşmaktan mütehaşi birer hayalet gibi geziyordu. Alınmasından korkulan zalim ve acı haber nihayet, bilmiyoruz ki nereden ve nasıl, bir kabus sıklette ortalığa düştü değil de adeta çöktü. Bir aralık uğradığımız mecliste ayaklarının ucuna basarak yürüyen arkadaşların gözleri bulutlu, ağızları kenetli, boğazları tıkalı, neredeyse hafakandan boğulacakmış manzaralarına tahammül etmek imkanı yoktu. İnsanın üstüne dağlar devrilse bilmiyoruz bu kadar sıkabilir ve ezebilir miydi? İşte et, kemik ve his tarafımız. Bu derin ve yüksek ıstırabı ancak bol göz yaşları yıkayıp hafifletebilir...

²⁸² Asım Us. “Büyük Yas.” *Kurun*, 11, 11, 1938, s.1.

Bununla beraber Atatürk'ün ölümünde şu hususiyet var ki biz onu aramızdan sökölüp gitmesi elemiyle asla teselli bulmayacak gibi sıkılır sızlanırken Büyük Şef kah şen ve beşuş, kah vakur ve amir çehresiyle mütemadiyen karşımızda tecelli ederek, etrafımızı alarak, benliğimizi ihata ederek hep bize sıkılıp kalmamak, sızlanıp durmamak lüzumunu ihtar ediyor. Burada varlığımızın fikri ve manevi tarafına geçiyoruz. Her zerresinde bir Atatürk tablosu parlayan büyük memleket ve millet eserinin eserinin içinde kendimizi daima Büyük Şefle karşı karşıya görüyoruz, hep beraber buluyoruz.

Gene o emrediyor, biz yapıyoruz ve yapacağız gibi geliyor bize. Mevzuu maddi olmayan bu görüşün yalnız avutucu bir hayal olmadığını söylemek lazım. Bütün kalbimizle hissediyor ve olanca gururumuzla inanıyoruz ki bu manevi görüş, ölümün ifade ettiğinden asla az olmayan diğer bir hakikati ifade ediyor. Ellerimle tutacak gibi görüyor, anlıyor ve inanıyorum ki fani şahsiyetinde vefat eden Büyük Atamız manevi varlığında asla ölmemiştir, o baştan başa bütün memlekette, bütün milletimiz içinde manevi varlığının olanca kudretiyle yaşamakta devam ediyor. Hür, müstakil ve inkılapçı Türkiye onun eseridir. O, bize ve gelecek nesillere emanet olan bu büyük eserlerinin içinde ebediyete namzet bir hayatla yaşayarak bize kuvvetli prensiplerinin daima ve daima nurlu direktifleriyle rehberlik edip gitmekten bir gün bile fariğ olmayacak ve böylelikle aramızdan bir an bile eksik olmayacaktır. İşte Türk milleti içinde ve Türk milleti için Atatürk budur.

Ey büyük Türk milleti! Atatürk'ün ölümüyle derdin, kederin ve matemnin büyüktür. Ancak teselli vesilen de küçük değildir; Atatürk sana üzerinde şaşmadan asırlar ve asırlarca yürüyeceğin eserler ve prensipler bıraktı.

O eserler ve prensipler üzerinde çalıştıkça sen bugün matemini tuttuğun aziz Büyük Evladınla adeta kucak kucağa yaşamakta devam edeceksin.

Ey Türk genci! Sen tarihin en büyük insanından mukaddes bir emanet ve en fena şartlar içinde dahi behemehal yerine getirilecek muazzez bir emir ve işaret aldın. Atanın manevi ve uhrevi gözleri sana dikilidir. Elbette sen vazifeni nesilden nesle daha mükemmel yapmak suretiyle, onun ruhunu şad ettiğin kadar vatanını ve milletini mesut ve bahtiyar kılacaksın.

Ve nihayet kah şen ve beşuş, kah vakur ve amir mütemadiyen karşımda tecelli eden Atatürk'e hitap ediyorum: Ulu Şefimiz, bizi bırakıp gitmeden çok mükedder ve

matemliyiz. Amma bu hüzn ve hasreti hep senin gittiğin yolda yürüyecek, senin bıraktığın istiklal ve inkılap eserlerini her gün daha mükemmel, daha kuvvetli ve daha yüksek yaparak yenmeye çalışacağız. Büyük Türk milletini, tıpkı senin umduğun ve istediğin gibi, behemehal dünyanın en büyük milletleri sırasına koyacağız.”²⁸³

3.2.2. İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Atatürk’ün ölümünden iki gün sonra 11 Kasım 1938’de Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Cumhurbaşkanı seçmek için toplandı. Saat 11.00’da toplanan meclis 348 milletvekilinin oyuyla İsmet İnönü’yü Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı’na seçti. Türkiye’nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü meclise hitaben yaptığı konuşmada:

“Büyük Türk milletinin muhterem vekilleri,

Arkadaşlığımızla müftechir olan, şerefli vazifemizde kendi nefsi için bahtiyarlık bulan bu arkadaşınıza devletin en yüksek vazifesini tevdi etmek teveccühünü gösterdiğinizden, sizlere şimdiden çok samimi şükranımı takdim ederim.

Omuzlarımda hissettiğim ağır vazifeyi ifa ederken, tek istinadım, büyük Türk milletinin itimadı ve bunun, sizin yardımınızla ve sizin dilinizden ifadesi olacaktır.

Bu anda Atatürk’ün hatırası, teselli bulmaz acılarla dolu olan kalbimizin aziz timsalidir. Atatürk fevkalade hizmetlerini bugünkü Türk devletinin bünyesinde tam ve temiz eserler olarak tecessüm etmiş görüyoruz. Kadir bilen ve büyük evlat yetiştiren milletimizin yüreğinde, <<Kemal Atatürk>> adı, sevgi ve hürmet içinde ebedi olarak yaşayacaktır. Şükran ve tazim hislerimi söylemeye çalışan sözlerimin sizin muhabbet ve takdir duygularınızı da aksettirdiğine de eminim.

Muhterem arkadaşlar, devlet ve milletimizin insaniyet ve medeniyetin, asil hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine kat’i inancım vardır.

Büyük ve kahraman bir milletin hizmetinde bulunuyoruz: Türk vatanının bölünmez, hiçbir tecavüze tahammül etmez, hiçbir zor karşısında milli haklarından vazgeçmez mahiyeti, her zamandan ziyade taze ve canlıdır.

²⁸³ Yunus Nadi. “Büyük Şefin Ölümü Önünde.” *Cumhuriyet*, 11, 11, 1938, s.1-7.

Türk milleti devlet kurmak, vatan korumak kudretinde, kendi cevherindeki kıymet ve faziletlerle istinad eden yapıcı ve yaratıcı bir millettir. Sulh ve terakki yoluna bütün gayretlerini asil bir surette vakfetmiş olan milletimiz mecbur olursa, kendisi ve şanlı ordusu geçmiş kahramanların hayranlığını celbedecek yeni kahramanlarla dolu olan fedakar göğsünü en parlak vazifelerle süslemeye hazırdır.

Türk milletini az zamanda büyük bir medeniyet seviyesine yükseltmiş, Türk milletine en kısa yoldan temiz cemiyet hayatını, feyizli terakki yollarını açmış olan inkılaplar, kalp ve vicdanlarımızın en aziz varlıklarıdır.

Arkadaşlarım,

Millet hizmetinde vazifelerin iyi ifa olunmasını emel edinmek başlıca kaygımızdır.

Sükun, istikrar ve emniyet içerisinde çalışmaktan başka arzusu olmayan milletimizi anarşiden ve cebirden uzak, bütün vatandaşlar için müsavi bir emniyet havası içinde bulundurmayı, Cumhuriyetin en kıymetli nimeti biliyoruz.

Vatandaşlar arasında muhabbeti genişletmek ve derinleştirmeyi en şerefli vazife sayıyoruz.

Arkadaşlar,

Türk milletinin en feyizli hazinesi: Büyük Millet Meclisidir.

Geçmişte büyük zorlukları yenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, gelecekte de büyük saadetlerin, zafer ve muvaffakiyetlerin başlıca kaynağı olacaktır.”²⁸⁴ diyerek, Türkiye’nin Atatürk sonrasında da aynı kararlılıkla yoluna devam edeceğini vurgulamıştır.

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesi Atatürk sonrası Türkiye’nde çıkması beklenen muhtelif tehlikelerin bertaraf edilmesine vesile olmuştur.

²⁸⁴ *Ulus*, 11, 11, 1938, s.1-3.

3.2.3. Atatürk'ün Ölümünün Yurt İçindeki Yankıları

Atatürk'ün ölüm haberinin duyulması üzerine Türkiye'nin her tarafında bütün daire ve işyerlerindeki Türk bayrakları yarıya indirildi. Avrupa radyoları da Atatürk'ün ölüm haberini dinleyicilerine duyurdu.²⁸⁵

Atatürk'ün ölüm haberi yarım saat gibi bir sürede bütün yurttan duyuldu. İstanbul halkı öncelikle bu haberin doğru olduğuna inanmak istemedi. Gazetelerin bulundukları yerlere toplanan halk, burada ölüm olayının gerçek olduğunu teyit ettirdiler.

En kalabalık yerlerin başında da Anadolu Ajansı'nın önü gelmekteydi. Atatürk'ün ölümü üzerine hükümet tarafından hazırlana tebliğ bir kağıda basılmış ve halka dağıtılmaktaydı. Bu elim olay üzerine akşam gazeteleri ikinci baskılarını yaptılar.

Başkent Ankara halkı şehrin merkezi konumundaki Ulus'ta bulunan Atatürk heykelinin etrafında toplanarak ağlaştılar.

Herhangi bir resmi tebliğ olmamasına rağmen Ankara'daki bütün sinemalar kapandı. Gazinolar ve kahvehaneler boşaldı. Ankaralıların bu acılı hali gece yarısına kadar devam etti.

Atatürk'ün ölümü üniversite öğretim görevlileri ve öğrencileri arasında da büyük bir teessüre sebep oldu. Bu üniversitelerin başında da İstanbul Üniversitesi gelmekteydi. Ölüm haberinin duyulması üzerine üniversite hocaları gözyaşları içerisinde dersleri terk ettiler. Öğrenciler de koridorlarda toplanarak bu acı durum karşısında topluca ağladılar.

Üniversite gençliği gruplar halinde Beyazıt Meydanı'nda toplandılar. Saat 12'ye doğru üniversite talebeleri konferans salonuna gelerek salonu doldurdular. Gençlerden biri kürsüye çıkarak:

“Büyük Şef, büyük adamların Başbuğu Atatürk öldü. Gözyaşlarım bundan duyduğum yüksek kederi anlatıyorsa ne mutlu bana!... Hepimiz burada o ölüye, Atatürk'ün ölümüne ağlamak istiyoruz. Arkadaşları bir dakika sükuta davet ediyorum.” demesi üzerine salon sessizliğe gömüldü. Bu sessizliği bozan tek şey; susturulamayan hıçkırıktır idi.

²⁸⁵ *Akşam*, 10, 11, 1938, s.1.

Bir süre sonra üniversite rektörü salona gelerek kürsüye çıktı ve acıklı bir konuşma yaptı. Ardından da İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın gönderdiği telgraf okundu. Telgrafın okunmasının ardından salon yavaş yavaş boşaldı.²⁸⁶

Atatürk'ün ölüm haberini radyodan öğrenen İzmirliiler büyük bir acıya boğulmuşlardı. İzmir'deki bütün resmi binalarda, parti, Halkevi ve limandaki gemilerde bulunan bayraklar yarıya indirildi. İzmir'de bulunan yabancı devlet konsolosluk temsilcileri de valiyi ve Halk Partisi il başkanlarını ziyaret ederek taziyelerini bildirmişlerdi.

İzmir şehir meclisi üyeleri öğleden sonra yaptıkları toplantıda Atatürk'ün acı kaybı karşısında beş dakika saygı duruşunda bulundular. Şehir meclisi azaları bu elim kayıp karşısında gözyaşlarını tutamamışlardı.

Atatürk'ün ölüm haberi yurdun dört bir yanında olduğu gibi, milli mücadele için çıktığı Samsun'da da büyük bir üzüntüye neden olmuştu. Radyodan aldıkları bu üzücü haber üzerine Samsunlular şehirdeki bütün bayrakları yarıya indirmişlerdi. Atatürk anıtının önünde toplanan kadınlı erkekli Samsunlular gözyaşlarını tutamamışlardı. Şehirdeki mağaza ve dükkanlar hiçbir emir olmamasına rağmen sahipleri tarafından kapatılmıştı.

Zonguldak'ta ise başka bir matem vardı. Atatürk'ün ölüm haberinin duyulması üzerine bütün dükkanlar kapanmış, herkes radyolarının başına toplanarak bu elim haberin doğru olup olmadığını kesin olarak anlamak için pür dikkat kesilmişti.²⁸⁷

Kurun Gazetesi yazarlarından Hakkı Süha Gezgin, Atatürk'ün ölümünün Türk halkı üzerindeki etkisini dile getiren “Vatan En büyük Evladını Kaybetmedi” adlı yazısında şöyle diyordu:

“Atatürk gözlerini yumdu. Onun gibi bir adam için “öldü” sözü, daha asırlarca zaman söylenemeyecektir. Çünkü ölüm, ancak acizleri, esersizleri, söndüren bir son nefestir. Onun gibi arkasında koca bir vatan toprakları üstüne şanın, şeref, akıl ve zekanın, kudret ve iradenin en yüksek eserlerini yazan bir yaratıcıya ölüm, elini süremez.

²⁸⁶ *Kurun*, 11, 11, 1938, s.5.

²⁸⁷ *Akşam*, 12, 11, 1938, s.5.

Onu içine alan Türk toprağı, bir kere daha kutsallaşacak. Bin kere daha kıymetlenecek.

Atatürk, tarihimizin göğsünde kah bir kahraman gibi, kah bir kurtarıcı gibi, bazen bir inkılapçı olarak, fakat en çok bir yaratıcı olarak dolaştı.

Eski cihangirlerin bastığı yerde ot bitmezdi, Onun geçtiğı yollar cennete döndü.

Dün ölüm haberi, ortalığa yayılınca memleket büyük bir acıyla sarsıldı. Yollarda miniminiler ağlıyor, gençler ağlıyor, orta yaşlılar, ihtiyarlar ağlıyor. Adam dolu sokaklar, bir sancı kıvranışıyla bükülüyorlardı. Yara ve acı, her tarafta, her yüzde, her şeyde görünüyor.

Başlar, yarı inik bayraklarda bir saniye durduktan sonra öne eğiliyor, herkes, kendi gözyaşlarını çiğneyerek yürüyor.

Dünyadan bu kadar insan gelip geçti... Hiçbirisi arkasında bütün bir ülkeyi böyle bir tek yürek haline koymadı.

Bugün Türk'ün yası var. Derilerimiz, pertavsız adeseleri gibi bu haberin acısını, alev ve ateş yaparak içimize döküyor.

Yalnız bir öksüz gibi değil yetişkin bir evlat gibi Büyük Atamızın ardından ağlıyoruz. Yetişkin insanların bu türlü kayıplar karşısındaki ıstırapları elbette, küçüklerin acısından çok daha derin ve çok daha parçalayıcı olur. Fakat olgun kafalar ve doğrulmuş ruhların kendilerine göre zengin teselli kaynakları da vardır.

Biliriz ki Atatürk ikidir. Biri etten kemikten Atatürk ki bir beşikle bir mezar arasına atılmış ömür köprüsünden geçecek ve doğduğu gibi ölecektir.

Öteki Atatürk'ün ise, ölümle, mezarla, hiçbir alakası yoktur. O, ebedidir. Türkiye için, Türk milleti için olduğu kadar, dünya için ve insanlık için de ebedidir.

Atatürk'ün manevi şahsiyeti, bu vatanın topraklarına nurdan bir tohum gibi girmiş, başak, filiz vermiş, çiçek açmış ülkeyi baştan başa donatmıştır.

Onunla bizim aramıza hiçbir zaman bir mezar giremeyecektir.

Ölülerin vasiyetleri, sağların emirlerinden ziyade kuvvetli olur.

Atatürk, vakit vakit bu acı gününü hatırlamış ve millete bu akıbetten sonraki vazifelerini de hazırlamıştır.

Gençliğe hitabesi, dünyada bırakılmış vasiyetlerin hepsinden üstün bir ruh ve fikir büyüklüğü taşır. Ciltler tutan Nutku da başımız sıkıştıkça, baş vuracağımız bir şifa kaynağıdır.

Bugün vatan, en büyük evladını kaybetmedi. Onu sadece göğsünün derinliğine çekip aldı.

Tarih, gene onun izlerinde yürüyecek, kurtarıp yetiştirdiği millet, gene onun kumandası altında zamanı, medeniyeti, hakla ve şerefi fethedecektir.

Çünkü Ankara’da, Sivas’ta, İzmir’de, İstanbul’daki Atatürk neyse, bizim için “ahiret” teki Atatürk de odur.”²⁸⁸

Atatürk’ün ölümü yalnız Türkiye’deki Türkler tarafından değil yurt dışındaki ve henüz anavatana katılmamış olan Hatay’da da büyük bir üzüntüyle karşılanmıştı.

İsviçre’nin başkenti Cenevre’deki Türk öğrenciler Atatürk’ün ölümü üzerine bir beyanname yayınlarak:

“Biz Türk gençliği Atatürk’ün şahsında Cumhuriyetin yaratıcısını ve milletin sadık bir hadimini kaybetmekteyiz. Bu tamir kabul etmez ziyân heyecanı ile mütehassis olarak hatırası ilelebet kalbimizde yaşayacak olan kurtarıcımızın bize emanet ettiği eseri muhafaza etmeyi taahhüt ederiz.” diyerek Türk gençliğinin Atasına ve Cumhuriyetine olan bağlılığını dile getirmişlerdi.

Atatürk’ün ölümünün en çok üzüntü uyandırdığı yerlerden biri de Hatay’dı. Atatürk’ün Türkiye’ye katmak için hastalığının en ağır döneminde bile durmadan çalıştığı bu vatan toprağı üstüne Atatürk’ün ölümüyle kara bulutlar çökmüştü.

Atatürk’ün ölüm haberinin Hatay’da duyulması üzerine bütün dükkanlar kapanmış, bayraklar yarıya indirilmiş, cami ve kiliselerde Atatürk’ün ruhuna dualar okunmuştu.

Dini ve mezhebi ne olursa olsun bütün Hataylılar, Atatürk’ün ölümü karşısında gözyaşlarına boğulmuşlardı.²⁸⁹

Atatürk’ün ölümü en çok Türk gençliğini üzmüştü. 13 Kasım 1938’de Taksim Meydanı o güne kadar eşine az rastlanır bir kalabalık genç topluluğuyla hınca hınç

²⁸⁸ Hakkı Süha Gezgîn. “Vatan En büyük Evladını Kaybetmedi.” *Kurun*, 11, 11, 1938, s.8.

²⁸⁹ *Akşam*, 14, 11, 1938, s.4.

doldurulmuştu. Taksim Meydanı'nı dolduran binlerce genç bir yandan Atatürk için gözyaşlarını akıtırken, öte yandan hep bir ağızdan İstiklal Marşımızı okumuşlar, Atatürk'ün emaneti olan Türkiye Cumhuriyetini ilelebet yaşatacaklarına yemin etmişlerdi. Gençler burada yaptıkları yeminde şöyle diyorlardı:

“Biz, Türk gençliği, Atasının bıraktığı mirasa, Onun Cumhuriyetine, Onun inkılaplarına, Onun kudretli ve kuvvetli rejimine daima sadık; toprağına kanımızı, istiklaline canımızı vermeye şerefimiz, gençliğimiz, namusumuz ve Türklüğümüz namına yüce abidenin önünde söz verip and içiyoruz.”²⁹⁰

Kurun Gazetesi yazarı Hakkı Süha Gezgın, “Gençliğin Andı” başlıklı yazısında Taksim'deki Türk gençliğinin yaptığı büyük mitingi şöyle dile getirmekteydi:

“Cumhuriyet abidesinin önü... Kaynayan, uğıldayan ve zaman zaman büyük meddicezirlerle yükselip çalkalanan bir gençlik mahşeri... Bunlar, gönüllerinde çınlayan bir “sur”un sesine uyarak gelmişlerdi. İçlerinde aşk, gözlerinde yaş ve dillerde ateş vardı.

Karşılarındaki anıtın bütün tarihi hülasa eden engin manasını, ruhlarına sindire sindire konuştular. Dertlerini döktüler ve bu dökülen dertleri, tekrar toplayarak and içtiler.

Manevi ufuklarımızda, dehasının şimşekleriyle hiç bitmez, parıltısı eksilmez, bir şenlik aydınlığı bıraktıktan sonra göçen “ATA”, gençliğin ruhuna bir kanat gibi girmişti. Onları, kendi dehasının ulaştığı arşa kanatla yükseltti. Gençlik geçmişi, bugünü, yarını onun tuttuğı adeselerden seyretti.

Ata'nın her fırsatta, her vesilede onları hatırlayışı, ele alışı, hedef gösterişi hep bu yüzdendi.

Tabii ömürlerle bir millet tarihi arasındaki hazin tezağı, o herkesten daha iyi anlamıştı. İnkılabı, cumhuriyeti gençliğin yüreğinde bir ideal aşkı yaymaktaki acelesi, bu anlayışın en güzel örneğidir.

Bana öyle geliyor ki gençliğin toplantı yeri, ideal “tur”u olarak ”Taksim”i seçmeleri şuurlu bir şeydir.

²⁹⁰ Nadir Nadi. “En Büyük Eseri.” *Cumhuriyet*, 14, 11, 1938, s.1.

İstanbul meydanlarının en darı, büyük ruh ve gövde denizlerinin çalkanışları için en elverişsizi olduğu halde Taksim de toplandılar.

Çünkü abide oradadır. Abide Ata sağ olduğu müddetçe yalnız geçmişin timsali idi. Fakat bugün, onda istikbalin tarihi var.

Ata ile İsmet, orada yan yanadırlar. Beraber başladıklarını beraber bitirmişlerdir. Tam bir eseri de o granit, mermer ve tunç alemin üstünden seyrediyorlar. O tunç alemde inkılap ve zaferi paylaştıran bir tenasür de var. Ata, İsmet'i en tabii bir halef olarak benimsemişti.

şimdi önünden gençliğin heyecanlı çağlayanlar gibi geçtiği abidede böyle canlanan ve hayata giren bir manada duyulur.

Bizde “İnkılap ve cumhuriyet”e bağlılık artık yemin ve ant istemez bir hayat icabı olmuştur. Bence, and ancak o büyük ruhu bir kere daha anmak, bir kere daha o büyüklükle yükseltmek için tekrar ediliyor.”²⁹¹

Atatürk'ün ölümü ulusal basında olduğu kadar taşradaki gazetelerde de büyük bir yankı buldu. Konya'da yayımlanan Ekekon Gazetesi de Anadolu insanının duygularını dile getirdi. Ekekon Gazetesi ana sayfadan Türk milletine baş sağlığı dilerken, gazetenin yazarlarından “Atatürk Ölmedi” başlığı altında duygularını şöyle dile getiriyordu:

“Milletimin yası var: Atası öldü. Atatürk öldü. Milletimin yası var ve hiçbir milli yas, hiçbir milletin bu derecede hakkı olmamıştır. Ağlıyoruz... Gözlerimizden çıkan yaş alelade bir fani için dökülmediğinden kıvrıla kıvrıla kalbimize akıyor...

Ecel, on sekiz milyonluk Türkün önüne geçemediği kuvvet; nihayet bizden Atamızın, Atatürk'ümüzün cismini ayırıyor. Milletimin yası, milli ağıdımız bundandır.

Atatürk ölmedi... Gözlerimizin önünden çekilen ulu şef; bütün enerjisi ve mukaddes ölküsü ile Türk milletinin ruhuna, Türk milletinin en içine girdi... Orada, Türk milleti kadar Türk milletinin ömrünce yaşayacak...

Ey Ecel, Ey Eceller Ordusu!..

Sen onu yalnız aramızdan ayırabildin. şimdi hepimizin en içine giren o; hepimizi bir Atatürk yapıyor”²⁹²

²⁹¹ Hakkı Süha Gezin. “Gençliğin Andı.” *Kurum*, 15, 11, 1938, s.7.

Niğde’de yayın yapan Niğde Gazetesi Atatürk’ün ölümünün ertesi günü ilk sayfasında yayınladığı yazıyla Anadolu insanının duygularını dile getiriyordu. Bu yazıda şöyle denilmekteydi:

“Bugün Türklüğün medeniyete, insanlığa, tarihe armağan ettiği büyük bir Güneşin bir daha doğmamak üzere gurup ettiği gündür...

Tabiatın zalim kanunlarının yavaş yavaş ufka yaklaştırdığı bu Güneşin, huzmelerini ta kalplerine ilâştirerek, seyrini değıştirmek için didinen, çırpınan Türk milleti tabiatla hükmedememenin büyük ızdırabile göz yaşını kalbine akıtmaktadır.

Evet, bugün çocuğı, genci, ihtiyarı, kadını, erkeğıyle bütün Türk alemi, büyük Atatürk’ün aralarından ebediyen süzülen munis varlığın hüsrânı ile çırpınmaktadır.

Bugün Atatürk’ün maddi varlığından ayrı düşen ve milyonlarca Türk’ün kalbinde yer alan manevi varlığını elemli çırpınışları ile boşalan göz yaşları bütün Türk yurdunu sulamaktadır.

Atatürk’ün aramızdan ebediyen ayrılışının kalplerde açtığı yara çok derindir.

Fakat bu yaraları saracak, varlığımızı kaplayan ızdırları dindirecek en müşfik eli yine büyük ölünün bütün Türklüğü en samimi bir anne şefkati ile kucaklayan manevi varlığında aramak lazım gelir.

Atatürk hayatında büyük mucizeler yaratmıştır. Büyük dehasının meydana getirdiğı bugünkü Türk camiası onun ölümü karşısında çırpınırken bile milli varlığına, istikbale müteveccih vazifelerini en aydınlık bir şuurla göz önünde tutan bir vekar taşımaktadır. Bu, böyle hazin anlarda tarihin kaydetmediğı nadir ve pek müstesna bir haldir.

Hakikaten içinde bulunduğumuz elemi, ızdırabı dindirecek en müessir teselli çarelerini yine büyük ölünün varlığında bulabiliriz..

Acınacak, elem duyulacak ölüm, dolambaçlı hayat yollarında iz bırakmayan, topluluk içinde yüklendiğı büyük vazifeleri başaramayan hayatlara son veren ölümdür.

Arkasında kendi eseri olan 18 milyonluk bir Türklük, onun en modern bir devleti, bütün insanlığa şamil bir tesir bırakarak ebediyete süzülen bir varlığın kalplerde yarattığı duygu, elem değıl, ancak vakur ve ebedi bir hürmet duygusudur. Bugün

²⁹² Ömer Keskin “Atatürk Ölmedi” *Ekekon*, 11, 11, 1938, s.1.

bizimle beraber, bütün Türklüğün böyle vakur bir hürmetin huşuu içinde bulunduğunu görmek tarihe ibret dersi verecek en büyük bir hadisedir.

Kendimizi elem, yeis dalgalarının meçhul akıbetlerine salıvermek, bir an bile olsun onun büyük dehasının ilhamı bulunan milli vazifelerden tekafül etmek Türk yurdunu ve Türk benliğini müşfik bir anne gibi kucaklayan samimi ruhuna karşı büyük bir hürmetsizlik olur.

Atatürk'ün eserlerinde fani varlığına bağlı bir zaman hududu aramak onun yarattığı büyük inkılabı karşı acı bir imansızlık olur.

Atatürk yarattığı Türk inkılabını tam ve kati olarak yapmıştır. Onun büyük dehası inkılabın esaslarını öyle sağlam bir temel üzerine kurmuştur ki: Türk'ün varlığını bu inkılaplardan ayrı tasavvur etmek şuursuzluğun en büyüğü ile ekiz bir düşünüş olur. İnkılaplarımız onun bize hız veren manevi ilhamı altında durmadan yürüyecektir.

Çünkü Türk'ün aklı selimi, vakarı bütün dünyaya örnek olan yaratıcılığı artık taazzu etmiş, milli varlığına, istiklaline, şerefine en uygun hattı hareketi benimsemiş bulunmaktadır.

Türk milletinin genci, ihtiyarı, kadını, erkeği inkılap ve milli birlik yolunda vazifelerini almış bulunmaktadırlar. İçinde bulunduğumuz büyük matem bu vazifeler önünde bize hız veren, bizi bu uğurda birleştiren bir kuvvet olacaktır.

Büyük Millet Meclisi'nin kurucu varlığı, esas teşkilat kanunun yaratıcı tesiri, devletin yürütücü sultanı altında birleşmek bütün Türklük için bugün en mukaddes bir vazife, istiklal ve milli şerefe karşı en büyük bir vicdan borcudur.

Atatürk'ün kalbimizde yaşayan manevi varlığını şad etmekte ancak bununla mümkündür.²⁹³

Ekekon Gazetesi 12 Kasım'da ana sayfadan yayın yayınladığı uzun bir yazıyla Konya halkının ve bütün Türkiye'nin duygularına tercüman oldu. Bu yazıda şöyle deniliyordu:

“Atatürk'ü kaybettik; henüz onun adını heceleyenlerimiz bile dünden beri ona ağlıyorlar, göz yaşı döküyorlar. Bu samimi levha, bir millet yasının, masum, temiz, mini mini gönüllere kadar yayılan en asil ve ulvi tezahürüdür.

²⁹³ *Niğde*, 11, 11, 1938, s.1-2.

Fani Atatürk, ne yazık ki artık aramızda görünmeyecektir; bu, tabiatın mukadder bir akibetidir. Fakat ebedi Atatürk, daima bizimle beraberdir; ve geleceklerimizle biledir.

O, bir devri kapadı, bir devri açtı. Açtığı devirle yıkılan karanlıktan bir milletin mucizeli eli ile, yeni baştan doğuşuna, yükselişine tarihi ve cihanı şahit kıldı. Bütün fani ömrünü, milletin yolunda harcadı. Her şahsi endişeyi, her hodkam temayülü bu uğurda bertaraf etmek, feda etmek gibi insanlık kemalinin erişilmez üstünlüğünü verdi, gösterdi.

Ölümüne hakkıyla ağlayan, yas tutan Türklük ve vatan, onun yaşayan manevi varlığında her zaman milli ve tarihi ülküsünü bulur.

Ömrünün her safhası bir tarih, her faslı insanlığın şerefli bir misalidir. Bir millet onun kadar değeri yüce bir evlat yetiştirmekle ancak bahtiyar olur. O bahtiyar millet, bu bahtiyarlığının fani timsalini bugün yitirdi; fakat kendisine yükselme yolunu açan yüce evladının adını, ebediyete bağladı.

Atatürk adı, Türklüğün bugün de, yarın da bütün nesilleri boyunca sürecektir olan milli ideal sembolüdür.

Onun en büyük eseri Cumhuriyet ve inkılap, Türklüğün mihrabıdır: Ve her şeyden üstün tuttuğu Milli Hakimiyet ve Milli irade vediasıdır.

Bu yurтта her şey onunla başladı, onunla konuştu, onunla bütünleşti. Gene onun ebedi varlığıyla, ruhiyle sürüp gidecektir. Millet ve Atatürk bölünmez ve ayrılmaz iki mefhumdur; ve bu iki mefhum, yaşama, medenileşme ve ilerleme yolumuzda sonsuzluğa koşan meşalemiz, ruhlarımızın mukaddes andı, davamızın bayrağıdır. Müstakil yurt, müstakil millet, müstakil devlet tezini ilk önce konuşan, gerçek eden son asırdaki milli dehamız odur.

Kurduğu esaslar, şahsi değil; tarihimizin onun hüviyetinde toplanıp aydınlanan özüdür. Bu esaslar üzerinde milletçe yürürken onun bütün hayatı müddetince iman kaynağı olan milli kudretimize güvenerek, dayanarak yükselmekte devam edeceğiz.

Atatürk, ölümüyle bizi yaslandırdı; fakat her güçlüğü, felaketi eşiz metanetiyle eriten ve yıldırان hayatı daima bize misal kalacaktır!

O, milletin arzu ve iradesini, siyasi, iktisadi, içtimai olgunlaşmasını her şeyden üstün tuttu.

Esas teşkilat yasamız, bu üstünlüğün tam ve sadık bir ifadesi, Büyük Millet Meclisi tek mümessili ve kararların teminatıdır.

Büyük acımızı, kaybımızı milli gücümüzün onun eliyle içerde ve dışarıda her yönden yükselen mertebesi telsiye eder.

Milletinin kalbi ona en ulvi bir metfendir. Fakat kafamız ve iradelerimiz kurduğu rejimin prensipleriyle manevi varlığına, ebedi adına bağlıdır; ve onun icaplarını yerine getirmeye borçludur ve muktedirdir.

Atatürk, sonsuz bir ilerlemenin mütemadi bir hamle ve yükselişin fani bir ömür içinde en zengin ve en belîğ görünüşüdür. Onun bugün gözlerini hayata kapayan maddi cismi önünde Türklük kanayan kalbiyle, yükselttiği gençliği, mümtaz ve kahraman ordusuyla büyük adını tarihe karşı and ederek, eserlerinin, emanetlerinin tek koruyucusu olarak eğilmekte ve istikbale onun maneviyatının metaneti içinde bakmaktadır.”²⁹⁴

Atatürk’ün ölümünün üzerinden on günü aşkın sürenin geçmesine rağmen Türk insanı üzerindeki Atasını kaybetmenin verdiği üzüntü devam etmekteydi. 21 Kasım Pazartesi günü binlerce Niğdeli Cumhuriyet alanındaki Atatürk büstünün etrafında toplanarak Atatürk’ü andı.²⁹⁵ Aynı gün on binlerce Konyalı Atatürk Meydanı’nda toplanarak Atatürk’ü andılar onun emanetine sahip çıkmaya yemin ettiler.²⁹⁶ Kayseri halkı da aynı gün Cumhuriyet meydanındaki Atatürk heykeli etrafında toplanarak Atatürk’ü anma merasimi düzenledi.²⁹⁷

Gazeteler kadar dergiler de Atatürk’ün ölümünün yankılarına tercüman oldular. Niğde’de çıkan Akpınar Mecmuası 36. sayısını Atatürk’ün vefatına ayırdı. Bu sayıda hem ulusal basındaki yankılar yayınlandı, hem de Atatürk’ün ölümünün Niğde’deki yankılarını içeren yazılara yer verildi. Bunların yanında da Atatürk’ün ölümünün dünya basınında nasıl yankılandığını göstermesi bakımından yabancı gazetelerde bu konuyla ilgili çıkan haberlerden alıntılar yaptı.²⁹⁸ Dergideki yazılardan biri de 23 Nisan İlkokulu

²⁹⁴ *Ekekon*, 12, 11, 1938, s.1.

²⁹⁵ *Niğde*, 21, 11, 1938, s.1-2.

²⁹⁶ *Ekekon*, 22, 11, 1938, s.1-4.

²⁹⁷ *Erciyes*, yıl 1, sayı 9, s.251.

²⁹⁸ *Akpınar*, yıl 4, sayı 36, Haziran 1939.

Baş Öğretmeni Hüseyin Ulusoy'un nutkuydu. Ulusoy bu nutkunda Atatürk'ün ölümü karşısındaki teessürünü şöyle dile getiriyordu:

“Yurttaşlar!..

Başınız sağ olsun!..

Bugün Türk milleti, eşsiz ve en büyük evladının fani varlığını kara toprağa emanet ediyor.

Bugün Türk milleti en büyük varlığını; kalbi sızlaya sızlaya, gönlü kanaya kanaya ebediyete sunuyor.

Ey kara toprak!.. Kalk, bütün varlığınla selamla!.. Türklüğün en şanlı adamı, insaniyetin en şerefli evladı, tarihin en yüce kahramanı bağrında yer alıyor..

Ey kara toprak, kıskanıyorum seni!..

Bütün Türklük ağlarken, bütün insanlık ağlarken, bütün kainat ağlarken sen mazhariyetlerin en büyüğü ile bahtiyar oluyorsun..

Ne mutlu sana!.

Ey ölüm,

Zalim pençeni Türklüğün kalpgahına uzattın!.

Fakat şunu bil ki; bu milletin makus talihini yenen, zulmü yenen, taassubu yenen, ceberudu yenen Atatürk seni de yenmiştir.

Bak pençendeki zulmünün mahsulüne!.

Eğer muzafferiyetinin nişanesini bu naaş ile dalgalandırırıyorsan aldanıyorsun!..

Evet, her canlı sana yenilecektir. Fakat bir şeyi yenemeyeceksin!.

Atatürk'ün manevi varlığını!.

Atatürk ölmeyecek, onun manevi varlığı bizimle beraber, Türk'ün yurdunda, Türkün semasında, Türkün kalbinde, Türkün benliğinde daima ve daima yaşayacaktır.

Atam, büyük Atam!..

Seni Türklüğe, Türklüğü sana bağlayan bağlar ne kadar sağlamsa benliğimize saldıgın acı da o kadar derindir Atam.

Atam,

Türk milletinin hangi mukaddes varlığında seni görmüyorum Atam!..

Atam, milli benliğime baksam senin iman dolu benliğini, istiklalime baksam: <<İstiklalden mahrum bir millet uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesbi liyakat edemez.>>

Atam... En mukaddes varlığımı Cumhuriyetimde senin zulmü, saltanatı, cebri, kahrı yenen sonsuz kudretinde görüyorum Atam...

Atam, benliğimin dünyayı aydınlatan güneşinde, düşüncemin kainatı kapsayan ateşinde senin sonsuz görüşünün akislerini görüyorum...

Dilimde senin özünün berraklığını, tarihimde senin varlığının enginliğini görüyorum Atam!..

Yolumuzda senin ışığın, ruhumuzda senin hissin, kanımızda senin coşkunluğun, ülkümüzde senin ülkün var Atam.

Atam büyüsun, çok büyüsun!.. İnsanlığın, tarihin, zamanın hududuna sığmayacak kadar büyüsun Atam.

Atam,

Mezarında rahat uyu!..

Eserlerin yaşayacak; senin neslinin omuzlarında, senin neslinin dimağında, senin neslinin benliğinde ebediyete ulaşacaktır.

Senin eserlerin neslinin kavuştuğu en mukaddes armağanlardır.

Bu armağanlardan Türklüğü ayırmak isteyenler neslinin asil kanından senden ilham alan coşkunluğu içinde kahrolacaktır.

Ey Türk Gençliği... Vazifeni hatırla!..”²⁹⁹

Atatürk’ün ölümüne geniş yer ayıran dergilerden bir diğeri de Kayseri’de yayınlanan Erciyes Dergisi idi. Erciyes, 9. sayısının önemli bir kısmını Atatürk’ün ölümünün yankılarına ayırdı. Atatürk’ün ölümüne ilişkin yazılardan biri de Nuri Cinkıllı’nın “Derin Yasımız Var” başlıklı yazısıydı. Cinkıllı yazısında duygularını şöyle dile getiriyordu:

²⁹⁹ Hüseyin Ulusoy, *Akpınar*, yıl 4, sayı 36, Haziran 1939, s.5-6.

“Öksüz ve Atasız kalan on sekiz milyon Türkün: Bugün kalbi acılı, yaralı. Yalnız acılı ve sızılı değil can evinden vurulan bir kuş gibi derin yara olmuştur. Bütün bir cihanın dilediği, onun hayatı, onun sağlığı, yüreklere ölüm, kalplere durgunluk, yüreklere uyuşukluk, ciğerlere onulmaz yaralar açmıştır.

Onun ölümüne on sekiz milyon Türk ağlıyor. Kainat ağlıyor. Yetim kalan Türk ulusu; kadınıyla, erkeğiyle, çoluğuyla, çocuğuyla, yaşlısıyla ağlıyor, hep ağlıyor...

Asırlar geçse, bu hicran yaşları hiç diner mi? Bu sonsuz sızı hiç söner mi?.. Bütün dünya Türk yasıyla yash. Bütün insanlığın boynu bükük onun iradesiyle kurtulan Türk toprağı bütün zerresine kadar yash...

Çünkü: Türk ulusu Atasını, Türk toprağı kurtarıcısını, beşeriyet sulhun hamisini, en büyük evladını kaybetti. Ona yalnız insaniyet değil, ihtiyar tarih ağlıyor. Faniler ağlıyor. O; yalnız gençlerin değil, yaşlıların değil bütün ulusun canevinde yaşardı. Ona inanımız, sevgimiz çok derindi.

Aziz hemşehrilerim: Acılarınız çok derindir. Sızılarınız çok içlidir. Uçurumlar içinde kıvranan bizleri bir hamlede o çıkardı. Benliğimizi, Türklüğümüzü o tanıttı. Yıkık yurdumuzu fabrikalarla, demir ağırlarla o bezedi. Köylümüzü zehirli kırbaçlardan o kurtardı. Cehaletin karanlığından bizi aydınlığa o çıkardı. Bizi tutulduğumuz illetlerden kurtararak yaralarımıza mehlem oldu...

Kaybettiğimiz ebedi Atamızın acısı asırlarca dinmez, dinemez. Yasımız teselli bulamaz. Yaralarımız kapanamaz.

O! Ebedi Ata ölmedi. Onun aziz ruhu, semadan on sekiz milyon Türkün çırpındığını, göz yaşı döktüğünü, kalbinden kan akıttığını seyrediyor. O! Ebedileşen insan; gözümüzün önünde değil, toprak üzerinde değil, Türklüğün kalbinde benliğinde, canevinde yaşıyor...

Ona! Hiçbir zaman öldü denemez. Ona ölüm yanaşamaz. Ölen fanilerdir. Eversizleri söndüren son bir nefestir. Onun eseri ölmeyecektir. Onun ideali sönmeyecektir. Onun arkasında koca bir vatan toprakları üstünde, şan ve şerefın, akıl ve zekanın, ideal ve iradenin en yüksek eserlerini yapan bir yapıcıya ölüm elini süremez. Onu içine alan aziz vatan toprağı, bir kere daha kıymetlenecek!.. Eski cihangirlerin geçtiğı yerlerde ot bitmezdi. Onun geçtiğı topraklar cennete dönerdi.. köylünün yarasını o sarardı. Düşkünün elinden o tutardı. Gençliğe ideali o verirdi. Ordu hızını ondan alırdı!...

Onun ölümü yıldırım hızıyla bütün vatani sarınca: Türklük canevinden vurulan bir kuşa döndü. Bütün gençlik çırpınmaya başladı!...

Fakat; olgun kafaların, durulmuş ruhların kendilerine göre de teselli kaynakları vardır. Bu da yeni ebedi Atanın ağzından çıkan şu sözdür: <<İki Atatürk vardır: Biri etten, kemikten mürekkep, mezarla beşik arası köprüsünden geçecek Atatürk. Öteki ise; ölümle, beşikle, mezarla hiç alakası olmayan on sekiz milyon Türkün idealinde yaşayan ebedi Atatürk'tür.>> İşte bu ebedi Ata ile bizim aramıza ölüm giremez. Fanilik giremeyecektir. Onun ebedi ülküsü (altı oku) Türk gençliğinin benliğinde ebedi yaşayacaktır.

Bu ebedi ülkünün yegane mesnedi azizi Atanın bütün inkılap ve kalkınma işlerinde beraber çalışan yüksek vatansever şefimiz İsmet İnönü'dür.

Türk gençliği; içi elem ve ızdırıp dolu, olgun ve temkinli ruhile bütün cihana şu tek sözü söylüyor: Bugün <<Derin Yasımız Var.>>³⁰⁰

3.2.4. Atatürk'ün Ölümünün Yurt Dışındaki Yankıları

Mustafa Kemal Atatürk, yaptıklarıyla 20. yüzyıla damgasını vurmuş, dostlarının yanında düşmanlarının da takdirini kazanmış büyük bir devlet adamıydı. Atatürk'ün ölüm haberi yurt içinde olduğu kadar yabancı devletlerde de büyük bir teessürle karşılandı.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihindeki vefatının hemen ardından 11 Kasım'da yabancı devletler gerek devlet başkanları, gerek başbakanları, bakanları ve gazeteleri aracılığıyla Atatürk'ün ölümü karşısındaki üzüntülerini dile getirmiş, çektikleri telgraflarla ve Türk büyük elçiliklerine yaptıkları taziye ziyaretleriyle üzüntülerini paylaşmışlardır.

Almanya Devlet Başkanı Hitler TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'ya bir telgraf çekmiş, bu telgrafta; Atatürk'ün ölümü karşısında Almanların duyduğu üzüntüyü dile getirerek taziyelerini iletmişti

Hitler'in emri üzerine Almanya'daki bütün müesseselerdeki bayraklar yarıya indirilmişti. Hitlerin emriyle Alman Devlet Bakanı Dr. Mayaner ve Dışişleri Bakanlığı

³⁰⁰ Nuri Cankıllı, "Derin Yasımız Var", *Erciyes*, yıl 1, sayı 9, s.254-255.

Umumi Katibi Baron Weiseger Berlin'deki Türk büyük elçiliğine gelerek taziye de bulundular.³⁰¹

İngiltere Kralı George namına Saray Teşrifat Nazırı Türkiye'nin Londra büyük elçiliğine giderek Türk milletinin üzüntüsüne iştirak eden kralın taziyelerini sundu.

Atatürk'ün ölüm haberi Fransa'da da büyük yankı uyandırdı. Paris gazeteleri Atatürk'ün ölümünü ana sayfalarına taşıırken, Atatürk'ün hayatını anlatan yazılara da geniş yer verdiler.

Fransa İçişleri Bakanı Sarraut, Türkiye büyük elçiliğine gelerek B. Suat Davaz'a taziyelerini bildirdi.³⁰²

Atatürk'ün ölüm haberi Sovyetler Birliği'nde de büyük yankı uyandırdı. Dışişleri Komiseri Litvinof, Dışişleri Bakanımız Tevfik Rüştü Aras'a bir telgraf çekerek taziyelerini bildirdi.

Atatürk'ün ölümü Yunanistan'da da üzüntüyle karşılanmış, devlet kurumlarındaki bayraklar yarıya indirilmişti.

Yunan gazetelerinde Atatürk'ün ölümü karşısında duyulan üzüntüleri dile getiren yazılar yayınlanmıştır. Atatürk'ün cenaze törenine katılmak için Başvekil Metaksas, Adliye Bakanı Tabakulos, Savaş Bakanı Papagos, Denizcilik Bakanı Amiral Sakelariye ve Kral namına bir zatın İstanbul'a gideceği duyurdu.

Atatürk'ün doğum yeri Selanik'te de büyük bir yas yaşandı. Selanik Belediye Meclisi Atatürk'ün ölümü üzerine yaptığı toplantıdan önce on dakika sessiz bir biçimde durmuştur. Öte yandan Selanik Belediyesi ; Atatürk'ün doğduğu evin bulunduğu sokağa Atatürk'ün adının verilmesi kararını almıştır.

Atatürk'ün ölüm haberi Romanya'da da üzüntüyle karşılanmış, Başmabeyinci Kral ve hükümeti namına Bükreş'teki Türk büyük elçiliğine gelerek taziyelerini bildirdi.

Yugoslavya Başvekili Stayadinoviç, Türk büyük elçiliğine gelerek hükümeti ve halkı adına Atatürk'ün ölümünden duydukları üzüntüyü dile getirdi.

Doğu komşumuz İran'da Dışişleri Bakanı Türk büyük elçiliğine gelerek İran şahının taziye mesajını iletmiştir.

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 12, 11, 1938, s.1.

³⁰² *Akşam*, 12, 11, 1938, s.2.

ABD Dışışleri Bakanı Mister Cordel Hull, Türk büyük elçiliğine gelerek taziye mesajlarını ilette.

Belçika Kralı Saray Baş nazırı, Başvekil ve Dışışleri Bakanı Türk büyük elçiliğine gelerek Kral ve Belçika hükümeti adına taziye de bulundular.

Macaristan Naibi, TBMM Başkanına bir taziye telgrafı göndermiş ve özel kalem müdürünü Türk elçiliğine göndererek taziyelerini iletmişti.

Öte yandan Macar gazeteleri de Atatürk'ü öven çok sayıda makaleler yayınladılar.

Bulgaristan Başbakanı Köse İvanof, Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras'a gönderdiği telgraflarla taziyelerini bildirdi.

Sofya'da bulunan büyük elçiliklerin bayrakları yarıya indirilirken, Atatürk anısına Türk büyük elçiliğinde açılan özel defter ziyaretçiler tarafından imza edildi.

Polonya gazeteleri Atatürk'ün ölüm haberini ilk sayfadan verdiler. Polonya Cumhurbaşkanı adına Teşrifat Müdürü umumisi ve hükümet adına da Dışışleri Bakanı Bek, Türk büyük elçiliğine gelerek taziyelerini sundular.

Atatürk'ün ölüm haberi Mısır'da da derin yankılar uyandırdı.³⁰³

Atatürk'ün ölümünün yurt dışında uyandırdığı yankıları en güzel şekilde anlatan yazılardan biri Falih Rıfkı Atay tarafından yazılmıştır. Atay, 14 Kasım tarihli “Yasımızı Paylaşanlar” adlı yazısında:

“Atatürk yalnız Türk milletini en büyük adamı değil, 20. asır insanlığının şanlarından biri idi. Garp medeniyetinin hudutlarını Asya içlerine kadar genişleten ve şark aleminin kurtuluş nizamını kuran büyük Türk, elbette, milli olduğu kadar beynelmilel bir nüfus ve tesir sahibi olmuştur. Onun için, Atatürk'ün ölümünü, basmakalıp bir başsağlığı edebiyatı değil, alemşümül bir kaybın derin heyecan ve teessürü takip etmektedir.

Birkaç satırlık hülasalarını bile sütunlarımıza sığdıramadığımız ve hepimizi minnet hissi içinde bırakan bu neşriyatta, bizler, bilhassa iki esaslı takdir hükmüne dikkat ediyoruz: Biri, en uzak ve yabancı yerlerde Atatürk'ün şahsiyet ve eserinin ebadı ihata edilmiş olmaktır; diğeri, Kemalizm rejiminin devam ve istikrarı hakkındaki

³⁰³ *Cumhuriyet*, 12, 11, 1938, s.3.

umumi itimattır. Atatürk eserinin büyüklüğüne, en iyi delil bu umumi, itimat değil midir?

Hepsi arasından birkaç fıkra istinsah edelim:

“... Birçok kuvvetli adamlarının iktidar mevkiine geldiğini gören neslimiz, bunların eserlerini gözden geçirdiği zaman, hiçbir millet ve devlet inkılabının ne Atatürk tarafından yapılan kadar fevkalade, ne de onun eseri kadar iyi mülhem olmadığını anlayacaktır.. Deyli Telegraf”

“... Atatürk, “-Eğer yaşasalardı, tarih bugünkünden çok farklı olacaktı!..” sözünü tam bir hakikat olarak söyleyeceğimiz mahdut adamlardan biridir.” Niyuz Kronikl..

“... Atatürk ıslahatı devamlı olacaktır. Çünkü bu ıslahat, Türk milletini kurtarmıştır. Atatürk, Türkiye’yi tek bir düşmanı kalmaksızın bırakmıştır. Bu, zamanımızın hiçbir şefinin başaramadığı bir şeydir.”

“... Hitler, 1933’te, Atatürk’ün muvaffakiyetleri, kendisinin nasyonal-sosyalizmin muvaffakiyetine olan imanını teyit etmekte olduğunu söylemiştir. Türkiye’nin kurtuluş mücadelesi parlak bir misal olmuştur.- Fölkişer Boobahter”

“... Atatürk Türkiye’yi yeniden yaptı ve emin bir yol üzerinde ilerlemeye devam eden bir memleket bıraktı. Türkiye, yeniden kuvvetlenmiş olarak, Atatürk’ün eserine devam etmek hususundaki en müsait imkanlara sahiptir. Norveç Gazeteleri...

Balkanlar gazetelerinin bir kardeş kalbinin ıstırapı ile çarpan samimi seslerini hiçbir zaman unutmayacağız. Balkanlar Türklerin en büyük matemini, bizimle tamamen paylaşmaktadırlar. Atatürk’ün arkasından ağlayan Balkanlar, zamanımız insanlığını ibretle düşündürse yeridir. Bütün tarihleri birbirini boğazlamakla geçen milletleri bu kadar birleştiren, sulh hizmetinde birleştiren adam, cephe ateşi içinden iktidara gelen bir asker, bir zaferler kahramanıdır.

Türkiye ilerleme ve yükselme hızından asla düşmeyecektir. Atatürk’ü gömeceğimiz toprak, büyük bir vatanın ve tarihin mayasıdır. Cumhuriyetin her yıldönümünde onun mezarı başında, daha kudretli, daha mamur, daha zengin ve müreffeh bir Türkiye’nin hesaplarını vereceğiz. Ve yeniden ahitleşeceğiz

İsmet İnönü'nün ağzından Türk milleti namına gelen teminat, her tarafta kati aksini yapmıştır. Bir Fransız gazetesi, İsmet İnönü'nün intihabını “Türk milletinin kalkınmasına fasıla vermeksizin devam etmek azminde olduğuna” delil diye almış ve milli birlik ve iradenin bu misalini Fransızlar için “bir kiyaset dersi” olarak telakki etmiştir.

İsmet İnönü: “ Omuzlarımda hissettiğim ağır vazifeyi ifa ederken, tek istinadım, büyük Türk milletinin itimadı ve bunun, sizin yardımınızla ve sizin dilinizden ifadesi olacaktır.” diyordu. Deyli Telegraf ilave ediyor: “Fakat muasırlarının hepsine nazaran, bu yük, İsmet İnönü'nün omuzlarında daha da ağırdır!..

Times diyor ki: “ Büyük selefinin ölümünü duymakla derin bir ıstıraba kapılan bütün cihanın bu elemi, İnönü'nün idaresi altında da, modern Türkiye'nin yapıcısı ve kurucusu tarafından çizilen yoldan çıkmayacağı emniyeti ile kısmen hafiflemektedir.”³⁰⁴

Atatürk'ün ölümü yurt dışında etkilerini devam ettirmiştir. İtalyan gazeteleri de nüshalarındaki makalelerle Atatürk'ün ölümüne ve yaptıklarına geniş yer ayırmış, B. Mussolini tarafından tesis edilmiş olan Popolo d'Italia Gazetesi'nde “Atatürk hayatının son yirmi senesini Türkiye'de muazzam yapıcı faaliyete hasretti. Bu faaliyet şimdi çok yüksek ve çok sağlam bir halde görünen eserler verdi. Ölüm, bu vatan babasını, bu cevval bir zamanda yakalamıştır. Bundan dolayı Türk milletinin matemi çok derindir.” denilerek, Atatürk'ün ölümünden duyulan üzüntü belirtilmiştir.

Arnavutluk halkı da Atatürk'ün ölüm haberine oldukça üzülmüştür. Arnavutluk gazeteleri Atatürk'ün ölümünü birinci sayfadan duyurmuş, Atatürk'ün Türk milleti için verdiği mücadeleyi anlatan yazılar yayınlamıştır. Arnavutluk Dışişleri bakanlığındaki bayraklar da yarıya indirilmiştir.³⁰⁵

3.2.5. Atatürk'ün Cenazesi ve Merasim Töreni

Atatürk, 10 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yummuştu. 11 Kasım Cuma günü saat 10'dan itibaren üniformalı subaylar Atatürk'ün naaşının başında nöbet tutmaya başladılar.³⁰⁶

³⁰⁴ Falih Rıfkı Atay. “Yasımızı Paylaşanlar.” *Ulus*, 14, 11, 1938.

³⁰⁵ *Akşam*, 14, 11, 1938, s.2.

³⁰⁶ *Akşam*, 12, 11, 1938, s.1.

Aynı günkü gazetelerde Atatürk'ün cenaze merasimine 30 devletin, devlet başkanları, hükümet reisleri, askeri kıtalar ve heyetler şeklinde katılacakları belirtilmekteydi.

Atatürk'e yakışır bir cenaze töreninin yapılması için hazırlıklara başlandı.³⁰⁷

Anadolu Ajansı'ndan alınan bilgiler doğrultusunda Atatürk'ün cenaze merasiminin 21 Kasım Pazartesi günü yapılacağı halka duyuruldu. Öte yandan subaylar Atatürk'ün naşı başında nöbet beklemeye devam ederken, İstanbullular Atatürk'ün naaşının bulunduğu Dolmabahçe Sarayı'nın önünden gözyaşları akıtarak geçmekte ve tazim yapmaktaydılar.³⁰⁸ Atatürk'ün cenaze programı 13 Kasım'da hazırlandı.³⁰⁹

Atatürk'ün cenaze programı için yapılacak harcamalara ilişkin kanun 14 Kasım 1938'de mecliste kabul edildi. Atatürk'ün naaşının Ankara'ya nakli, Ankara'daki cenaze töreni, buraya gelecek olan askeri kıtaların nakli ve iskan masraflarının yanında, tören için yurdumuza gelecek yabancı konukların misafir edilmeleri hususu ayrıntılı olarak konuşuldu.

Cenaze masrafları için Ziraat Bankası'ndan 500 bin liralık kredi açılmasına ilişkin kanun kabul edildi.³¹⁰

Aynı günkü gazetelerde Atatürk'e yapılacak cenaze merasimi programının Ankara'ya kadar olan kısmı en ince ayrıntısına kadar yayınlandı.

3.2.6. Atatürk'e Yapılacak Cenaze Töreni Programı

Atatürk'e yapılacak olan cenaze töreni hükümet tarafından en ince ayrıntısına kadar düşünülerken hazırlandı. Programın hazırlanmasının ardından sonra gazetelerde yayınlandı. Hazırlanan programa göre:

“İstanbul'da Yapılacak Tören

16 Son teşrin 1938 Çarşamba günü:

Katafalk:

³⁰⁷ *Cumhuriyet*, 12, 11, 1938, s.3.

³⁰⁸ *Ulus*, 13, 11, 1938, s.1.

³⁰⁹ *Kurun*, 14, 11, 1938, s.1.

³¹⁰ *Cumhuriyet*, 15, 11, 1938, s.1.

Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün ilk defa hal mümessillerini kabul buyurdukları salonda vücuda getirilen katafalkın bulunduğu salonun kapıları Sontesinin 16'ncı Çarşamba sabahı saat 10'dan itibaren, aşağıda izah edildiği surette, ziyaretlere açılı bulundurulacaktır.

Üstü Türk sancağı ile mestur, etrafını gırlant şeklinde güllerle muhat ve altı oku temsilen yanan altı meşalenin yanlarında tazim vaziyetini almış bulunan, general, amiral, kara, deniz ve hava albay ve yarbaylarından müteşekkil, altı yüksek rütbeli subayın nöbet beklediği katafalkın önünden berayı tazim, aşağıdaki sırayı takiben geçilecektir:

1. İstanbul vilayetinde bulunan teşrifata dahil askeri erkan,
2. Teşrifata dahil mülki erkan,
3. Rektör, dekanlar ve profesörler başta olmak üzere üniversite ve yüksek okul talebeleri,
4. Kumandanları, öğretmenleri ve subayları başta olmak üzere Harp Akademisi ve müteakiben yedek subay okulu talebeleri,
5. Halk Partisi erkanı,
6. Halkevleri idare heyetleri,
7. Mali, ticari ve idari teşekküllerin ileri gelen erkanı,
8. İzçiler.

Saat 14'ten itibaren halk geçmeye başlayacak, ve Son teşrinin 17'nci Perşembe ve 18 inci Cuma günleri saat 10 dan başlayarak saat 24 e kadar bu tazim geçidi mekteplilere ve halka inhisar ettirilecektir.

İstanbul'dan Hareket

19 Son teşrin 1938 Cumartesi günü:

Tabut, sabah saat 8.30 da 12 general tarafından kaldırılacak ve Dolmabahçe Sarayı'nın dış kapısı önünde bulundurulan top arabasına vazedilecektir.

1. Tören alayının ilerisinde, yolu törene açık bulundurmak üzere, geniş safta olarak, atlı polis kıtası ilerleyecektir.
2. Tören alayının başında atlı olarak tören komutanı,

3. Mızraklı bir süvari alayı,
4. Bir piyade taburu (bandosu önde olarak)
5. Bir topçu taburu,
6. Bir deniz taburu (bandosu önde olarak)
7. Çelenkler,
8. Cenazenin mevzu bulunduğu top arabası,
9. Arabanın sağ ve sol taraflarında altışardan on iki general,
10. Atatürk'ün harp ve istiklal madalyalarını taşıyan general,
11. Atatürk'ün ailesi efradı,
12. Başvekil,
13. Büyük Millet Meclisi'ni temsilen Ankara'dan gelen heyet,
14. İstanbul Vali ve Belediye Reisi ile Mevki ve Deniz komutanları,
15. İstanbul'da bulunan ecnebi konsoloslar,
16. İstanbul vilayetinin teşrifata dahil askeri ve mülki erkânı,
17. Rektör, dekanlar ve profesörler başta olmak üzere üniversite ve yüksek okul talebeleri,
18. Kumandanları, öğretmenleri ve subayları başta olmak üzere Harp Akademisi,
19. Halk Partisi erkânı,
20. Halkevleri idare heyetleri,
21. Mali, ticari ve idari heyetleri mümessilleri,
22. İstanbul'da mevcut izci teşekkülleri,
23. Yedek subay okulu talebeleri,
24. Bir piyade taburu, (bandosu önde olarak)
25. Halk,

Hava filomuz törene havadan iştirak edecektir. Bu tarzda teşekkül edecek olan cenaze alayı saat 9 da hareketle tramvay yolunu takiben Tophane, Karaköy, Köprü yolu ile Eminönü Meydanı, Bahçekapı, Sirkeci ve Salkımsöğüt üzerinden Gülhane Parkı'na ve park içindeki yolu takiben Sarayburnu'na varacaktır.

Cenaze alayının Dolmabahçe'den Sarayburnu'na kadar olan güzergahın iki tarafına asker, jandarma kıtaları ile mektepler ve halk dizileceklerdir.

Cenaze alayının kolbaşısı Sarayburnu rıhtımına geldiği vakit alay duracak, kıtalar yolun sağ kenarına çekilecekler ve cenazeyi taşıyan top arabası geçerken resmi tazimi ifa edeceklerdir.

Alaya iştirak eden zevat ve izciler top arabasını takiben rıhtıma kadar tabutu hamil olan top arabasını takip edeceklerdir. Alayın sonundaki tabur da bulunduğu yerde kalacaktır.

Tabutu taşıyan top arabası rıhtıma yaklaşacak ve tabut generaller tarafından top arabasından kaldırılarak rıhtımdaki dubaya yanaşacak olan Gür veya Dumlupınar denizaltı gemilerinden veyahut Zafer ya da Tınaztepe destroyerlerinden birisine bindirilecektir.

Tabutu hamil bulunan denizaltı gemisi veya destroyer Selimiye veya Haydarpaşa açıklarında akıntısız bir mahalle demirlemiş bulunan Yavuz'a yanaşmak üzere ağır ağır yol alacaktır.

Tabut Yavuz'a nakledilerek Yavuz'un arka taret topları önüne konulacak ve bir müfreze ihtiram vaziyetinde bekleyecektir.

Cenazenin Dolmabahçe'den hareketi anında Galata Kulesi'ndeki <<vardabandıra>> tarafından verilecek işaret üzerine Yavuz her beş dakikada bir top atacaktır.

Cenazenin gemiye irkabını müteakip Yavuz top endahı suretiyle selam resmini ifa ederek hareket eyleyecektir. Limanda bulunan ecnebi harp gemileri bu selam resmine aynı suretle iştirak eyledikten sonra Yavuz'u ada açıklarına kadar takip edeceklerdir.

Gerek karada yürüyüş halinde iken ve gerek denizde seyir esnasında hava filolarımız da cenaze törenine refakat edecektir.

Atatürk'ün aileleri efradıyla cenazeye refakat edecek zevatın aileleri içi ada hattına tahsis edilmek üzere Denizbank tarafından bu kere celbedilen yeni vapurlardan biri Sarayburnu'nda bulundurulacaktır.

Diğer taraftan cenaze alayına refakat eden memurlarla halkın da Atatürk'e yapılacak olan bahri merasime iştirakini mümkün kılmak üzere saat 13 te Sarayburnu'ndan ve köprünün Şirket ve Akay iskelelerinden ikişer vapur hareket ettirilecektir. Bu vapurlarla İstanbul'a gelmiş bulunan ecnebi harp gemileri Büyükaada açıklarına kadar filoya refakat ve bilahare avdet eyleyeceklerdir.

İzmit'e Muvasalat.

Yavuz zırhlı kruvazörü İzmit önlerinde demirleyecek ve cenaze bir denizaltı gemisine veya bir destroyere naklen Mayın iskelesine çıkarılacak ve orada bulundurulacak olan bir top arabasına vazedilecektir.

Cenaze bu suretle İzmit istasyonuna götürülerek Atatürk'ün zati kompozisyonlarına takılacak olan hususi vagona irkap edilecektir.

İzmit'te yapılacak olan törene vilayet erkanı, kara ve deniz kuvvetlerine mensup kıtaat ile mektepliler ve halk iştirak edecektir.bu vagon iki büyük Türk sancağı ve gayet zengin bir surette defne dallarıyla tezyin edilmiş olacaktır.

Cenazeye refakat edecek olan zevat bu trene bineceklerdir.

İzmit'ten Ankara'ya nakli esnasında altı subay cenazeyi bekleyecektir.

Cenazeyi nakledecek olan katarın gece geçeceği istasyonlarda meşaleler yakılacak, katar kasaba ve köylere yakın istasyonlardan geçerken, mahallin en büyük mülkiye memuru bulunduğu halde, kasaba ve köy halkı tarafından selamlanacaktır.

Cenazeyi hamil trenin Eskişehir'e muvasalatında askeri merasim yapılacak ve bir ihtiram kıtası selam resmini ifa ederken bando da matem havalarını çalacaktır. Bu törene vilayet askeri ve mülki erkanı iştirak eyleyecektir. İstasyon peronunun münasip mahallerinde meşaleler bulundurulacaktır.

Tren Polatlı ile Ankara arasındaki istasyonlardan gündüz geçeceğinden mahalli köy ve kasaba mektepleri talebesi de istasyonlarda treni selamlayacaklardır.”³¹¹

³¹¹ *Kurum*, 15, 11, 1938, s.8; *Cumhuriyet*, 15, 11, 1938, s.7.

Hükümet tarafından 15 Kasım'da alınan karar gereğince; Atatürk'ün cenaze merasiminin yapılacağı 21 Kasım günü resmi daireler ve okullar kapalı olacak,. özel müesseselerin de kapanması valiliklerce tavsiye edilecekti. Cenaze merasiminin ertesi gününe kadar bayraklar yarıya çekilecek. Bunun yanında sinema, tiyatro, bar gibi eğlence yerlerinin de kapalı olmasına dikkat edilecek. Devlet memurları 10 Aralık 1938'e kadar davet edildikleri akşam yemeklerine katılmayacak ve akşam yemeği de vermeyeceklerdir. 21 Kasım günü memleketin her köşesindeki vilayet ve kaza merkezlerinde Atatürk'ü için merasimler ve konuşmalar yapılacaktır.³¹² Atatürk'e Ankara'da yapılacak olan cenaze töreninin programı da 16 Kasım tarihli gazetelerde yayınlanarak halka duyurulmuştur.

Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan naşı, 16 Kasım Çarşamba günü saat 10'dan itibaren halk tarafından ziyaret edilmeye başlandı.

Atatürk'ün tabutu muayede salonuna getirildi. Tabut Türk bayrağına sarılmış ve güllerle donatılmıştı. Tabutun etrafında hilal şeklinde dizilmiş ve Halk Partisi'nin altı okunu temsil eden meşaleler bulunmakta, Atatürk'ün tabutu da bu hilalin ortasındaki yıldız konumunda bulunmaktaydı. Devlet büyüklerimizin gönderdikleri çelenkler tabutun ayak ucuna konmuştu.

İki general, iki subay ve iki er yarım saat aralıklarla ihtiram nöbeti tutmaktaydı.

Saat 10'da İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ, Ordu Müfettişi General Fahrettin Altay, İstanbul Kumandanı General Halis Bıyıktaş'ın büyük ölüyü selamlayıp tabutun önünden geçmesiyle matem töreni başladı. Ardından subaylar tabutu selamlayarak geçtiler. Subayların ardından başlarında Amiral Şükrü Okan'ın bulunduğu denizciler selamlayarak tabutun önünden geçtiler. Denizcilerin ardından da Vilayet, Belediye, Maarif, İnhisarlar erkani, izciler ve bütün teşekküller adına heyetler yaşlı gözlerle tabutu selamlayarak geçtiler.

Saat 12'den itibaren ise halk selamlayarak tabutun önünden geçmeye başladı. Halkın içerisinde yaşlısından çocuğuna, kadınından gencine, sakatından amelesine her çeşit insan bulunmaktaydı.

Atatürk'ü ziyaret edenler arasında Türkiye'deki yabancılar da bulunmaktaydı.

Okulların öğrencileri gruplar halinde gelerek tabutun önünden geçtiler.

³¹² *Cumhuriyet*, 16, 11, 1938, s.1.

Eski Afganistan Kralı Amanullah Han'da tabutu hıçkırıklar arasında selamlayanlar arasındaydı.

Atatürk'ün naşını ziyaret edip selamlayanlar ayaklarının ucuna basarak yürüyorlar, adeta büyük ölüyü rahatsız etmemeye özen gösteriyorlardı.

On binlerce kişinin bu matem merasimi gece saat 24'e kadar devam etti.³¹³ Bu ziyaret ertesi gün de devam etti.

Hakkı Süha Gezgin, Atatürk'ün İstanbul halkı tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda selamlanmasını 18 Kasım tarihli "Onun Huzurunda" başlıklı yazısında içten bir anlatımla şöyle dile getirmekteydi:

"Gece... Fener ışıklarını yerdeki yapraklar gibi solduran mahzun bir gece içinde yürüyorum. Ayaklarımın altında incinmiş sesler duyuluyor. Yollar, canlı gibi, rüzgar canlı gibi, ürperen ağaçlar canlı gibi.

Onun huzuruna çıkmak için gecenin bu ilerlemiş saatini seçmiştim. Çünkü ben bu saatlerde, kendimde, günün öteki zamanlarından daha büyük bir uyanıklık sezerim. İstedim ki, ruhum bu, ilahi vecdin nuruyla yıkanıp temizlensin. Oraya öyle çıkayım.

Beşiktaş durağından Dolmabahçe'ye doğru yürüyorum. Dönüş için hiçbir vasıta olmadığı halde, her taraf insan dolu. İki taraftaki ağaçlık yollarda iki halk ırmağı derin sular gibi sessiz akıyor.

Oymalı derin kanatlarını, ardına kadar açtığı halde, muhteşem kapı kalabalığı almıyor. Saat kulesinin altında miğfer parıltıları var. Ara sıra madeni düğmeler yanıp sönüyor. Bazen bir arma parlıyor, bir kılıç, kınında krom ve nikel şimşekler çıkıyor.

Burada şapkalar çıkarılarak başlar açıldı.

Asker ruhlu millet, erkeği, dişisiyle dörder oldu. Saf bağladı. Kumlar, dile geldi. Adımlar hıçkırıyor, titrek ışıklar, göz yaşları gibi sulara ve yaşlı yüzlere konup kalkıyor. Onun bin şekilli, bin hareketli gölgesiyle muhteşem mermer merdivenler, üzüntüden, ıstıraptan ağarmış. Fayanslarda ıslak bir buğunun süsleri var.

Bahçeye girdikten sonra, artık biz, ayrı ayrı "ben" lerden örülmüş bir varlık değiliz. Kah duruyor, kah yürüyoruz. Gece, ay devrilmiş, sularda tek tek uzak yıldızlar

³¹³ *Akşam*, 17, 11, 1938, s. 1-7.

sekiyor. Karşı kıyılarda pencereler ağlaşıyor. Deniz, kendi dalgalarıyla kendini dövüyor. Sarayın eteklerinden dalgaların dudakları ayrılmıyor.

Yürüyoruz. İçimizde hem kavuşmak, o mübarek ebediyeti, gözlerimizle son bir kez öpmek isteği, hem de bu kavuşmaktan ürken bir ruh ürperişi sezerek yürüyoruz... nihayet yol kısala kısala bitti.

Marmara'ya, Boğaz'a bakan ön kapının merdivenleri başladı. Her basamakta yeni bir his, bir başka duygu alemine girerek yükseliyoruz.

İç kapı, çok aydınlık...sırmalı, tolgalı bir canlı parmaklığın sonunda alevleri bürüle bürüle, kıvrıla kıvrıla dalgalanan altı meşalenin çizdiği ateşten hilal göründü. Kıvranan meşalelerde bir iç acısı, titreyen ampullerde bir ışık ağlayışı var.

Burada ayaklar parmak üstüne basıyor. Burada herkes uyandırılmaktan korkulan bir nazlı vücuda yaklaştığını duyuyor. Adımlar, ağırlaşıyor. Bulutlu gözlerle bakıyoruz. Yalın kılıç genç, yaşlı zabitlerin sırmalar kuşanmış heykeller gibi dizildiği yerde, çiçek açmış kadifeler üstünde atlas bir sancağa sarılmış Atatürk yatıyor. O atlas sancağa sarılmış. Düşüğü yerden milletle beraber tutup kaldırdığı Türk bayrağı, ona sarılmış, en büyük kahramanını sımsıkı kucaklamıştı. Ayı, yıldızı, kıvrımları sanki ayrı ayrı canlanarak bin kolla, bin canla onu sarmış, şanlı bağrına basmıştı.

Daha kapıdan girerken, salonun derin, heybetli sessizliği içine damlamaya başlayan hıçkırıklar, burada bir sağanak halini aldı. Önümde, arkamda sarsılan omuzlar ve yerlerde göz yaşıyla ıslanmış halılar görüyorum. Burada, bereket ki halk hala birleşik bir yığın oluyor. Onları ayakta tutan budur. Nitekim ayrılınca sendelemeler başladı. Düşenler oldu. Polisler koştu. Baygınlar, kenarlara çekiliyor. Halinde korkulacak alametler görülenler, cankurtaranlara konuluyor.

Bu, ne benim için, ne bu millet için son tavaf değildir. Başımız her sıkıştıkça, aştığımız dağların yüksekliği başımızı gururla döndürdükçe, gene ona koşacağız. Bir daha derman istemek, minnetimizi bir kere daha söylemek için..."³¹⁴

Atatürk'ün naaşının ziyareti esnasında üzücü bir gelişme de yaşandı. 17 Kasım akşamı saat 20'den sonra yüz binden fazla insanın Atatürk'ün naşını ziyaret için harekete geçmesi üzerine çıkan izdihamda 11 vatandaşımız ezilerek hayatını kaybetti.³¹⁵

³¹⁴ Hakkı Süha Gezgün. "Onun Huzurunda." *Kurun*, 18, 11, 1938, s.3.

³¹⁵ *Kurun*, 19, 11, 1938, s.2.

Atatürk'ün cenaze merasimine katılacak olan yabancı ülke heyetleri 17 Kasım'dan itibaren Türkiye'ye gelmeye başladı.³¹⁶

3.2.7. Atatürk'ün Cenaze Namazı ve Ankara'ya Götürülmesi

19 Kasım 1938 sabahı, saat 07.57'de Atatürk'ün tabutunun üzerindeki bayrak ve altındaki kumaş kaldırıldı. Atatürk'ün tabutu Dolmabahçe Sarayı'ndaki büyük salonda bulunan avizenin tam altındaki iki masanın üzerine konuldu.

Atatürk'ün cenaze namazı, saat tam 08.00'da İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Ord. Prof. Şerafettin Yaltkaya tarafından kıldırıldı. Cenaze namazındaki dualar tamamen Türkçe olarak okundu.

Atatürk'ün tabutu, cenaze namazından sonra, deniz tarafındaki kapıdan çıkartılıp dışarıda bekleyen altı siyah atın koşulu olduğu top arabasına konuldu. Önceden çıkartılmış olan kırmızı örtü ve Türk bayrağı yeniden tabutun üzerine örtüldü. Cenaze programına harfiyen uyularak, merasim kumandanı Fahrettin Altay'ın önderliğindeki topluluk saat 09:20'de harekete geçti.

Atatürk'ün cenazesinin geçeceği yollar İstanbullular tarafından tamamen doldurulmuştu. Sadece yolar değil, Marmara Denizi de bu acıklı vedayı izlemek için kayıklar ve motorlardaki insanlar tarafından doldurulmuştu. Atatürk'ün top arabasındaki tabutunu gören halk göz yaşlarına boğuldu. Pek çok insan feryat figan ederken, pek çoğu bu acı durum karşısında bayılmaktaydı.

Yüz binlerce İstanbullunun arasından ağır ağır ilerleyen merasim alayı saat 12.17'de Gülhane Parkı'nın kapısına ulaştı. Merasim alayı buradan hareketle Sarayburnu rıhtımına geldi. Atatürk'ün naşını İzmit'e götürecek olan Zafer muhribi rıhtımda beklemekteydi. Atatürk'ün tabutu gençler tarafından Zafer muhribinin sancak kısmında hazırlanan mahalline konuldu. Zafer muhribi, Başbakan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, generaller ve gazetecilerin de binmesinden sonra saat 13'00'de İstanbulluların göz yaşları eşliğinde Sarayburnu'ndan ayrıldı. Zafer muhribinin yolculuğuna denizden Türk ve yabancı gemileri, havadan ise Türk uçakları eşlik etmekteydi.

³¹⁶ *Cumhuriyet*, 18, 11, 1938, s.1.

Saat 13.27’de Zafer muhribi, kendisini bekleyen Yavuz zırhlısına yaklaştı. Önce Zafer’de bekleyen Büyük Millet Meclis vekilleri Yavuz’a geçtiler. Ardından da cenaze denizciler tarafından Yavuz zırhlısına nakledildi. Bu sırada Yavuz zırhlısından yüz bir pare top atışı yapıldı. Bu top ateşlerine dost memleketlerden gelen gemilerde yaptıkları top atışlarıyla katıldılar.

Atatürk’ün naşını ve merasim heyetini alan Yavuz zırhlısı saat 15.40’da harekete geçti. Yavuz zırhlısıyla birlikte Türk ve yabancı gemiler de harekete geçerek denizde bir alay oluşturdular. Adalar açıklarına gelindikten sonra Yavuz’a eşlik eden Türk ve yabancı gemilerin önemli kısmı geri döndüler..³¹⁷

Cemal Kutay, “Büyük Ölünün Tabutu İstanbul’dan Ayrılırken” adlı yazısında, Atatürk’ün naşının İstanbul’dan ayrılışını ve İstanbulluların bu ayrılış karşısındaki acılı halini şöyle anlatıyordu:

“Dolmabahçe Sarayı’nın bahçesindeyiz. Bir taraftan dalgaların ağlar gibi matemli sesi, bir taraftan bütün sakinleri ayakta olan milyonluk bir şehrin uğultu halinde feryatları geliyor.

Hiç kimsede ayakta duracak hal kalmamış gibi... belki bu atmosferin yarattığı bir tedai ile, Atatürk’ün emrinde Çanakkale’de harbetmiş ve şimdi general olan bir asker şu hatırasını anlattı:

“-O ölümden hiç korkmazdı. Ölmemek için ölümün üzerine gitmek lazımdır, dediğini hatırlarım. Bir gün, hareketin en şiddetli günlerinden birinde öyle bir vaziyet hasıl olmuştu ki bir düşman lağamını patlatmak için çok soğuk kanlı ve asabına hakim iki asker bulmak lazım geldi. Bizim Mehmetçiklerin hemen hemen hepsinde bu meziyet vardır. İki tane ayırdık ve ileri gönderdik.

Biraz sonra düşman lağmı patladı. Mehmetçiklerden birisi şehit düşmüştü. Diğeri kurtulmuştu. Fakat geri dönmedi. Kendi inisiyatifi ve patlayan lağmın vaziyetinden faydalanarak bir ikincisi daha olacağını tahmin etmişti. Geri dönmedi, bir fırsat buldu, onu da patlattı ve bu sefer kendi de parça parça oldu...

Biraz sonra düşman siperlerine girmiştik. Bu büyük kahramanlığı gören Mehmetçikler, onun vücudunun parçalarını topladılar ve hazin bir cenaze töreni yaptılar. Binlerce ölünün gömülmeden bırakıldığı Çanakkale toprağında üstünü açık

³¹⁷ *Akşam*, 19, 11, 1938, s.1-2; *Cumhuriyet*, 20, 11, 1938, s.1-8.

birakmayı bir kahramana bir saygısızlık saymışlardı. Atatürk bu hadiseyi dikkatle takip etmişti: “Görüyor musunuz çocuklar, dedi. Ölümün yerini bile hayat çiziyor!..”

O’nun hayatının çizdiği yer de bir milletin kalbi oldu.

İstanbul’da cenaze alayının geçeceği yollar üzerindeki binalarda, evvela odaları, sonra pencereleri kiraya verdiler.

Sabah saat dördtü. Güzel Sanatlar Akademisi’nin karşı sırasındaki evlerden birinin önünde, siyah mantolu, baş örtülü, ihtiyarca bir kadınla yedi, sekiz yaşlarında bir erkek çocuğu yüzünü göremediğim ev sahibiyle konuşuyorlardı:

“-Peki ama bize söz vermişsiniz. Beş lira verecektim. Bir pencere verecektiniz... içerden verilen cevabın ne olduğunu duymadım. Yalnız o, sesinin tonunu değiştirmişti:

“-On beş lira mı? Nasıl olur? Bu evin bir aylık kirası bile on beş lira etmez. Başkaları bu parayı verse bile bana bir kere söz vermişsiniz. Şimdi, kaç lira isterseniz vereceğimi bildiğiniz için böyle yapıyorsunuz. Bize yazık değil mi?

Gene cevabın ne olduğunu duymadım. Bu sefer, biraz hiddetli ve fakat çekingen konuşmaya başladı:

“-Sekiz lira vereyim. Ne olur? Nihayet bir saat kalacağım. Hepsi hepsi o kadar... görüyorsunuz ki yalvarıyorum.

Sonra hıçkırır gibi ilave etti:

“-Gelinliğimin beşibiryerdesini bozdurdum. Bu kadar zalim olmasanıza...”

İhtikar bile baş eğmişti: Kapı aralandı ve yavrusuyla beraber içeri girdi.

Hayatında bu milletin ona karşı duyduğu sevgi bir çığ gibi idi. Şerefli hayatının vatandaş kalbinde kendisine ayırdığı yeri; iki defa kurtarıcı, defalarca fatih, sayısız inkılapçı olarak abideleştirmişti.

Ölümünde de yarattığı keder böyle oldu. Dolmabahçe’deki odasında hayata gözlerini kapadığı zaman evvela yanındakiler ve sonra bütün millet yandı. Cenazesinin her geçtiği sokak başında bir feryat ve hıçkırık tufanı, devam etmekte olanlara katıldı ve nihayet bu muazzam vatan ölçüsünde onulmaz bir yas yarattı.

O’na herkes, canından ve kanından başlayarak, en kıymetli varlığını; seve seve vermeye hazırды. Alay Tophane ve Fındıklı arasından geçiyordu. Bir yerde feryat ve

çığlık o derece inanılmaz hal aldı ki, Fahrettin Altay tabutu olduğu yerde durdurmak lüzumunu hissetti.

Parti ve milli sinemalarımızla beraber birkaç yabancı sinema firması, bu mahşer gününün filmini almaya uğraşıyorlardı. Bunlardan birinin operatörü, telefon direkleri ve ağaçlardan bile faydalanarak, hiçbir hadiseyi kaçırmak istemiyor ve havanın oldukça serin olmasına rağmen durmadan terini siliyordu. Köprünün üzerinde iken kendisine her şeyi tespit edip etmediğini sordum:

“-Elimden geldiği kadar, dedi ve ilave etti:

“-Bu sahneyi ömrümde bir daha görebileceğimi tahmin etmiyorum. Bunu, ne yazı, ne fotoğraf hatta ne de sesli film kafi derecede ifade edemez. İstirabın böyle millet halinde oluşuna hiç rastlamamıştım. Acınız çok büyük olmasına rağmen sizin ne bahtiyar olduğunuzu söyleyebilirim. Milletinin kendisini sevdiği kadar milletini seven bir Şefe sahip olmak az bahtiyarlık mıdır?

Biz bunun hasretini ve hicranını çekiyoruz.”

Cenaze Tophane tütün fabrikalarının önünden geçiyordu. Damdan demir parmaklıklara kadar her tarafı dolduran ve çoğu kadın olan işçinin çığlığı, cenazeyi durdurdu.

Bu halk tabutu görünce sükun bulacak mı sanıyorsunuz? Sesini sağır tabiata duyurmak için çenesinin bütün kuvveti ve kalbinde yaşayan elemin bütün kudretiyle feryat ediyor.

“-Bizi niçin öksüz bıraktın, Atam, büyük Atam?”

Bu fabrikada çalışanlar ekseriye aile halindedirler: anne, baba, evlat... Hayatlarının belki bütün duyuşlarında birbirinden ayrılan bu üç tip, belki hayatında yalnız Atatürk'ün sevgisi üzerinde bu kadar kuvvetle kaynaşıyor.

Bu dakikada Başvekil, generaller, umumi katip, herkes ağlıyordu.

Cenazenin İstanbul toprağından ayrılışına ait son hatıram şudur:

Sarayburnu'nda tabut, Zafer torpidosuna tevdi ediliyor, sahil mahşer gibi halkla dolu...

Dubaya yakın bir yere sıkışmış genç bir erkekle iki üç yaşındaki yavrusu. Çocuk sordu:

“-Baba, Atatürk bir daha gelmeyecek mi?”

“-Gelecek yavrum.

“-Nereye gelecek?”

Başıyla gök yüzünü işaret etti:

“-İşte oralarda gezecek yavrum, bize oradan bakacak.

Çocuk, uzun uzun, onun gözleri gibi, lekesiz, tertemiz, masmavi gök yüzüne baktı...³¹⁸

Yavuz zırhlısı saat 18.50’de İzmit’e, saat 20.00’de ise Mayın İskeleyi’ne yaklaştı. Atatürk’ün cenazesi, burada sabahtan beri bekleyen gözü yaşlı binlerce İzmitli tarafından karşılandı. Yavuz zırhlısından alınan Atatürk’ün naşı, generallerin omuzlarında istasyona götürüldü. Atatürk’ün naşının konulduğu tren saat 20.30’da İzmit’ten ayrıldı.³¹⁹

Atatürk’ün naşını getiren tren 20 Kasım sabahı saat 10’da Ankara Garı’na geldi. Gar Ankaralılar tarafından doldurulmuştu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Atatürk’ün bulunduğu vagona girerek büyük ölüye ihtiram yaptılar.

Atatürk’ün tabutu, merasim komutanı Fahrettin Altay’ın nezaretinde on iki general tarafından vagondan indirildi. Ardından da hazır bekletilmekte olan top arabasına götürülerek yerleştirildi. Bu sırada yüz bir pare top atışı yapıldı. Atatürk’ün naşını taşıyan top arabası, Ankaralıların hıçkırıkları arasında saat 11’e yirmi kala merasim heyeti eşliğinde gardan hareket etti.

Atatürk’ün naşını taşıyan top arabası saat 11.30’da meclisin önünde durdu. Atatürk’ün naşı burada yerli ve yabancılardan oluşan kalabalık bir topluluk tarafından karşılandı.

³¹⁸ Cemal Kutay. “Büyük Ölünün Tabutu İstanbul’dan Ayrılırken.” *Ulus*, 21, 11, 1938, s.5.

³¹⁹ *Cumhuriyet*, 20, 11, 1938, s.8

Atatürk'ün tabutu on iki milletvekili tarafından top arabasından indirilerek hazırlanmış olan mevki-i mahsusa konuldu. Öte yandan meclisin önündeki Türk bayrakları indirilerek yerine Cumhurbaşkanı bayrağı çekildi.

Atatürk'ün tabutunun katafalka konulmasıyla birer general, birer subay ve er tazim nöbetine başladılar. Bunun ardından ihtiram töreni başladı. İlk olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle başlayan törende, diğer yetkililerin de katılımıyla resmi tazim ifa edildi.

Saat 12'den itibaren halk ihtiram geçidi başladı. On binlerce insanın iştirak ettiği bu geçit gece yarısına kadar devam etti.³²⁰

Atatürk'ün cenazesi 21 Kasım'da Türkiye Büyük Millet Meclisi önündeki katafalktan alınarak Ankara Halkevi yakınındaki Etnografya Müzesi'ne doğru götürülmeye başlandı. Bu esnada Ankara tarihinde görmediği bir kalabalığa ve o kalabalığın gösterdi vakurluğa şahit oldu.

Bu tarihi günde sırasıyla Alman, Bulgar, Fransız, Büyük Britanya, Yunan, İran, Rumen, Sovyetler Birliği ve Yugoslav askeri kıtaları bayrakları ve kılıçlarıyla Atatürk'ü selamladılar. 21 Kasım günü Ankara'da bulunan misafir heyet reisleri, delegeler ve sefirler; Afganistan, Arnavutluk, Almanya, Belçika, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Mısır, İspanya, Estonya, ABD, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Macaristan, Irak, İran, İtalya, Japonya, Letonya, Litvanya, Norveç, Hollanda, Polonya, Romanya, İsveç, İsviçre, Suriye, Çekoslovakya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya bu kalabalık heyetler içinde temsil edilmekteydi. Bunun yanında Milletler Cemiyeti'nin, Fransız Suriye mandasının ve Düyunu Umumiye'nin temsilcileri de burada bulunmaktaydı.

Atatürk'ün tabutu, merasim heyetinin hazır bulunduğu törende, Mehmetçiklerin ellerinde top arabasından indirilerek müzenin ortasındaki salonun ortasında bulunan kaideye konuldu ve üzerine Türk bayrağı örtüldü. Burada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle başlayan ihtiram geçidi diğer merasim heyetinin geçişiyle sona erdi.³²¹

³²⁰ *Akşam*, 21, 11, 1938, s.1.

³²¹ *Cumhuriyet*, 22, 11, 1938, s.1-7.

3.2.8. İsmet İnönü'nün Türk Milletine Beyannamesi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 21 Kasım 1938'de Türk milletine bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede Türk milletine hitaben şöyle seslenmekteydi:

“Büyük Türk milletine:

Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği sevgili milletin ihtiram kolları üstünde ulu Atatürk'ün fani vücudu istirahat yerine tevdi edilmiştir. Hakikatte yattığı yer, Türk milletin onun için aşk ve iftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür.

Atatürk, tarihte uğradığımız en zalim ve haksız itham gününde meydana atılmış, Türk milletin masum ve haklı olduğunu iddia ve ilan etmiştir. İlk önce ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi, sala yıpranmayan bir kuvvetle nihayet bütün cihanın şuuruna nüfuz etmiştir.

En büyük zaferleri kazandıktan sonra da Atatürk, ömrünü yalnız Türk milletin haklarını, insaniyete ezeli hizmetlerini ve tarihe hak ettiği meziyetlerini ispat etmekle geçirmiştir. Milletimizin büyüklüğüne, kudretine, faziletine, medeniyet istidadına ve mükellef olduğu insaniyet vazifelerine sarsılmaz itikadı vardı. <<Ne mutlu türküm diyene>> dediği zaman, kendi engin ruhunun, hiç sönmeyen aşkını ne manalı bir surette hulasa etmişti.

Fena zihniyet ve idare ile geri bırakılmış Türk cemiyetini, en kısa yoldan insanlığın en mütekamil ve en temiz zihniyetleriyle mücehhez modern bir devlet haline getirmek onun başlıca kaygısı olmuştu. Teşkilatı Esasiyemizde ve bugün hizmet başında, irfan muhitinde ve geniş halk içinde bulunan bütün vatandaşların vicdanlarında yerleşmiş olan laik, milliyetçi, halkçı, inkılapçı, devletçi Cumhuriyet, bize bütün evsafı ile Atatürk'ün en kıymetli emanetidir.

Ufulünden beri Atatürk'ün aziz adı ve hatırası, bütün halkımızın en candan duygularıyla sarılmıştır. Memleketimizin her köşesinde ve bütün milletçe kendisine gösterdiğimiz samimi bağlılık, devlet ve milletimiz için kudret ve vefanın belîğ misalidir. Türk milletin Aziz Atatürk'e gösterdiği sevgi ve saygı, onun niçin Atatürk gibi bir evlat yetiştirebilir bir kaynak olduğunu bütün dünyaya göstermiştir.

Atatürk'e tazim vazifemizi ifa ettiğimiz bu anda, halkımıza, kalbimden gelen şükran duygularımı ifade etmeyi, ödenmesi lazım bir borç saydım.

Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı Atatürk'ün en kıymetli ideali idi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı insanlığın atisi için ümit verici bir müjde olarak selamlarım. Bu sözlerim, yazıları ile toprağımızda şövalye askerleri ve mümtaz şahsiyetleriyle yasımıza iştirak eden büyük milletlere, Türk milleti adına şükranlarımın ifadesidir.

Devletimizin banisi ve milletimizin fedakar, sadık hadimi,

İnsanlık idealinin aşık ve mümtaz siması,

Eşsiz kahraman Atatürk!

Vatan sana minnettardır.

Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk milletiyle beraber senin huzurunda tazimle eğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran, sönmez meşale olarak, ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır.”³²²

3.2.9. Atatürk'ün Ardından

Atatürk'ün naşının Etnografya Müzesi'ne nakledildiği 21 Kasım günü, başta İstanbul olmak üzere yurdun pek çok yerinde hazin mitingler yapıldı.³²³

Atatürk'ün cenaze merasimi için Ankara'ya gelmiş olan yabancı devlet heyetleri ve kıtalar 24 Kasım tarihinden itibaren ülkelerine geri dönmeye başladılar.³²⁴

Atatürk'ün ölümünün üzerinden günler geçmesine rağmen Türkler ve yabancılar ülke içinde ve dışında anma programları düzenlemeye devam etti.

Lozan Türk Talebe Heyeti tarafından Atatürk'ün ölümü münasebetiyle 26 Kasım'da, üniversite salonunda bir toplantı yapıldı. Türk ve diğer öğrencilerin bulunduğu programda, başta üniversite rektörü olmak üzere konuşma yapanlar Atatürk'ün yeri doldurulamayacak bir devlet adamı olduğunu, Türk devletinin Atatürk sonrasında da çağdaş uygarlık yolunda yürümeye devam edeceğini dile getirdiler.³²⁵ Atatürk için bir başka ihtifal da 27 Kasım'da komşu ülke Bulgaristan'ın başkenti

³²² *Ulus*, 22, 11, 1938, s.1.

³²³ *Cumhuriyet*, 22, 11, 1938, s.4.

³²⁴ *Akşam*, 25, 11, 1938, s.1-11.

³²⁵ *Kurun*, 27, 11, 1938, s.1.

Sofya’da yapıldı. Programa katılan konuşmacılar Atatürk’ün büyüklüğünü ve eserlerini anlatan konuşmalar yaptılar.³²⁶

Atatürk’ün 5 Eylül 1938’de yazmış olduğu vasiyeti 28 Kasım 1938’de açıldı.

Atatürk’ün altı maddeden oluşan vasiyeti şöyleydi:

“Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankaya’daki menkul ve gayri menkul emvalimi Halk Partisi’ne atideki şartlarla terk ve vasiyet ediyorum:

1. Nukut ve hisse senetleri, şimdiki İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.

2. Her seneki nemadan bana nispetleri şerefi mahfuz kaldıkça, yaşadıkları müddetçe, Makbule’ye ayda 1000, Afet’e 800, Sabiha Gökçen’e 600, Ülkü’ye 200 Lira ve Rukiye ile Nebile’ye şimdiki 100’er Lira verilecektir.

3. Sabiha Gökçen’e bir ev de alınabilecek para verilecektir.

4. Makbule’nin yaşadığı müddetçe Çankaya’da oturduğu ev de emirlerinde kalacaktır.

5. İsmet İnönü’nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç oldukları yardım yapılacaktır.

6. Her sene nemadan mütebaki miktar, yarı yarıya Türk Tarih ve Dil kurumlarına tahsis edilecektir.”³²⁷

Atatürk’ü anma törenleri yurdun dört bir yanında Aralık ayının ikinci haftasına kadar devam etti.

Atatürk’ün ölümünün ardından bir ay geçmesinin ardından Türk basınındaki “Atatürk haberleri” de son buldu. Artık Türkiye Cumhuriyeti yeni bir döneme girmişti. Gazetelerin ana sayfalarındaki manşetler yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün haberlerinden oluşmaktaydı...

³²⁶ Akşam Gazetesi, 28, 11, 1938, s.1-8.

³²⁷ Akşam, 29, 11, 1938, s.1; Kurun (Vakit), 29, 11, 1938 s.1; Ulus, 29, 11,1938, s.1; Cumhuriyet, 29, 11, s.1.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti'nin son döneminde doğmuş ve hayatının önemli bir kısmını (1881-1919) Osmanlı Devleti vatandaşı olarak geçirmiştir. Atatürk, bu sürenin önemli bir kısmını Osmanlı coğrafyasının farklı cephelerinde çeşitli komutanlık görevleriyle geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi ve toplumsal olaylar Atatürk'ün fikir dünyasının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

19 Mayıs 1919 tarihi Atatürk'ün hayatında en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Atatürk, bu tarihten itibaren I. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'yi işgal eden devletlere ve onlarla işbirliği halindeki Padişah ve İstanbul Hükümeti'ne karşı siyasi ve askeri mücadeleye başlamıştır. Atatürk'ün, Osmanlı Devleti hizmetindeyken göstermiş olduğu üstün başarılar Türk Kurtuluş Savaşı'nın lideri olmasını sağlamıştır. Atatürk, lider ve teşkilatçı özelliğini kullanarak, Türk milletini yanına alarak vatan topraklarını işgal kuvvetlerinin elinden kurtarmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyeti ilan ederek bugün üzerinde yaşadığımız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni resmen ilan etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra her alanda yapılan inkılaplarla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne çağdaşlaşma yolunda büyük atılımlar yapmıştır.

Atatürk'ün sağlığında, cephelerde savaşırken çeşitli sebeplerden sağlığında küçük bozulmalar görülmüşse de üzerinde fazla durulmamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra farklı tarihlerde geçirmiş olduğu rahatsızlıklar da doktorlar tarafından gelip geçici olarak görülmüş, bu rahatsızlıkları özellikle yoğun çalışma hayatına ve yorgunluğa bağlanarak bunlar üzerinde fazla durulmamıştır. Atatürk'ün sağlığındaki ciddi rahatsızlık durumu 1937'de tespit edilmiştir. Bu rahatsızlık karşısında öncelikle Türk hekimler tarafından tedavi uygulanmış, olumlu sonuç alınamaması üzerine Fransız, Alman ve Avusturyalı hekimler getirilmek suretiyle hastalığın tedavisine çalışılmıştır. Özellikle yabancı doktorların koyduğu teşhise göre; hastalığın başlangıcı on yılı aşkın bir süreye dayanmaktadır. Yani Atatürk'ü ölüme götüren hastalığın teşhisi için oldukça geç kalınmıştır. Yapılan tedavilerden sonuç alınamamasının en önemli sebeplerinden biri de Atatürk'ün verilen tedavi programlarına uymamasıdır. Atatürk, istirahatata en çok ihtiyacı olduğu dönemde bile Hatay meselesi yüzünden sağlığını hiçe sayarak uzun ve yorucu bir güney yolculuğu yaparak vatan meselelerinin hayatından çok daha önemli olduğunu göstermiştir.

Atatürk'ün hastalığı süresince Türk basını bu konuya fazla yer vermemiştir. Hastalığın son safhaya gelmesi üzerine Atatürk'ün sağlık durumunun gidişatını kısaca izah eden raporlar basın aracılığıyla Türk halkına iletmeye başlanmıştır. Atatürk, bütün tedaviler yapılmasına rağmen 10 Kasım 1938'de hayatını kaybetmiştir. Atatürk'ün ölümü yurt içinde ve yurt dışında büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır.

Atatürk'ün ölümü üzerine Türk halkı derin bir teessür içerisinde girmiştir. Türk insanı bu beklenmedik ölüm karşısında yurdun her yanında matem merasimleri düzenlemiştir. Özellikle Türk gençliği Atatürk'ün şahsında Türkiye Cumhuriyeti'ne sahip çıkacaklarına dair büyük bir olgunluk ve vatanseverlik göstermişlerdir. Atatürk'ün ölümü yurt dışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve henüz anavatana katılmamış olan Hatay'da da büyük üzüntüye sebep olmuş ve çeşitli programlarla bu ölümden duyulan üzüntü ortaya konulmuştur. Türk milletinin duyduğu bu büyük üzüntü Türk basını tarafından tüm ayrıntılarıyla dile getirilmiştir.

Atatürk'ün ölümü dost ve komşu ülkelerde de büyük bir teessürle karşılanmıştır. Bu ülkelerin yazılı basını tarafından Atatürk'ün hayatını, başarılarını ve ölümünün uyandırdığı üzüntüyü dile getiren pek çok haber ve makale yazılmıştır. Yabancı devletlerdeki bu matem havası da Türk basını tarafından Türk milletine iletilmiştir.

Atatürk'ün ölümünden sonra naşının Dolmabahçe Sarayı'nda bulunduğu süre içerisindeki gelişmeler ve cenaze merasimi, onun Türk milleti tarafından ne denli fazla sevildiğini ve yabancı devletler tarafından da ne derece büyük takdir gördüğünü ortaya koymuştur. Öte yandan Atatürk'ün ölümünün ardından doktorlar tarafından otopsi yapılmamış olması Atatürk'ün ölümüne ilişkin farklı iddiaların bugüne kadar süregelmesine neden olmuştur. Bu konudaki en gerçekçi tespit Atatürk'ün hastalığının tespiti hususunda çok geç kalındığıdır.

“Atatürk'ün Ölümünün Türk Basınındaki Yankıları” adlı bu çalışmada ağırlıklı olarak Türk basınından faydalanılarak Atatürk'ün ölümünün Türkiye'de ve dünyada oluşturduğu etkiler göz önüne serilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımak için Atatürk'ü bilmek ve tanımak gerekmektedir. Zira Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti özdeşleşmiştir. Bu çalışmada Atatürk'ün hayatı da farklı kaynaklardan faydalanmak suretiyle anlatılmış, son günleri, ölümü ve ölümü sonrası gelişmeler ise Türk basınında meydana getirdiği yansımalar ortaya konulmak suretiyle sunulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın Atatürk'ün ölümü ve sonrasına ilişkin önemli bir eksikliği gidereceğine

inanmaktayız. Bu vesileyle çalışmamızın faydalı olmasını canı gönülden arzu etmekteyiz. Son cümleyi de Mustafa Kemal Atatürk'ten alıntı yaparak bitirmek gerektiğine inanmaktayız:

“Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır...”

KAYNAKLAR

A-Gazete ve Dergiler

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Kurun Gazetesi

Ulus Gazetesi

Ekekon Gazetesi

Niğde Gazetesi

Erciyes Dergisi

Akpınar Dergisi

B-Kitap ve Makaleler

AKBIYIK, Yaşar. “Atatürk’ün Hayatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.423-441.

AKÇİÇEK, Eren, *Atatürk’ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, İzmir Güven Kitabevi, İzmir, 2005.

ATAY, Falih Rıfkı, *Babanız Atatürk*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt 1, (13. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt 3, (12. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983.

BİRCAN, Osman, *Belge ve Fotoğraflarla Atatürk’ün Hayatı*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.

- BORAK, Sadi, *Atatürk*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
- DAYI, Esin, “Erzurum Kongresi Beyannamesi’nden Sivas Kongresi Beyannamesi’ne”, *Sivas Kongresi III. Uluslar arası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, ss.53-69.
- DOĞANAY, Rahmi, “Sivas Kongresi’ni Engelleme Çabaları ve Ali Galip’in Misyonu”, *Sivas Kongresi III. Uluslar arası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, ss.197-209.
- DÜNDAR, Can, *Yaveri Atatürk’ü Anlatıyor*, Doğan Kitap, 8. Baskı, İstanbul, 2006a.
- DÜNDAR, Can, *Sarı Zeybek Atatürk’ün Son 300 Günü*, Doğan Kitapçılık, 27. Baskı, İstanbul, 2006b.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Sivas Kongresi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.
- GÜLEKLİ, Nurettin Can, *Resimlerle Atatürk’ün Hayatı ve Devrimleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- GÜLER, Ali, “Mustafa Kemal’i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü”, *Atatürk ve Manastır Sempozyumu*, Öz-Ten Ofset, b.y.y. 1999, ss.79-97.
- GÜLER, Ali, “Arşiv Belgeleri Işığında Askeri Öğrenci Mustafa Kemal’in Notları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.490-509.
- ITZKOWITZ, Norman, “Mustafa Kemal Atatürk: Hayatı ve Şahsiyeti”, Uslu, N. (Çev.), *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.411-422.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Atatürk’ün Yaşamı*, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- İNAN, Afet, *M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- İNAN, Afet, *Atatürk’ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- KEMAL, Gazi Mustafa, *Nutuk Söylev*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- KEMAL, Gazi Mustafa, *Nutuk Söylev*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- KINROSS, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Sander, N. (Çev.), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- KURTCEPHE, İsrail, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Askeri Hayatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.442-463.
- KUTAY, Cemal, *Atatürk’ün Son Günleri*, İklim Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2006.
- LEVİS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Kıratlı, M. (Çev.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- LÜTEM, İlhan, *Mustafa Kemal Atatürk 57 Yılın Öyküsü İkinci Kitap Kurtuluş*, Avrasya-Bir Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- PULUR, Hasan, *Muhafızı Atatürk’ü Anlatıyor-Emekli General Hasan Tekçe’nin Anıları*, Kaynak Kitapları, İstanbul, 2000.
- SHERRILL, Charles H., *Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal*, Alp Ilgaz (Çev.), Tercüman Gazetesi Yayınları, y.y. t.y.
- SPERCO, Willy, *Mustafa Kemal Atatürk 1881-1938*, Çelikkol, Z. (Çev.), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.
- ŞEHİSUVAROĞLU, Bedi, *Atatürk’ün Sağlık Hayatı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1981.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Atatürk’ün Ölümü 10 Kasım 1938*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1957.

- ŞİMŞİR, Bilal N., *Atatürk'ün Hastalığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 19891.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- TURGUT, *Turgut, Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. (Der.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- VILLALTA, Jorge Blanco, *Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982.
- YİĞİT, Nuran, *Atatürk'le 30 Yıl İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

DİZİN

3

31 Mart Vakası 10

A

ABD 21, 37, 99, 115
 Abdülhalik Renda..... 83, 85, 97, 114
 Abdülmecid Efendi 37, 40
 Adana 22, 63, 64
 Adapazarı 33
 Afet İnan 53, 57, 65, 69, 76
 Afganistan 108, 115
 Afyon 34
 Ahmet İzzet Paşa..... 23
 Ahmet Tevfik 7
 Ahrar Partisi 10
 Akşehir 35
 Albay Fevzi Bey..... 12
 Alevi..... 30
 Ali Bey 46
 Ali Fethi Bey 13, 39
 Ali Fuat Bey 9
 Ali Fuat Cebesoy..... 5
 Ali Fuat Paşa 23, 25, 29
 Ali Galip..... 26, 28
 Ali Rıza Bey 5, 6
 Ali Rıza Paşa 29
 Alman.... 16, 17, 19, 20, 55, 67, 68, 97, 115, 119
 Almanlar 20
 Almanya 19, 20, 55, 64, 66, 97, 115
 Amanullah Han 108
 Amasya..... 25, 26, 27, 29, 30
 Amasya Genelgesi 25
 Amasya Görüşmesi 30
 Amerikan Kongresi 21
 Amiral Şükrü Okan 107
 Anadolu 5, 13, 18, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31,
 32, 33, 34, 39, 41, 61, 74, 92, 102
 Anadolu Ajansı..... 61
 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
 29
 Anafartalar 17
 Ankara.. 3, 5, 6, 7, 11, 12, 14, 25, 27, 28, 29, 30,
 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 46, 47,
 51, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 63, 64, 67, 69, 73,
 74, 76, 80, 81, 88, 92, 95, 102, 104, 106, 107,
 110, 114, 115, 117
 Ankara Antlaşması 35
 Ankara Hükümeti 36
 Arap..... 42, 46
 Arap Alfabesi 46
 Arıburnu 17
 Arnavutluk 12, 101, 115
 Asım Us..... 73, 87, 88
 Askeri Rüstiye..... 6
 Avcı Taburları 10
 Avrupa..... 12, 16, 41, 42, 56, 59, 60, 61, 92

Aydın 5, 31

B

Bab-ı Âli 14, 15
 Bağdat 19
 Bakû Kongresi 47
 Balıkesir 31
 Balkan 6, 14, 15, 16, 59
 Balkan Harbi..... 14
 Balkan Savaşı..... 14
 Balkanlar 100
 Bandırma 24, 33
 Bandırma Vapuru..... 24
 Baron Weiseger 98
 Başkomutan Meydan Savaşı 35
 Başkomutan Vekili İsmail Hakkı 17
 Başkomutanlık 14, 18, 34, 35
 Batı cephesi..... 33
 Bayburt 33
 Bekir Sami Bey..... 30
 Belçika 99, 115
 Bigalı Köyü..... 17
 Bingazi 14, 16, 51
 Birinci Dünya Savaşı 1, 32
 Birinci İnönü Zaferi 33
 Bitlis..... 18, 27
 Boğazlar 36, 37
 Boğazlıyan 33
 Bolvadin..... 54
 Bozkır 33
 Brunot 27
 Bulgaristan..... 14, 15, 16, 37, 99, 115, 117
 Bulgarlar 14
 Bursa 31, 33, 47, 58, 59, 61, 80
 Bükreş 98
 Büyük Britanya 115

C

Cafer Tayyar 44
 Cavit Bey 45
 Celal Bayar 59, 64, 69, 73, 75, 76, 79, 80, 99
 Cemal Bey 9, 11, 15
 Cemal Kutay 63, 111, 114
 Cenevre 65, 95
 Cevat Abbas..... 21, 25, 53
 Cevat Dursunoğlu 26
 CHP 46
 Conkbayırı 17, 52
 Constantine 34
 Cottage Sanatoryumu..... 21, 52
 Cumalı Karargâhı..... 11
 Cumhuriyet ...1, 4, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 48,
 49, 55, 56, 61, 62, 73, 74, 75, 78, 79, 83, 85,
 87, 88, 90, 96, 98, 99, 102, 106, 107, 110,
 111, 114, 115, 116, 117, 118
 Cumhuriyet Gazetesi..... 88
 Cumhuriyet Halk Fırkası 44

Ç

Çanakkale.....	14, 16, 17, 18, 52, 111
Çanakkale Boğazı.....	17
Çankaya.....	5, 40, 54, 55, 59, 60, 61, 118
Çankaya Köşkü	61
Çatalca.....	14
Çekoslovakya	115
Çerkez Ethem.....	33
Çin.....	115

D

Dahiliye Nazırı Ali Kemal	25
Daily Telegraph.....	62
Damat Ferit Paşa	24, 29
Danimarka	115
Derne	13, 14, 52
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	50
Diyarbakır	18, 19
Doğu Anadolu	32
Doğu Karadeniz	27
Doğu Trakya	36
Doğu Türklüğü	47
Doktor Mahmut	8
Dolmabahçe Sarayı	59, 64, 65, 66, 69, 80, 82, 84, 101, 102, 103, 107, 108, 110, 111, 120
Dr. Abravaya Marmaralı	66
Dr. Abrevaya Marmaralı ...	71, 78, 80, 81, 82, 84
Dr. Akil Muhtar.....	59, 66, 67, 71, 78, 80, 81, 84
Dr. Akil Muhtar Özden	81
Dr. Asım Arar	55, 59, 66, 81, 82
Dr. Behçet Sabit Bey.....	51
Dr. Bergmann.....	66, 67, 68
Dr. Eppinger.....	66, 67, 68
Dr. Ernest Von Remberg.....	55
Dr. Fissenger	60, 61, 64, 65, 66, 69
Dr. Frank	60, 81
Dr. Friedrich Kraus	55
Dr. Hayrullah Diker	66, 71, 78, 80, 81, 82
Dr. Hulusi Alataş.....	66
Dr. Hüsamettin Koral	81
Dr. Hüsamettin Kural	59
Dr. Kamil Berk.....	66
Dr. Lütfü Aksu	83
Dr. Mayaner	97
Dr. Meyer	57
Dr. Mim Kemal Öke	66, 67, 69, 78, 81, 82
Dr. Nazım Bey	45
Dr. Neşet Ömer Bey	55
Dr. Nihat Reşad Belger	58
Dr. Refik.....	54, 55
Dr. Reşit Galip	46
Dr. Süreyya Hidayet Serter	66, 67, 71, 80
Dr. Vermer	21, 53
Dr. Ziya Naki	57, 59, 81
Dr. Ziya Naki Yıltırım.....	57, 59

E

Ece Limanı	17
Edirne	14, 15, 18

Elazığ	26, 27, 28
Emir Ali	40
Enver Bey	9, 11, 13, 14, 15
Enver Paşa	18, 19, 20, 21, 47
Erbaa	33
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti.....	40
Ermeniler	24, 32, 62
Ermenistan	32
Erzincan	27
Erzurum	25, 26, 27, 28, 29, 31, 38, 54
Erzurum Kongresi.....	27, 28
Estonya	115
Ethem Paşa.....	13
Etnografya Müzesi	115, 117

F

Falih Rıfık Atay	5, 10, 56, 86, 99, 101
Fenerbahçe Futbol Klubü.....	21
Fethi Bey.....	14, 15, 23, 40, 49
Fevzi Çakmak	12, 66, 114
Filistin.....	20
Finlandiya	115
Fransa..	13, 16, 23, 31, 35, 37, 57, 60, 62, 63, 65, 66, 98, 115
Fransız ..	12, 27, 57, 61, 62, 66, 69, 101, 115, 119
Fransızca	53

G

Galata Köprüsü	11
Garbi Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığı	29
Gazi.....	25, 30, 35, 45, 55, 56, 57, 61
Gelibolu Yarımadası	17
General Birdwood.....	23
General Fahrettin Altay	107
General Falkenhayn	19
General Halis Bıyıktaş.....	107
Giritli Şevket.....	45
Göle	32
Gönen.....	33
Gülhane Parkı	105, 110
Gümrü Antlaşması	32
Güney Cephesi.....	19, 21, 33
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	27

H

Hacıbektaş.....	30
Hadımköy	11
Hadi Paşa	31
Hafik	33
Hakkı Süha Gezgin.....	93, 95, 97, 108, 109
Halep.....	19, 21, 22
Halis Bey	45
Halk Fırkası	39, 44, 48
Hamdullah Suphi	47
Harbiye Nazırı Enver Paşa.....	17
Harbiye Nezareti	13, 23
Hareket Ordusu	11, 18
Harp Akademisi.....	7, 8, 103, 104

Harp Okulu.....	7
Harrington	23
Hasan Ağa	6
Hasan Fehmi	11
Hasan Rıza Soyak	68, 73
Hatay	57, 59, 62, 63, 64, 66, 95, 119, 120
Hatay Meselesi	57
Havza	25, 54
Haydarpaşa.....	18, 23, 105
Hayfa.....	8
Heyet-i Temsiliye.....	27, 28
Hicaz	18
Hindistan	40
Hitler	97, 100
Hollanda	115
Hüseyin Hüsnü Paşa.....	11

I

II. Abdülhamit.....	7, 8, 9, 10, 11
Irak	32, 115

i

İkinci İnönü zaferi	34
İmam Ağa Han	40
İngiliz	17, 22, 25, 28, 36, 37, 57, 62
İngilizler	10, 19, 21, 22, 25, 35, 36
İngiltere	5, 31, 34, 35, 36, 37, 57, 60, 98, 115
İskenderun.....	22
İslam.....	49
İsmail Canbolat Bey	45
İsmail Mahir Paşa.....	11
İsmailiye Tarikatı	40
İsmet İnönü 2, 34, 37, 67, 90, 91, 101, 114, 115, 116, 118	
İsmet Paşa	18, 24, 36, 37, 39, 40, 45, 48
İspanya	115
İstanbul5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 39, 45, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 88, 92, 93, 95, 97, 98, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 119	
İstanbul Antlaşması.....	15
İstanbul Hükümeti	36
İstanbul Üniversitesi.....	92
İstiklal Mahkemeleri	45
İsveç	115
İsviçre.....	37, 42, 95, 115
İtalya	13, 14, 37, 115
İtilaf Devletleri17, 22, 24, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 37	
İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti.....	10
İttihat ve Terakki	6, 9, 10, 12, 18, 28
İttihat ve Terakki Cemiyeti	9, 10, 12
İttihat ve Terakki Partisi	6
İttihatçılar	11
İzmir.....	24, 25, 34, 36, 39, 43, 45, 49, 51, 93, 95
İzmit	33, 106, 110, 114

J

Japonya	37, 115
---------------	---------

K

Kapitülasyonlar	37
Karacabey	33
Karadağ.....	14
Karadeniz Bölgesi.....	24
Karlsbad	20, 21, 52, 53
Kars.....	32
Kayseri	30
Kazım Karabekir.....	18, 25, 26, 28, 32
Kazım Karabekir Paşa	26
Kazım Paşa	23
Keçiören.....	30
Kılıç Ali	46, 64
Kırşehir	30
Kirmasti	33
Kocatepe	35
Konya.....	33
Kudüs.....	21
Kurmay Yüzbaşı Müfit	8
Kurtuluş Savaşı .. 1, 2, 18, 28, 29, 32, 36, 39, 43, 46, 47, 119	
Kurun Gazetesi	73, 93, 96
Kuzey Afrika	13
Kütahya.....	34
Kütahya-Eskişehir Savaşları	34

L

L'Ere Nouvele Gazetesi	62
Langaza.....	6
Latife Hanım.....	43, 44
Latin Alfabesi	47
Letonya	115
Liman von Sanders	22, 63
Litvanya	115
Litvinof	98
Lloyd George	34, 36
Londra Antlaşması	15
Londra Konferansı	31, 33, 34
Lozan	36, 37, 74, 117
Lozan Barış Antlaşması	37, 38
Lozan Barış Konferansı	37
Lozan Türk Talebe Heyeti	117

M

Macaristan.....	99, 115
Mahmut Esat Bey	47
Mahmut Şevket Paşa.....	11, 12, 13, 14, 15
Makbule	6, 69, 76, 118
Makbule Atadan.....	69
Makedonya	6, 8
Manastır	6, 7, 9
Manastır Askeri İdadisi.....	6, 7
Manisa	31
Mareşal Liman Van Sanders.....	17
Markotein.....	52
Marmara Denizi	110

Maydos.....	17
Medeni Kanun.....	43
Menemen.....	49
Mersin.....	62, 63
Meşrutiyet.....	9, 10, 47
Metaksas.....	98
Mısır.....	13, 14, 51, 99, 115
Midyat.....	33
Milletler Cemiyeti.....	62, 115
Misak-ı Milli.....	22, 31, 38
Mister Cordel Hull.....	99
Mondros Ateşkes Antlaşması.....	22, 32
Morning Post.....	62
Mucur.....	30
Mudanya Ateşkes Antlaşması.....	36
Muhittin Üstündağ.....	93, 107
Mustafa... 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,	
15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,	
27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,	
39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,	
51, 52, 53, 54, 55, 56, 86, 87, 97, 119, 121	
Mustafa Kemal... 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12,	
13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,	
25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,	
37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,	
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 86, 87, 97, 119,	
121	
Mustafa Kemal Atatürk 1, 3, 4, 5, 11, 14, 27, 86,	
97, 119, 121	
Mustafa Sagir.....	35
Muş.....	18
Müdafaa-i Hukuk Grubu.....	39

N

Naciye.....	6
Nallihan.....	33
Namık Kemal.....	7
Neşet Ömer İrdelp 58, 59, 60, 64, 66, 67, 71, 78,	
79, 80, 81, 82, 84	
Norveç.....	100, 115
Nowill.....	28
Nuri Bey.....	13
Nusaybin.....	33
Nutuk.....	25, 46, 87

O

Osmanlı .. 1, 5, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 24, 25,	
27, 29, 31, 32, 36, 37, 39, 41, 42, 47, 74, 119	
Osmanlı Devleti 1, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 27,	
31, 39, 41, 42, 47, 119	
Osmanlı Hükümeti.....	25, 27
Osmanlılar.....	42, 50
Otuzuncu Süvari Alayı Komutanı Lütfi.....	8

Ö

Ömer Naci.....	6
----------------	---

P

Pangaltı.....	7
---------------	---

Papagos.....	98
Paris.....	48, 57, 60, 62, 81, 98
Picardie.....	12, 16
Polonya.....	99, 115
Pontus.....	24
Popolo d'Italia Gazetesi.....	101
Profesör Zuckerlandl.....	21

R

Rasim Bey.....	26
Rauf Bey.....	23, 25, 26, 27, 29, 30, 39
Rayak.....	22
Refahiye.....	33
Refik Saydam.....	55, 56
Reşit Paşa.....	27
Romanya.....	14, 37, 98, 115
Rudolfs Hof.....	52
Rumeli.....	25, 29
Rumlar.....	11, 24
Ruslar.....	18
Rusya.....	18, 19, 37

S

Sabiha Gökçen.....	69, 76, 118
Sakarya.....	34, 35, 54
Sakarya Savaşı.....	54
Sakarya Zaferi.....	35
Sakelariye.....	98
Salih Bozok.....	16, 64, 67, 82
Salih Fransa.....	23
Salih Paşa.....	29, 30
Samsun.....	24, 25, 38, 44, 47, 54, 93
San Remo Konferansı.....	31
Sanders.....	22
Sarayburnu.....	105, 106, 110, 113
Sarı Efe Edip.....	45
Sarıkamış.....	32
Sarraut.....	98
Savarona.....	64, 65, 66
Selanik.....	5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 98
Selanik Askeri Rüştüyesi.....	6
Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	49
Sevr Barış Antlaşması.....	31
Sırbistan.....	14
Silvan.....	18
siroz.....	58, 59
Sivas.....	25, 26, 27, 28, 29, 30, 54, 95
Sivas Kongresi.....	26, 27, 28, 29
Sivas Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti... 26	
Sofya.....	15, 16, 99, 118
Sovyetler Birliği.....	47, 98, 115
Stayadinoviç.....	98
Suat Davaz.....	62, 98
Suriye.....	8, 13, 18, 19, 21, 32, 115
Susurluk.....	33

Ş

Şam.....	8, 9, 18, 22
Şekeroğlu İsmail Efendi.....	28

Şemsi Efendi Mektebi	6
Şer'îye ve Evkâf Vekâleti	40
Şerafettin Yaltkaya	110
Şevket Turgut Paşa	12, 25
Şevki Bey	45
Şeyh Sait İsyanı	41, 45
Şükrü Kaya	59, 80

T

Tabakulos	98
Takrir-i Sükûn Kanunu	45
Talat Bey	9, 15
Talat Paşa	19
Tarsus	63
TBMM 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 44, 45, 46, 97, 99	
TBMM Hükümeti	36
Tehcir Kanunu	32
Tekirdağ	17
Temsil Heyeti	27, 29, 30
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	45
Tevfik Paşa	23
Tevfik Rüştü Aras	60, 69, 98, 99
Tevhid-i Tedrisat Kanunu	41
Tobruk	13
Trablusgarp	10, 12, 13, 14, 43, 51
Trabzon	27
Trakya	14, 15, 31, 36
Tüccar Mustafa Bey	8
Türk.. 1, 2, 3, 5, 6, 12, 13, 22, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 55, 57, 59, 62, 64, 66, 72, 73, 74, 75, 78, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 106, 107, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 120	
Türk Dil Kurumu	50
Türk Dili Tetkik Cemiyeti	50
Türk Ocakları	49
Türk Tarih Kurumu	49, 50
Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti	49
Türkiye 1, 2, 3, 5, 6, 7, 14, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 61, 62, 69, 74, 75, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 107, 110, 115, 116, 118, 119, 120, 121	
Türkiye Büyük Millet Meclisi	74, 75, 90, 91, 110, 115

Türkiye Cumhuriyeti.. 1, 2, 5, 30, 40, 41, 42, 46, 74, 75, 82, 83, 86, 87, 90, 116, 118, 119, 120, 121	
Türkiye Cumhuriyeti Devleti	1, 5, 119
Türkiye İktisat Kongresi	39
Türkiye Türklüğü	47
Türklük	40, 49, 75, 86

U

Umraniye	33
Urfa	33
Uşakizade Muammer Bey	43

V

V. Mehmet Reşat	11, 21
Vahdettin	20, 21, 23, 29, 37, 53
Van	17, 27
Vatan ve Hürriyet Cemiyeti	9
Vatan ve Hürriyet Derneği	8
Viranşehir	33, 63
Viyana	21, 52, 54, 66, 68, 81
Viyana Cottage Sanatoryumu	52

W

Wilson	21
Wilson İlkeleri	21

Y

Yalova	57, 58, 61, 80
Yarın Gazetesi	48
Yaver-i Ekrem İzzet Paşa	21
Yenihan	33
Yıldırım Orduları	19, 21, 22, 23, 63
Yıldız Sarayı	31
Yozgat	33
Yörükler	5
Yugoslavya	37, 98, 115
Yunan	10, 33, 34, 35, 36, 45, 98, 115
Yunanistan	14, 35, 37, 45, 98, 115
Yunanlılar	33
Yunus Nadi	88, 90

Z

Zara	33
Zile	33
Ziya Hurşit	45
Zonguldak	93
Zübeyde Hanım	5

EKLER

EK A. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN KRONOLOJİSİ

1881: Selanik'te doğdu.

1893: Askeri Rüstiye'ye girdi ve Kemal adını aldı.

1895: Selanik Askeri Rüstiyesi'ni bitirdi, Manastır Askeri İdadisi'ne girdi.

1899 Mart 13: İstanbul Harp Okulu Piyade sınıfına girdi.

1902: Harp Akademisi'ne girdi ve burada gazete çıkardı.

1905 Ocak 11: Harp Akademisi'ni Yüzbaşı olarak bitirdi, Şam'a 5. Ordu'nun 30. Süvari Alayı'nda staj yapmak için atandı.

1906 Ekim: Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu. Şam'da topçu stajını yaptı ve Kolağası oldu

1908 Temmuz 23: Meşrutiyet'in ilan edilmesi için çalışmaları.

1909 Mart 31: 31 Mart ihtilalinde Hareket Ordusu Kurmay Subayı olarak çalıştı.

1911 Eylül 13: Mustafa Kemal, İstanbul'a Genelkurmay'a naklen atandı.

1911 Kasım 27: Mustafa Kemal, Binbaşılığa yükseldi.

1912 Ocak 9: Mustafa Kemal, Trablusgarp'ta Tobruk saldırısını yönetti.

1913 Ekim 27: Mustafa Kemal, Sofya Ateşemiliterliği'ne atandı.

1914 Mart 1: Mustafa Kemal, Yarbaylığa yükseltildi.

1915 Şubat 2: Mustafa Kemal, Tekirdağı'nda 19. Tümeni kurdu.

1915 Şubat 25: Mustafa Kemal'in Maydos'a gidişi.

1915 Nisan 25: Mustafa Kemal, Arıburnu'nda İtilaf Devletleri'ne karşı koydu.

1915 Haziran 1: Mustafa Kemal'in Albaylığa yükselişi.

1915 Ağustos 9: Mustafa Kemal, Anafartalar Grup Komutanlığı'na atandı.

1915 Ağustos 10: Mustafa Kemal, Anafartalar'dan düşmanı geri attı.

1916 Nisan 1: Mustafa Kemal'in Tuğgeneralliğe yükselişi.

1916 Ağustos 6: Mustafa Kemal, Bitlis ve Muş'u düşman elinden kurtardı.

1917 Eylül 20: Mustafa Kemal, memleketin ve ordunun durumunu açıklayan raporunu yazdı.

1917 Ekim: Mustafa Kemal, İstanbul'a döndü.

1918 Ekim 26: Mustafa Kemal, Halep'in kuzeyinde bugünkü sınırlarımız üzerinde düşman saldırılarını durdurdu.

1918 Ekim 30: Mondros Mütarekesi'nin imzalanması.

1918 Ekim 31: Mustafa Kemal'in Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atanması.

1918 Kasım 13: Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nın kaldırılması ve Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönüşü.

1919 Nisan 30: Mustafa Kemal'in Erzurum'da bulunan 9. Ordu Müfettişliği'ne atanması.

1919 Mayıs 15: İzmir'e Yunanlıların asker çıkarması.

1919 Mayıs 16: Mustafa Kemal, Bandırma vapuruyla İstanbul'dan ayrıldı.

1919 Mayıs 19: Mustafa Kemal, Samsun'a çıktı.

1919 Haziran 15: Mustafa Kemal, 3. Ordu Müfettişi unvanını aldı.

1919 Haziran 21: Mustafa Kemal, Ulusal Güçleri Sivas Kongresi'ne çağırdı.

1919 Temmuz 8 / 9: Mustafa Kemal, askerlikten çekildi. (Saat: 20:50)

1919 Temmuz 23: Mustafa Kemal'in başkanlığı altında Erzurum Kongresi'nin toplanması ve bir Temsil Kurulu seçerek dağılması. (7 Ağustos 1919)

1919 Eylül 4: Mustafa Kemal'in başkanlığı altında Sivas Kongresi'nin toplanması ve 11 Eylül'de sona ermesi.

1919 Eylül 11: Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi Başkanlığı'na seçildi.

1919 Ekim 22: Amasya Protokolü'nün imzalanması.

1919 Kasım 7: Mustafa Kemal, Erzurum'dan milletvekili seçildi.

1919 Aralık 27: Mustafa Kemal, Heyeti Temsiliye'yle birlikte Ankara'ya geldi.

1920 Mart 20: İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından ele geçirilmesi, Mustafa Kemal'in protestosu, Ankara'da yeni bir Millet Meclisi toplama girişimi.

1920 Mart 18: İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın son toplantısı.

1920 Mart 19: Mustafa Kemal tarafından Ankara'da üstün yetkiyi taşıyan bir Millet Meclisi toplanması hakkında illere duyuruda bulunulması.

1920 Nisan 23: Mustafa Kemal, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açtı.

1920 Nisan 24: Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi Başkanı seçildi.

1920 Mayıs 5: Mustafa Kemal'in başkanlığında ilk Hükümet'in toplantısı.

1920 Mayıs 11: Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti tarafından ölüm cezasına çarptırıldı.

1920 Mayıs 24: Mustafa Kemal'in cezası Padişah tarafından onaylandı.

1920 Ağustos 10: Osmanlı İmparatorluğu delegeleriyle İtilaf Devletleri arasında Sevr Antlaşması'nın imzalanması.

1920 Ocak 9 / 10: Birinci İnönü Savaşı.

1921 Ocak 20: İlk Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa) Kanunu'nun esas maddelerinin kabulü.

1921 Mart 30 / Nisan 1: İkinci İnönü Savaşı.

1921 Mayıs 10: Mustafa Kemal tarafından Büyük Millet Meclisi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması ve Mustafa Kemal'in Grup Başkanlığı'na seçilmesi.

1921 Ağustos 5: Mustafa Kemal'e Başkumandanlık görevinin verilmesi.

1921 Ağustos 22: Mustafa Kemal'in yönetiminde Sakarya Meydan Savaşı'nın başlaması.

1921 Eylül 13: Sakarya Meydan Savaşı'nın kazanılması.

1921 Eylül 19: Mustafa Kemal'e Mareşallik rütbesinin verilmesi ve Mustafa Kemal'in Gazi unvanını alması.

1922 Ağustos 26: Gazi Mustafa Kemal'in Kocatepe'den Büyük Taarruz'u yönetmesi.

1922 Ağustos 30: Gazi Mustafa Kemal'in Dumlupınar Başkumandanlık Meydan Savaşı'nı kazanması.

- 1922 Eylül 1:** Gazi Mustafa Kemal'in: "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri !" emrini vermesi.
- 1922 Eylül 9:** Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesi.
- 1922 Eylül 10:** Gazi Mustafa Kemal'in İzmir'e gelişi.
- 1922 Ekim 11:** Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması.
- 1922 Kasım 1:** Gazi Mustafa Kemal'in önerisi üzerine saltanatın kaldırılması.
- 1922 Kasım 17:** Vahdettin'in bir İngiliz harp gemisiyle İstanbul'dan kaçması.
- 1923 Ocak 29:** Gazi Mustafa Kemal'in Latife Hanım'la evlenmesi.
- 1923 Temmuz 24:** Lozan Antlaşması'nın imzalanması.
- 1923 Ağustos 9:** Gazi Mustafa Kemal'in Halk Fırkası'nı kurması.
- 1923 Ağustos 11:** Gazi Mustafa Kemal'in 2. Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçilmesi.
- 1923 Ekim 29:** Cumhuriyet'in ilan edilmesi.
- 1923 Ekim 29:** Gazi Mustafa Kemal'in ilk Cumhurbaşkanı olması.
- 1924 Mart 1:** Gazi Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'nde Halifeliği kaldırması ve öğretimin birleştirilmesi hakkında açış nutkunu söylemesi.
- 1924 Mart 3:** Hilafetin kaldırılması, öğrenimin birleştirilmesi, Şer'îye ve Evkaf Vekaletiyle (Bakanlığıyla), Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletinin kaldırılması hakkındaki yasaların Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmesi.
- 1924 Nisan 20:** Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye (Anayasa) Kanunu'nun kabul edilmesi.
- 1925 Şubat 17:** Aşarın kaldırılması.
- 1925 Ağustos 24:** Gazi Mustafa Kemal'in ilk defa Kastamonu'da şapka giymesi.
- 1925 Kasım 25:** Şapka Kanunu'nun Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmesi.
- 1925 Kasım 30:** Tekkelerin kapatılması hakkındaki kanunun kabulü.
- 1925 Aralık 26:** Uluslararası takvim ve saatin kabulü.
- 1926 Şubat 17:** Türk Medeni Kanunu'nun kabulü.

1927 Temmuz 1: Gazi Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı sıfatı ile ilk kez İstanbul'a gitmesi.

1927 Ekim 15 / 20: Gazi Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Halk Partisi 2. Kurultayı'nda tarihi Büyük Nutku'nu söylemesi.

1927 Kasım 1: Gazi Mustafa Kemal'in 2. kez Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi.

1928 Ağustos 9: Gazi Mustafa Kemal'in Sarayburnu'nda Türk harfleri hakkındaki nutkunu söylemesi.

1928 Kasım 3: Türk Harfleri Kanunu'nun Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmesi.

1931 Nisan 15: Gazi Mustafa Kemal tarafından Türk Tarih Kurumu'nun kurulması.

1931 Mayıs 4: Gazi Mustafa Kemal'in 3.kez Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi.

1932 Temmuz 12: Gazi Mustafa Kemal tarafından Türk Dil Kurumu'nun kurulması.

1933 Ekim 29: Gazi Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in 10. Yıldönümünde tarihi nutkunu söylemesi.

1934 Kasım 24: Gazi Mustafa Kemal'e Büyük Millet Meclisi tarafından ATATÜRK soyadının verilmesi kanununun kabul edilmesi.

1935 Mart 1: Atatürk'ün 4. kez Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi.

1937 Mayıs 1: Atatürk'ün çiftliklerini Hazine'ye ve taşınamaz mallarını da Ankara Belediyesi'ne bağışlaması.

1938 Mart 31: Atatürk'ün hastalığı hakkında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin ilk resmi duyurusu.

1938 Eylül 15: Atatürk'ün vasiyetnamesini yazması.

1938 Ekim 16: Atatürk'ün hastalık durumu hakkında günlük resmi duyuruların yayınına başlanması.

1938 Kasım 10: Atatürk'ün ölümü. (Perşembe, saat: 09.05)

1938 Kasım 11: İstanbul Şehir Meclisi'nin olağanüstü toplantı yapması. Saraydaki Cumhurbaşkanlığı forsunun indirilerek yerine yarıya kadar indirilmiş Türk Bayrağı'nın çekilmesi.

1938 Kasım 12: Atatürk'ün ölümü dolayısıyla, Yüksek Öğretim gençliğinin Üniversite Konferans Salonu'nda toplanması.

1938 Kasım 13: Gençliğin Taksim Cumhuriyet Anıtı önünde toplanarak Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'i koruyacaklarına ant içmeleri.

1938 Kasım 14: Büyük Millet Meclisi çok hazin bir toplantı yaptı.

1938 Kasım 15: Hükümet Atatürk'ün Ankara'da ebedi istirahat yerine konulacağı 21 Kasım 1938 tarihini ulusal yas günü olarak duyurdu.

1938 Kasım 16: İstanbullular Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'ndaki katafalkı önünde sabahın ilk saatlerinden gecenin son saatlerine kadar saygı ve üzüntü içinde son görevlerini yaptılar.

1938 Kasım 19: Büyük bir törenle, Atatürk'ün Dolmabahçe'den alınan yüce cenazesi, önce Sarayburnu'na, oradan Zafer torpidosuyla Yavuz zırhlısına götürüldü. Yavuz zırhlısıyla İzmit'e kadar götürülen tabut, oradan Ankara'ya yolcu edildi.

1938 Kasım 20: Atatürk'ün sevgili naşı Ankara'ya ulaştı ve Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi önündeki katafalka konuldu. Ankaralılar da son görevlerini saygıyla yaptılar.

1938 Kasım 21: Atatürk'ün cenazesinin Etnografya Müzesi'ndeki Geçici Kabre konulması.

1938 Kasım 25: Atatürk'ün vasiyetnamesinin açılması.

1938 Aralık 26: Atatürk'ün "Ebedi Şef" sanıyla anılmasının kabul edilmesi.

1953 Kasım 4: Atatürk'ün Geçici Kabri'nin açılması.

1953 Kasım 10: Atatürk'ün cenazesinin Anıt-Kabir'e nakledilmesi.

EK B. ATATÜRK FOTOĞRAFLARI

Atatürk'ün nüfus cüzdanı.

Zübeyde Hanım ve Ali Rıza Efendi.

Atatürk kız kardeşi Makbule Hanım ve annesi Zübeyde Hanımla birlikte.

Harp Okulundan mezun olan Yüzbaşı Mustafa Kemal. (11 Ocak 1905)

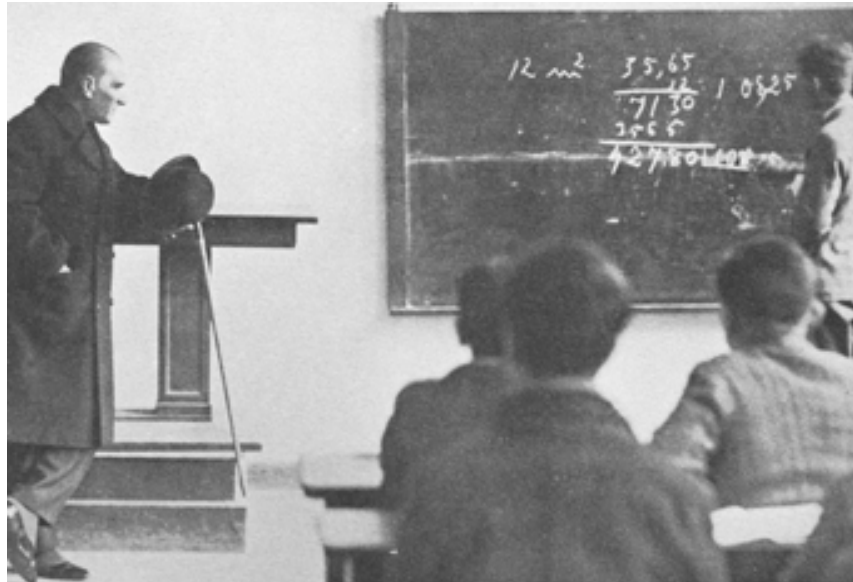
Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal.

TBMM'nin Açılışı. (23 Nisan 1920)

Time Dergisi (24 Mart 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yeni Harf İnkılabı'nın uygulanışını bir derste izlerken...

Atatürk İstanbul'da. (1929)

İstanbul Üniversitesi öğrencileri arasında... (2 Temmuz 1933)

Atatürk Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda. (1936)

Atatürk Trakya manevralarını izlerken... (1937)

Reisi cumhur Atatürk'ün
umumi hallerindeki vefatı,
dün gece saat 24 de mesir
edilen tebligden sonra her an
artarak bu gün, 10 ikinci
teyris 1938 perşembe, Salıh
Saat dokuz beş gece Büyük
sefinin derin Koma içinde
terki hayat etmişlerdir.

10. İkinci Teyris 1938

Ş. Akil Muhlis Öğden

Nika Şerhassan

Ş. H. Bilen

D. Kaimi Bakt

Ş. Hüseyin Kras

Ş. Nesitömer Trolup

Ş. Hürvay

Ş. Hüseyin Lert

Mim Kemal Öke

Ş. H. Akata

Atatürk'ün ölümüne ilişkin yayınlanan tebliğ. (10 Kasım 1938)

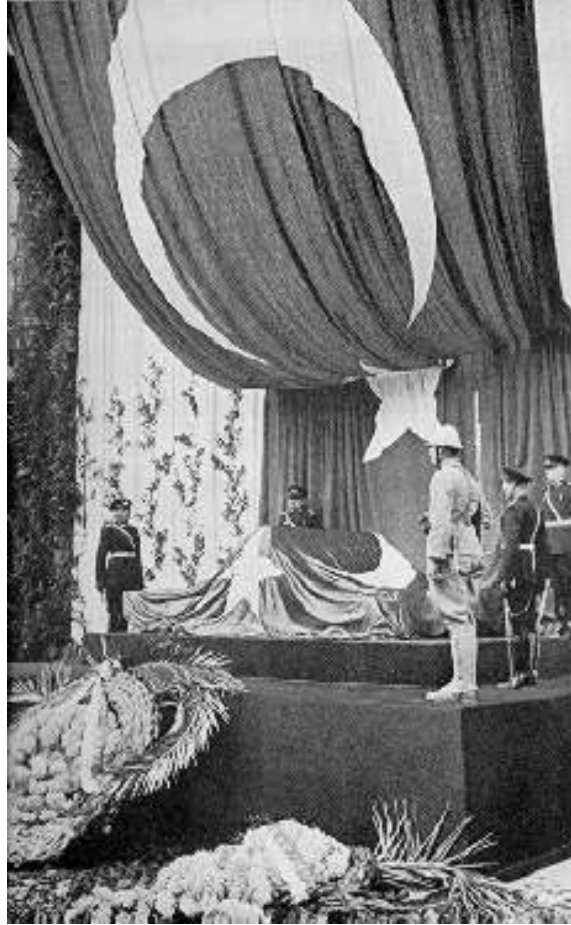
10 Kasım 1938 Bayraklar yarıya indirilmiş...

Atatürk'ün ardından...

Atatürk'ün cenazesi top arabasıyla Dolmabahçe Sarayı'ndan götürülürken.

Atatürk'ün naaşı Anıtkabir'de katafalkın önünde. (20 Kasım 1938)

Bugün
16
sayfa

AKŞAM

Devlet Nüshası

Bugün
16
sayfa

51 — No. 7210 — Fıat her yerde 5 kuruş

PERŞEMBE 19 Teşriniazi 1328

Telefon: Bağımsız: 20565 — Yan İleri: 20705 — İdare: 20661 — Müdr: 20470

Bütün memleket matem içinde Atatürk bu sabah dokuzu beş geç gözlerini dünyaya kapadı

Atatürk demişti ki:
"Benim naçiz vücudümü bir gün elbette toprak olacaktır.
Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebed payidar olacaktır,"

**Atatürk Türkün
tarihinde ve gönlünde
daima yaşayacaktır**

**Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin
resmî tebliğidir:**

Müdavi ve müşavir tabiplerinin nesredilen son raporu Atatürkün Dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir.

Bu ecrî hâdisi ile Türk vatani büyük yapıcısı, Türk milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evladını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmayan ziyandan dolayı en derin taziyelerimizi sunarız.

Kederlerimizin tesellisini, ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkla ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız.

Surasını da herseyden evvel beyan etmeliyiz ki ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiye'sidir.

Hükümetin, içinde bulunduğumuz bu mühim anda bugüne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındayken, Müesses olan nizamı ve vaziyeti idame hususunu büyük Türk milletinin hükümetle tevküf olarak teyid ve temin edeceğine şüphe yoktur.

Teklâtî esasîye kanununun 33 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal yeni Reisiicumhur intihap edecektir. Türkiye'nin en büyük makamına, teklâtî esasîye kanununa göre seçecek zata etrafında hükümeti ile, şanlı ordu ile bütün kuvvet ile Türk milleti sarılsam bir varlık olarak toplanacak ve yükselmeye devam edecektir.

Gene teklâtî esasîye kanununun 34 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal yeni Reisiicumhur intihap edecektir. Türkiye'nin en büyük makamına, teklâtî esasîye kanununa göre seçecek zata etrafında hükümeti ile, şanlı ordu ile bütün kuvvet ile Türk milleti sarılsam bir varlık olarak toplanacak ve yükselmeye devam edecektir.

Bugün ayağımıza ağladığımız Büyük Şefimiz Atatürk, her vakit Türk milletine güvendi. Eserlerini bu ruvenle yaptı. İdamesi esbabı da istikmal ederek güvence büyük milletimize bıraktı. Ebedî Türk milleti, onun eserlerini ebediyete yaşatacağıdır. Türk gençliği onun kıymetli vediaat olan Türkiye Cumhuriyetini daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir.

Kemal Atatürk Türkün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.

Tabiplerin bu sabahki tebliği

Atatürk saat 9 u 5 gece terkiahat etmişlerdir

İstanbul 10 (A.A.) — Atatürkün müdavi ve müşavir tabipleri tarafından verilen rapor suretidir:

Reisiicumhur Atatürkün umumi hallerindeki vebamat dün gece saat 24 te nesredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 ümriçteğün 1938 perşembe sabahı saat 9 u 5 gece Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir.

Müdavi tabibler:
Pr. Dr. Neşet Ömer İrdelp
Pr. Dr. M. Kemal Öke
Pr. Nihat Reşat Belger
Müşavir tabibler:
Pr. Dr. Akil Muhtar Özden
Pr. Dr. Hayrullah Diker
Pr. Dr. Süreyya Hidayet Sertter.
Dr. M. Kâmil Berk
Dr. Abrevaya Marmaralı

**Dün akşamki ve
geceki tebliğler**

İstanbul 9 (A.A.) — Riyaseticumhur Umumi Katipliğinden:

1 — Reisiicumhur Atatürkün ahkâmî vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu gece saat 24'de verilen rapor ikinci maddesidir.
2 — Saat 20'den itibaren dalgınlık artmıştır. Umumi ahval vebamatê doğru seyretmektedir.
Hararet derecesi: 37,6.
Nabız: 132.
Teneffüs: 33'üdür.

İstanbul 9 (A.A.) — Riyaseticumhur Umumi Katipliğinden:

1 — Reisiicumhur Atatürkün ahkâmî vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu akşam saat 20'de verilen rapor ikinci maddesindedir. Milli Kuvvetler Ankaraya 2 — Bugünü yorgun ve dal-

Yeni Reisiicumhur intihabı için

Büyük Millet Meclisi yarin toplantıyı

Reisiicumhur Atatürkün milleti mateme gark eyilen ziyat dolayısıyla teklâtî esasîye kanununun 34 üncü maddesi mucibince yeni Reisiicumhur intihap edilmek üzere teğrinisannın 11 inci cumma günü Büyük Millet Meclisi icimas davet ederim.

Reisiicumhur vekili ve Büyük Millet Meclisi Reisi **Abdülhalik Renda**

(Otuz dördüncü maddesi şudur: Cumhuriyetin Reisiicumhur derhal intihap eder.

Meclis müteminê değılis reis tarafından hemis kılınmas davet edilerek Reisiicumhur intihabı edir. Meclisin intihabı devesit bitim buması veya intihabın tedricine karar verilmiş olursa Reisiicumhur gelecek Meclisin intihabı edir.)

Başvekil bu sabah Ankaraya gitti

Başvekil R. Celil Bayaz bu sabah saat 11 de hanisi trenle Ankaraya dönmüştür.

Bayraklar yarıya indirildi

Bütün dünya radyoları Atatürkün vefatından teessürle tahsediyor

Bu sabah saat 11,25 den itibaren bütün daire, müesseseler milli matem alarak bütün bayrakları yarıya indirmişlerdir.

Avrupa radyoları Atatürkün vefatını büyük bir tesadüre haber vermişlerdir. Seğirmişe muhabirleri gazeteler ve ajanslar muhabirleri gazetesinde onun toğatları okumışlardır.

gun geçirdiler. Umumi ahvaldeki ciddiyet biraz daha ilerlemişti.

Nabız: Muntazam, dakikada 124.
Teneffüs: 40.
Hararet derecesi: 37,6 dir.

Kemalizm Türk milletinin kalbinde ebediyen yaşayacaktır

Ne meş'ur bir gün içinde, yayıncı, insanlık, en büyük vektörünü kaybettili.

Bütün beşyerye de, Türkiye gültü, karalar bağlanmış. O, yalın bir değıli. Kizimden içtarp en büyük millet, en enli ve en grefet millet diye tanındı ve hias de öyle tanıtıldı millitizsin başına geçti. Onu simulesinden değırdığımız için büyüklüğümüze ve gerefines bir kere daha namahki. Boşluklarımız, hâzırkı meclisten ki ki çekip çekildi, yenisin dünyaya getirilip Altınaz oldu.

Tarihte bütün milletler rehberlik eden Türkiye Önder olduğı için, bir kurtarılar ve yükselerek bütün matemin kavineler ümidsiz güsterdi.

Bütün imidizlerini ömürleri, mücneçilerin basıyadı.

Büyüklüğünü hiçbir teçellisini krenli tesellisine, en genis müll emselerinden en dar sile, bayatına kadar teçirde ettiğinin için, bütün kalbinde ona bağlanmıştı. Bisi ve bakışlarını arkasından indeteli yere değılişiyordu. Anımlarını, Rıfrazlı de. Fakat teçirde ettiğinden her birine atımadı. Daima sile, meclis, daima iyiliğe gittirdi.

Beyazın onu taklidi edeceği bir ulu vafat da bider. Milletini, perşesinde kurtardığı milletlerle dost etti. Onlara uluvicibeban derdi, İbret derdi, ahkâmı derdi, teğallip etmesek ve muktedir bir milleti hürmet etmek derdi verdi. Kuru sile değıli, fiile, yaratığı teklâtîye tüz paygamber oldu; ve dünyamız sathı en muhtak bulunduğuy bir devirde buması yaptı.

10 Kasım 1938 Cumhuriyet Gazetesi ana sayfa.

PERSEMBE
10
Teşvikiye 1938
YIL: 22 (3)
Sayı: 7485 - 1585

Kurun

İSTANBUL — ANKARA — Üsküdar
Posta kutumu: 46 (İstanbul)

Dağıtım adresi: Kurun, İstanbul
Telef: 21415 (Yan) 24370 (Haber)

Sayısı
her yerde
3
Kurus

Atatürk öldü

Türk Milleti Sen Sağol! Reisicumhurluğa İsmet İnönü'nün seçilmesi muhtemeldir

ATATÜRK'ÜN CENAZESİ İSTANBULDA HALK TARAFINDAN ÜÇ GÜN ZİYARET EDİLECEK

Reisicumhur Vekili
Meclisi yarın toplanmaya
davet ediyor

Ankara, 10 (A.A.) — Reisicumhur Vekili ve Büyük Mil-
let Meclisi Reisinin tebliği:

Reisicumhur Atatürk'ün milleti mateme garkeyliyen elim
ziyatı dolayısıyla teşkilâtı esasîye kanununun 34 üncü mad-
desi mucibince yeni reisicumhur intihap edilmek üzere
teşrinisanimin on birinci cuma günü saat 11 de Büyük Mil-
let Meclisini içtimaa davet ederim.

Reisicumhur vekili ve Büyük
Millet Meclisi Reisi
M. A. RENDA

Halk Atatürk'ün cenazesini İstanbulda 3 gün ziyaret edecek

Ankara, 10 (Telefonla, sa-
at 16.5) — Atatürk'ün cena-
zesi tahmin gibi ameliyeler-
den sonra İstanbulda üç gün
kadar halkın selâmlıya-
ceği bir yerde büyük, orta ve
küçük birer askeri erkânın
nöbetçiliği altında bırakıla-
cak, sonra bir naklî merasimi
ile Ankaraya getirilecektir.
Ankaradaki cenaze töreni
on gün kadar sonra yapıla-
caktır. Atatürk'ün nereye gö-
müleceği daha belli değildir.
Kendisinin bir vasiyeti oldu-
ğu tahmin ediliyorsa da gö-
müleceği yer hakkında bir
arzusu olduğu tahmin edilm-
yor. Umumi arzuya gelince,
bu mütehaliftir. Mezarının
Çankayada köşkünün yanın-
da, Ankara kalesinin orta-
sında, eski Meclis binası bah-
çesinde, Atatürk parkında
yahut Orman çiftliğinden bi-
rinde yapılması muhtemel-
dir. Buna Millet Meclisinin
karar vermesi ve millî yesin
nasıl tutulacağı hakkında bir
karar neşretmesi beklenmek-
tedir.

Merasim için iki ko- misyon kuruldu

Reisicumhur vekilinin evinde
bir defter açıldı

Ankara, 10 (Telefonla sa-
at 16) — Atatürk'ün cenaze
töreninde tertibat almak ü-
zere Hariciyede Menemenci-
oğlunun başkanlığında iki
komisyon kurulmuştur. Ko-

misyonlardan biri protokol
işleriyle meşgul olacaktır. Re-
isicumhur vekilinin evinde
bir taziye defteri açılmıştır,
yarın ona kadar taziyeler bu-
rada imza edilecektir.

Kabine istifa edecek

Yarın kabinenin yine Celâl Bayar tarafından teşkil edileceği söyleniyor

Konsolostarın
taziyeti

(Yarın 2 nökle)

Ankara, 10 (Telefonla) — Büyük Millet Meclisinin
yarınki toplantısında yeni Cu mhurreisi intihap edildikten
sonra, bugünkü kabine derha l istifasını verecektir.
Yeni Cümhurreisinin yeni kabinesi teşkil e yine Celâl
(Sema) Sa, 2. Sü. 4)

Cuma
11
SONTEŞİRİN
1938
5 KURUŞ

Ulus Basımevi
Çankırı Caddesi, Ankara
Telgraf : Ulus - Ankara
TELEFON
İstisna şubesi 1144
Başmühür 1371
Yeni İleri 1082-1083
Müşahid 1081
İdare 1084

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

BUGÜN
İKİNCİDE: Hasanlı Türel, Barhan Bel-
ge, Nurettin Arsan, Yazar
Hakkı'nın
ÜÇÜNCÜDE: A. Sükrü Kemer, Kemal
Ünal'nın
DÖRDÜNCÜDE: Şevki Yassın, İbrahim
Akdoğan, Kemal Zeki'nin
BEŞİNCİDE: N. Baydar'ın ihtisaları ve
6, 7, 8 inci sayfa larında A-
taturk'ün hayatından notlar...

KURTARICINI VE EN BÜYÜK EVLÂDINI KAYBETTİN Türk milleti sen sağ ol!

Meclis Bugün yeni Cümhurreisini seçiyor

F. R. ATAY

Birakınız, son kanlı damla-
sına kadar, göz yaşlarınızı o-
nun yasında tüketiniz; Ata-
türk'ün ölümünü görmüş o-
lanlar, bir daha kime ağlıya-
cakınız?

Aylardanberi, on yedi mil-
yon onun başucunda, bu faciayı
geciktirmek için çırpındı,
dardı. Bir tanı veya kahra-
man mı, bir baba, dost veya
hardeş mi, onunla ne kaybedi-
yorduk? Hayır.. onsuz nemiz
kalacaktı ?

Boş sözü bırakalım: Atatürk
ölmüştür, hakikat bu! Müthiş
olan bu! On yedi milyon bir
günde, bir babadan öksüz kal-
dık.

En mesut türkler, Atatürk
yaşarken ölmüş olanlardır.
Ömrümüzün ve türk tarihinin
en acı yosun tutmak talihisizli-
ği bize düştü. Halk, en büyük
Türk kahramanını, ordu, en
büyük Türk Başbuğunu, tarih,
en büyük Türk'ü ve asrımız en
büyük insanını kaybetti. Acı-
nın dehşetini, sıcak ruh ya-
ranız soğumağa ve uyumun
heynimiz yeniden işlemeğe
başladığı zaman anlayacağız.

Benden sonra.. Benden son-
ra.. Senelerdenberi, hepimiz,
büyle bir kara günün ıstırah-
tı, bu iki kelime ile gön-
mülden uzaklaştırıyorduk.
ziye günmekten korkuyorduk.
onsuz kaldık.

Onsuz.. fakat ona bin kere
verdiğimiz bir tek namus sö-
züyle kaldık: Eserini ve döva-
nını korumak ve yükseltmek!
Bizler için hayatın bir mânası
varsa, bu yemini yerine getir-
mek için yaşamaktı.

Bugün ona ağlayıp yanmak
için bir tek kalbimiz; yarın onun
eserini ve dövanını müdafaa
etmek için bir tek irade gibi
kaynaşacağız.

Atatürk, şimdiki kadar bil-
miyenler, bu milletle seni ne
kadar sevdığını, senden sonra,
işmin ve eserini üzerine tütür-
ken anlayacaklar !

Aklınız ve kalbinizin va-
zifelerini ayıralım: Ey bütün
ağlayanlar, göz yaşlarınızı bi-
ribirine lattığınız gibi, elleri-
nizi birbirinize uzatınız. Ata-
türk'e yaşarken, verdiğiniz sö-
zi unutmayınız.

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ HÜKÜMETİNİN RESMÎ TEBLİĞİ

Müdafî ve müşavir tabiple-
rinin negredilen son raporu
Atatürk'ün dünyaya gözlerini
kapadığını bildirmektedir.

Bu acı hâdise ile Türk vatanı
büyük yapısızın, Türk milleti
Ulu Şefi'ni, insanlık büyük ev-
lâdını kaybetmiştir. Milletimize i-
çimiz yanarak bu tarife sığın-
yan ziyandan dolayı en derin
taziyelerimizi sunarız.

Kederlerimizin tesellisini
ancak ve ancak onun büyük e-
serine bağlılıkta ve aziz vata-
nımızın hizmetinde ararız.

Şurasını da her şeyden evel
beyan etmeliyiz ki, olmaz olan
onun büyük eseri Cümhuriyet
Türkiye'sidir.

Hükümetimiz içinde bulun-
duğumuz bu mühim anda bu-
güne kadar olduğu gibi dik-
katle vazife başındadır. Mües-
ses olan nizamı ve vaziyeti id-
are hususunu da büyük türk
milletinin hükümetiyle tek vi-
cut olarak teyit ve temin ede-
ceğine şüphe yoktur.

Teskilâtı Esasiye kanunu-
nun otuz üçüncü maddesi mu-
cibince Büyük Millet Meclisi

Reisi Abdülhalik Renda, Rei-
si-cümhur vekâleti vazifesini
deruhte etmişlerdir.

Gene Teskilâtı Esasiye ka-
nununun otuz dördüncü mad-
desi mucibince Büyük Millet
Meclisi derhal yeni Reisi-cüm-
hurî ilihap edecektir.

Türkiye'nin en büyük ma-
kamına Teskilâtı Esasiye ka-
nununa göre geçecek olan za-
tın etrafında hükümetiyle,
şahî ordusuyla ve bütün kud-
(Sonu S. İnci sayfa 4)

Resmî tebliğ

10 İkinciteğrin 1938 — A-
taturk'ün müdafî ve müşavir
tabipleri tarafından verilen ra-
por suretidir :

Reisi-cümhur Atatürk'ün u-
mumi hallerindeki vehamet
dün gece saat 24 te negredilen
tebliğden sonra her an artarak
bugün, 10 İkinciteğrin 1938
perşembe sabahı saat dokuz
beş geçe Büyük Şefimiz derin
koma içinde terkîhayat etmiş-
lerdir.

Müdafî tabipler :

Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp,
Prof. Dr. Mim Kemal Öke,
Dr. Nihat Reşat Belger.

Müşavir tabipler :

Prof. Dr. Akil Muhtar Özden
Prof. Dr. Hayrullah Diker
Prof. Dr. Süreyya H. Serter
Dr. M. Kâmil Berk
Dr. Abrevaya Marmaralı

Türkiye Büyük Millet

Meclisi Riyasetinden:

Reisi-cümhur Atatürk'ün mil-
leti mateme gark eyliyen rıyası
dolayısıyla Teskilâtı Esasiye Ka-
nununun 34 üncü maddesi mu-
cibince yeni Reisi-cümhur ilihap
edilmek üzere teşrinisânının on
birinci cuma günü saat on birde
Büyük Millet Meclisini içtimaa
dâvet ederim.

Reisi-cümhur Vekili ve
Büyük Millet Meclisi Reisi
M. A. Renda

C. H. P. Kamutay
grubu toplantısı

Büyük Millet Meclisi C.H.P.
Grubu bu sabah saat dokuzda
toplanağından âzâzın bu-
lunmaları rica edilmektedir.

BAŞVEKİLİMİZ GELDİ

Vekiller heyeti toplandı

İki gün evel, Büyük Atatürk'ün
birdenbire vehamet kasheden hastal-
ıkları dolayısıyla İstanbul'a gitmiş
(Sonu İkinci sayfa 4)

Parti Grubu bugün
toplankarak Reiscicüm-
hur namzedini
seçti

AKŞAM

Devlet Nöbeti

Yeni Reiscicümhur
bugün saat üçte
Vekil ve mebusları
kabul edecek

Sayı 21 — No. 7211 — Fiyatı her yerde 5 kuruş

CUMA 11 Teşrinisani 1938

Telefon: Teşrinisani: 2065 — Yan İşleri: 2076 — İdare: 2081 — Müdü: 2047

Türk Milleti ! Kurtarıcını ve en büyük evlâdını kaybettin. Sen sağ ol! Mukaddes vazifen, Onun eserini yaşatmak ve devam ettirmektir

Türk milletini, uzun tarihinin kay-
detmediği derin bir matemin ıstırapı
şu anda hıçkırıyor. Sanlı kader,
Atatürk devrinde yaşamak talihini
bulan neslin saadetini çok gördü,
ama yüreğini tahammül edince bir
yeni acıyı kattı.

Bütün bir vatan baştanbaşa ağı-
lar. Türk milletini en büyük evlâdını
kaybetti. Bu matemin karşısında her
kesin boştur. Hiç bir felâket haberi
bir memleketi bu kadar canevinden
yarmamıştır. Hiç bir ayrılık bu dere-
de tahmini parçalamaz. Hiç bir
şeyde tabiat bu kadar kör, ecel bu
şeyde ıstırap olmamıştır.

Atatürk öldü!

Bir şey yenmeğe, en müthiş düş-
manları alt etmeğe, alımsız olan o
dünya ve ölümsüz hayat ve kuvvet
başımızın yanında, ölüm bile ne
kadar ısla ve deş görüldü! Atatürk
bir müddet!

Birlerce yılın derinleştirdiği kök-
ler, semalara hâkim yüksek ve aslı
şöhretli di en şiddetli kavgalar kar-
şısında ehlîyinin ağaçların azamet
ve heybeti, umulmadık bir rüzgârın
arabasına ram olur mu? Tarih ve
tabiatte gökkuşu gibi, dünyalara soğ-
muş, müthiş bir varlığı, fırtınalar
musa arzabildi? Bir memleketle bir
insan ölmü, tabiatın ortasında ko-
na bir dev yıkıldı...

Fakat ağlamayalım, Onun, ilâhlara
kulluk olan soncu hayatı yanında ölüm
hiç korkunç bir düşman değildir. Öl-
mek, geride kalıp arkadaşan-
ların, elin ve ıstırapı bakımından
bir felâketdir. Aurları tabiatle cümle
muktedir olmadı mı? İmanlı varlıklar
ölüm yok etmekten âzad.

Atatürk, zaman ve mekânın fer-
dinde, ilâhîyetinin ve ruhlârinin
inde, ebediyete yerleşmiş bir varlıktır.
Atatürk, maddi bir insan değil, yap-
kı koca bir vatan, yarattığı, koca
bir millet demektir. Eğer O, bir gün
dünyadan yok oluyorsa, malikân
benimden olmaydı, sade Onun ebedî
hayatına değdi, vatan, millet, inkılâb,
medeniyet gibi en büyük ve en hakiki
sıymların asla ölmeyeceğine inan-
mak lâzımdır.

Atatürk, bugünün ve yarının dün-
yanı hayrette bırakan muayzam
bir eser yarattı. Yeni Türkiye. Onun
ek ideali, Türk milletini refah ve
medeniyet şifâkılarının en derinine
sıkmak. Bize, bugün düşen mu-
kaddes vazife, Onun yürüdüğü yolda
ürünmek, başladığı eserini tamamlar-
mak, kurduğu, kurtardığı Türkiyeyi
bilimsel yükseklikte yaşatmak, Atatürkü
bediyen yaşatmaktır.

Yeni dünyayı göstermiş geriye
gitti. Üstüne, Onun hiç bir elinde
birer ettiği o mukaddes hedefe ba-
cak; sırtın, kan ağlayan yürek-
minde, daha büyük inkılâpların
sırtı ile ümitsiz olacak...

Düşüncemiz ve kendi kendimiz
sana, şâyıyacağımız şu şu olacak.
"O, öyle idareli!"

Bizimden önce efratında da-
ha fazla toplandı, daha sıkı birleş-
ti. Onun işine aynı hisle, bir sar-
fından devam etmek. Onun ült
başına anar bu emre Türk ola-

Parti Grubu toplandı İsmet İnönü Reiscicümhur namzedi seçildi

Yeni Reiscicümhur bugün saat 15 de Vekil ve mebusları kabul edecek

Reiscicümhur namzedi İsmet İnönü Büyük Şefle birlikte

Ankara 11 (Telefonla) —
Bugün Büyük Millet Meclisi
Halk Partisi grubu saat 9,5
da Celâl Bayarın riyaseti al-
tında toplanmıştır. Başvekil
müteessir sesile Türk mil-
letin büyük matemin ve Ata-
türkün miras bıraktığı büyük
eserin yaşayacağını söylemiş
ve aziz hatırasını tazir için
mebusları 3 dakika ayakta
durmağa davet etmiştir.

İktidarı derin süküti içinde
yalnız mebusların hıçkırıkla-
rı duyuluyordu.

Başvekil bundan sonra tek-
kilâti esasile kanunu muc-
bince yeni Reiscicümhur intihap
edileceğini beyan ederek
fırkanın bir Reiscicümhur nam-
zedi göstermesini ve bunun
için tayini esamî ile reyî hafî
verilmesini söylemiştir. Rey-

lerin tasnifi neticesinde Mala-
ya mebusu İsmet İnönü, 323
reyle Halk Fırkası grupunun
Reiscicümhur namzedi alkış-
lar arasında ilân edilmiştir.

Bu sabah saat onbirde me-
clis toplanarak yeni Reiscicüm-
huru intihap edecektir.

Yeni Reiscicümhur saat on
beşte, Meclis reislerini, hükü-
met ve meclis azasını kabul
edecektir.

Meclis içtimaa davet edildi, yeni Reiscicümhur bugün intihab edilecek

Reiscicümhur Atatürkün milleti ma-
tene garîk ehlîyen vatan dolayile
teşkilâtî esasile kanununun 34 üncü
maddesi mütebince yeni Reiscicüm-

let Meclisini içtimaa davet ederim.
Reiscicümhur Yekül ve B. M.
Meclis reisi: Abdülhalik Renda
(Otuz dördüncü maddede şudur: —
Cümhur Riyasetinin inkılâbî Meclis-

Meclis mütemmi. diğile reis ta-
rından tomen içtimaa davet edilerek
Reiscicümhur intihab edilir. Meclisin
intihab divresi hitam bulmuş veya
intihabın tedricine karar vermiş

Bırakınız... Son kanlı damlana
kadar, gözyaşlarının onun yanında
tüketsin. Atatürkün ölümünü gö-
müş olanlar, bir daha kime ağlayaca-
kınız?

Aylardanberi, on yedi milyon, Onun
başucunda, bu felâci gerçekleştirmek
için çırpındı, durdu. Bir tanı veya
kahraman mı, bir baba, dost veya
kardes mi Onunla kaybediyorduk?

Hayır, Onunla nemir kalacaktı?
Eğer öni buraların: Atatürk öl-
müştür, Hakikat bu Müthiş olan bul
On yedi milyon bir günde, bir baba-
dan ölecek kaldı.

Eğer mesud Türkler, Atatürk yaşar-
ken ölmüş olanlardı. Onarımının
ve Türk tarihinde en acı yasını tut-
mak talimatıydı bize düştü. Halk, en
büyük Türk kahramanını, ordu, en
büyük Türk başucunu, tarih en bi-
yük Türkü kaybetti. Anının derinli-
ni, sıcak ruh yarımış soğumağa ve
uyuşan beynimiz yeniden işlemeğe
başladı; zaman anıyacağı.

Benden sonra... Benden sonra...
Senelerdenberi, hepimiz, böyle bir ka-
ra günün ıstırapını, bu iki kelime ile
gönlümüzden uzaklaştırdık. Düş-
ünmemek korkuyorduk. İste Onunla
kalırdı...

Onun... Fakat ona bin kere verdi-
ğiniz bir tek namus, azizle kalırdı.
Eğerini ve davanı korumak ve yük-
setmek! Bize için hayatın bir ma-
nası varsa, bu yemini yerine getiri-
mek için yaşamaktır.

Bugün ona ağlayıp yaşamak için bir
tek varlık, yarın onun eserini ve da-
vasını müdafaa etmek için bir tek
irade gibi kayıyacağız.

Atatürk, şimdiye kadar bitirilen-
ler, bu milletin seni ne kadar sevdi-
ğini, senden sonra, temin ve eseri
üzlerine titretken anıyacaktır!

Aktıman ve kalbimizin vassileri-
ni ayıralım. Ey bütün ağlasınlar,
gözyaşlarının birbirine katıldığına
gibi, ellerinin birbirine verin. Ata-
türke, yasakken, verdiğimiz söz unu-
tmayın. FALİH RİPİRİ ATAY

Vekiller Heyeti Dün gece Büyük Millet Meclisinde toplandı

Ankara 10 (A.A.) — Bayvekil Ce-
lâl Bayar bu akşam saat 23,5 te İstan-
buldan jehrimine dönmüştür.

Başvekil Celâl Bayar İstanbulda
Reiscicümhur vekili, B. M. reisi B.
Abdülhalik Renda, Dahiliye Vekili ve
Parti genel sekreteri D. Şakir Kaya,
vekiller, müldi ve askerî erkân tara-
fından karşılanmış.

Kendisini karşılamaya gelen nevât
de ayrı ayrı selâmlaştıktan sonra ge-
ren kabul salınmış. Giren Başvekil Ce-
lâl Bayar, bunda büyük mateminin
karşısında duydukları tesadürün bir
ifade olmak üzere heyet halinde ken-
disini beklemekte olan büyük ve orta
eşlerle, ailemillerinin kâsiyetleri-
ziyaret etmiştir.

Bayvekil Celâl Bayar, istisnadan
dogruca Büyük Millet Meclisine ge-
lerak Reiscicümhur vekili ve Büyük Mil-
let Meclisi reisi Abdülhalik Rendayı
siyaset etmiştir.
Bu ziyareti müteakke Vekiller Heye-

Her gün bir gün etmeye
gerekli olacaktır. Fa-
hal Türkiye Cumhu-
riyeti ilelebet payidar
olacaktır.

Cumhuriyet

Çarşamba

1938

Yazın ve kışın geçmesi, İstanbul, İstanbul - Pazar günü İstanbul'da her
Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıldönümü kutlanıyor. 1938. Yılın 10. yıldönümü kutlanıyor.

1938

1938

Büyük Millî Matemimiz

Büyük Şefin ölümünü önünde

Ankara, 18 (Cumhuriyet) (Bu-
rhan) (Ankara) (Ankara)
Türk milletinin büyük
şefi, büyük lideri, büyük
kahramanı, büyük şairi, büyük
düşünürü, büyük devlet adamı,
büyük asker, büyük bilim adamı,
büyük sanatçı, büyük müzisyen,
büyük yazar, büyük düşünür,
büyük insan, büyük Türk.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.

Meclis bugün toplanıyor

Yeni Cumhurreisi intihabı ruznâmenin yegâne maddesini teşkil etmektedir

Ankara, 18 (Cumhuriyet) (Bu-
rhan) (Ankara) (Ankara)
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.

1938

1938

Başvekil Ankara'da

Ankara, 18 (Cumhuriyet) (Bu-
rhan) (Ankara) (Ankara)
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.

1938

Onu kaybetmiş olmanın ıstırabı

Ankara, 18 (Cumhuriyet) (Bu-
rhan) (Ankara) (Ankara)
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.

Ankara, 18 (Cumhuriyet) (Bu-
rhan) (Ankara) (Ankara)
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.

Ankara, 18 (Cumhuriyet) (Bu-
rhan) (Ankara) (Ankara)
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.

Ankara, 18 (Cumhuriyet) (Bu-
rhan) (Ankara) (Ankara)
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.
Büyük Şefin ölümü, büyük
milletin büyük matemi.

1938

Millî matem devam ediyor TÜRK MİLLETİ, HER ZAMAN BÜYÜK KURTARICISI ATATÜRKÜN İZİNDE YÜRÜYECEKTİR Kamutay busabah 11 de toplanıyor Yeni Reisicumhur seçilecek Başvekilin Ankaraya muvasalatını müteakıp Vekiller Heveli Büyük Millet Meclisi binasında bir içtima aktetti

B'vük Yas

Yazan: ASİM US

Ankara, 10 (Başmuharririmizden telefonla) — Türk milletinin eşsiz evlâdı Atatürk mahli hayatın gözetim kapadı. Bütün memleket matemlerin en acısını yasıyor. Bu milli ziyan yürekleri yakan tesirini unutmaya imkân yoktur. Büyük Kurtarıcının sağlığında kendisinin sonsuz bağlılığını gösteren Türk milleti, ölümünden sonra da onun aziz hatırasına karşı daima hürmet etmek suretiyle bu teessürünü izhar edecektir.

Atatürk yıllarca evvel bir gün her fanî gibi etten ve kemikten ibaret olan Mustafa Kemalın öleceğini söylemişti. Fakat aynı zamanda manevi olan Mustafa Kemalın daima yaşayacağını da tebsir etmişti.

Bu suretle bugün milli matemini tesellisini de gene kendi hayatında millete göstermişti. Şimdi kalplerimizdeki ıstırapı bir dereceye kadar teskin edecek olan işte onun bu tesellisiydi.

Türk milleti Atatürkün her vakit içinde yürüyerek ve izini muhafaza ederek ona karşı olan minnet ve şükran vacibesini yapacaktır.

Atatürkün hastalığı atriastığı sıralarda birçok kimseler birbirilerine "Acaba Büyük Kurtarıcının bir vasiyeti var mı?" diye soruyorlardı. İhtimal ki şimdi de aynı sualı tekrar edenler bulunacaktır. Milletin Atatürkten bekleyeceği vasiyeti Atatürk ölüm döşeginde değil, hastahâğından çok zaman evvel yapmıştır. Büyük Nutuk adıyla Cumhuriyet Halk Partisinin büyük kongresinde bizzat millete karşı okuduğu o büyük eserde bu vasiyet son bir tek cümle olarak hülasa olunmuştur ki, bu da Türkiye Cumhuriyeti ve kanunlarının muhafazasıdır.

Hayatında Atatürkün sevenler Türk milletinin hâlasını onun izinde yürümekte bulan ve bitenler ölümünden sonra en büyük eseri olan cumhuriyet rejimini muhafaza ve müdafaa etmeyi kendilerinde en büyük milli bir vazife bilerekler ve Atatürkün mukaddes eseriyle mukaddes vasiyetini nesilden nesle naklederek yaşatacaklardır.

Vatan en büyük evlâdını kaybetmedi; onu sadece göğsünün derinliğine çekip aldı

Ankarada, Sivasta, İzmirde, İstanbuldaki Atatürk ne ise bizim için ebediyete itikal eden Atatürk de odur

Yazan: Hakkı Süha Gezgîn

(Yazın 8 inci kâbilinde)

15 Kasım 1938 Ulus Gazetesi 7. sayfası.

ABONE	
Yıllığı	Krş. 250
Altı aylığı	150
Günü geçenler	20
Kuruluş	

NİĞDE

CUMA GÜNLERİ ÇIKAR, RESMİ TC. GAZETESİDİR.

Hususi Şartlar

Gazeteye konmayan yazılar geri verilmez.
İnsanlar (20) ya kadar her satırından (7) buçuk, (20) den sonra gelen satırlar için de (5) kuruş alınır.

11 2. TEŞRİN 1938

İLK ÇIKIŞ: BİRİNCİ KANUN 1920

SAYI: 545

BÜYÜK ÖLÜNÜN YASI İÇİNDE

Bu gün, Türklüğün Medeniyete, İnsanlığa, Tarihe armağan ettiği büyük bir Güneşin bir daha doğmamak üzere gurup ettiği bir gündür.

Tabiatın zalim kanunlarının yavaş yavaş ufka yaklaştırdığı bu Güneşin, hüznelerini ta kalblerine ilistirerek, seyrini değiştirmek için didinen, çırpınan Türk milleti tabiatda hükmedememenin büyük ızdırabile göz yaşını kalbine akıtmaktadır.

Evet, bu gün Çocuğu, Genci, İhtiyarı, Kadını, Erkeğiyle bütün Türk âlemi, büyük ATATÜRK'ün aralarından ebediyen süzülen munis varlığının hüsraniyle çırpınmaktadır.

Bu gün ATATÜRK'ün maddi varlığından ayrı düşen ve milyonlarca Türkün kalbinde ver alan manevi varlığının öleni çırpınlarıyla boşanan göz yaşları bütün Türk yurdunu sulamaktadır.

Atatürk'ün aramızdan ebediyen ayrılışının kalblerde açtığı yara çok derindir. Fakat bu yaraları saracak, varlığını kaplıyan ızdırları dindirecek en müşfik eli yine büyük ölünün bütün Türklüğü en samimi bir anne sefkakatile kucaklayan manevi varlığında aramak lazımı gelir.

— Devamı S. 2 de —

Gençliğe en büyük övüt : 1927

Bugün vasil olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen Milli musibetlerin intibahı ve bu aziz Vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi TÜRK Gençliğine emanet ediyorum.

« Ey TÜRK Gençliği ! Birinci vazifen, Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

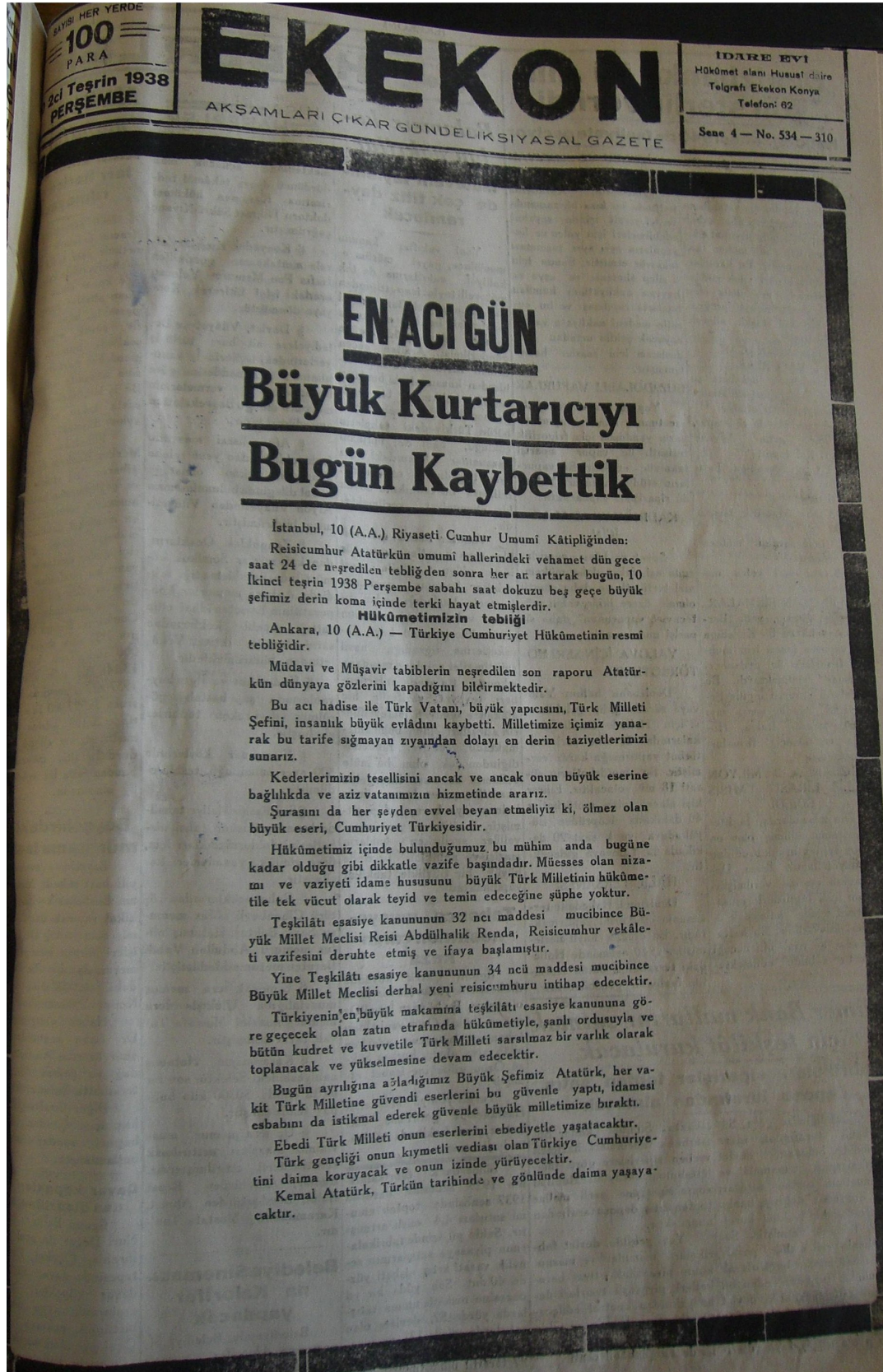
Mevcudiyetinin ve İstikbalinin yegâne temeli budur .Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir . İstikbalde dahi, seni, bu hazineden mahrum etmek isteyecek, Dahili ve Harici, bedhahların olacaktır .

Bir gün, İstiklâl ve Cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmiyeceksin ! Bu imkân ve şerait, çok na müsait bir mahiyette tezahur edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler .

Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zebtedilmiş, bütün Tersanelerine girilmiş, bütün Orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir . Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hatta hiyanet içinde bulunabilirler . Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini, müstevhillerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler . Millet fakri zaruret içinde harap ve bitab düşmüş olabilir .

Ey Türk istikbalinin Evladı ! İşte; bu ahvâl ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır ! Muhtac olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur !

« Kemal Atatürk »

10 Kasım 1938 Ekekon Gazetesi'nin ana sayfa.

Arkadaşlar, müteessiriz, ağlıyoruz, ızdırabımız tahammül edilmeyecek kadar büyük; fakat ne kalbimizde yarına karşı kırılmış ve eksilmiş bir hayat hamlesi, ne gözlerimizden akan yaşlarda bir yeis ve bedbini var. Evet fani olan Atatürk öldü. Fakat onun bakî ve lâyemut olan büyük eseri yaşıyor. Atatürk iradesinin, Atatürk dehasının mahsulü olan büyük eser, dünya durdukça Türk milleti ile beraber yaşayacak ve hiç bir zaman ölmeyecektir.

O, bu eserini fırtınalar önünden koşuşan büyük dalgalar gibi bir biri ardınca gelecek bu günkü ve yarınki genç nesle emanet etti.

Türk milleti kendisine emanet edileni muhafaza etmesini çok iyi bilen asil ve necip bir millettir.

Türkün olan her şeyin içinde ve her şeyin başında o vardı. O, bütün ömrünce memleketi için, milleti için çalıştı.

Memleket ve milletin ihtiyaçları ve icapları karşısında her şekle büründü. Onu, Türk milleti en evvel cesur, yüksek seciyeli bir asker olarak tanıdı. O yıllarca ve ilk gençliğinin bütün süreceğine Orduda bir asker olarak, Ordunun başında cesur ve yenilmez bir kumandan olarak çalıştı.

Harp günlerinde onun adı, en batbaht günüllerde bile bir iman ve yaşama bayrağı gibi dalgalandı. Cihan tarihinde bütün hayatınca hiç meğlup olmamış ve daima galip gelmiş bir kumandan ararsanız bunu ancak Türk tarihinde bulabilirsiniz; Bu büyük kumandan, bu bü-

Ebedî Şefimizin maneyi huzurunda son ihtiram resmini ifa etmek üzere Cumhuriyet alanındaki Büstünün etrafına toplananlardan bir kısım

Türk milleti büyük atasının açtığı, feyizli yolda tekâmül ede ede, olgunlaşa olgunlaşa ebediyete yol alacak ve bu yolculukta onun büyük ve ebedî şefi ATATÜRK olacaktır.

Sayın yurddaşlar !

Atatürk hayatında millete ve o milletin, içinde bir çok Mustafa Kemaller yetişecek olan Türk gençliğine her sahada örneklik ve rehberlik etti.

O, bir şey değildi; her şeydi. Bizim olan

yük asker bugün hicranına göz yaşları döktüğümüz Gazi Mustafa Kemaldir.

O yalnız bir asker ve bir kumandan değildi. O, çökmüş, enkaz haline gelmiş köhne bir imparatorluk harabesinden sapasağlam, ilmi ve modern esaslara iptina eden bir devlet kurmasını çok iyi bilen bir devlet adamı idi. Yeni bir devlet mekanizmasının müesseselerini, kanunlarını yapmakta, kurduğu devleti teşkilatlandırmakta büyük bir dirayet ve vukuf sa-

Akpınar Dergisi'nin Niğdelilerin Atatürk'ü anma töreni ile ilgili haberi.

Erciyes Dergisi'nin büyük kısmını Atatürk'ü anmaya ayırdığı 9. sayısının kapağı.

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim Çakır 1979 yılında Trabzon Sürmene’de doğdu. İlköğrenimini Ormanseven Köyü İlköğretim Okulu’nda, orta öğretimini Sürmene Lisesi’nde tamamladı. 1997 yılında girdiği Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü’nden 2001 yılında mezun oldu. Aynı yıl öğretmen olarak Milli Eğitim Bakanlığı hizmetinde Sivas Şarkışla’da göreve başladı. Burada 4 yıl görev yaptı. Halen Niğde Remide Yılmaz Atabek Lisesi’nde Tarih öğretmeni olarak görev yapmaktadır.